

BILIMON AKADEMI (NUSRŌFE)

Sihwo fe dumevinyenye

Tutu Dogbale

Noglo, Koffi Emmanuel et Stein, Margit

31/12/2022

Dzamani nutomedu Basse Saxe, kple Vechta Sukukoko woe de megbe na dca
kple ga kpakple adanjununya.

Siké wo fe dumevinyenye tutudogbale

Tutudo gbãto foto : le Lomé, Togo, 2022

*Basse Saxe, kple vechta Sukukoko de megbé na doa
kple ga kpakple adanununya.*

„Bilimon Akademi“ (www.bilimonacademie.org)

Lome (Togo), kele 2022.

EMENYAWO

Ngɔdonya	6
1. Bilimon Akademi fe dzɔdzɔmenjutinya	8
1.1. <i>Bilimon Akademi dɛdɛfia</i>	8
1.2. <i>Bilimon Akademi fe kadede kple Paulo Freires fe nufiaɔɔɔa</i>	9
2. Agbalɛa fe akpa vovovowo	10
2.1. <i>Atsu kple asinyenye kpakple nutovo kple nuxɔvawo dede hehenana me</i> ...	10
2.2. <i>Dzrenutsotso (avulɛlɛ) kple nɔtɔfafa nudodo, gɔmedokpe na tutuɔɔ si xɔ ge woala la</i>	10
2.3. <i>Sɔhɛwo tutuɔɔnana le se nu la dɛdɛfia</i>	11
3. Ɖoɔo siwo nu woatu nusɔsrɔwo ɔo kple nkudenumemɔnu	11
3.1. <i>Tutuɔɔnana fe nɔnɔme</i>	13
3.2. <i>Dzesidedewo ku ɔe dɔwɔkpleamenɔe kadede si anɔ tutuɔɔnalawo kple nusɔrlawo dome</i>	15
3.3. <i>Dodokpɔwɔmɔnuwo</i>	15
3.4. <i>Tutuɔɔnana nyalɛɔi kpɔɔɔnu</i>	16
3.5. <i>Mɔnu siwo dzi woato ade dzo lɛme na vavalawo le tutuɔɔyia</i>	16
<i>Dzodelɛme kple amedokuidɛdɛfia fefewo</i>	17
<i>Ɖoɔo hena ame sia me dɛdɛfia – kpekpeɔɔnu hena egɔmedzedze</i>	18
Nufiagbalɛ gbɔto : Kpekpeɔɔnu hena dzesidodo amedokui kple amehame nyenye	20
4.1. <i>Nufiagbalɛ gbɔto : Kpekpeɔɔnu hena dzesidodo amedokui kple hamea fe nyenye</i>	21
<i>Ɖoɔowo na nufiagbalɛ gbɔto</i>	21
Mɔnu gbɔto: Nu kae ɔea amesi fomevi menye fiana?	21
Mɔnu evelia: Fomedodowo tutu	24
<i>Dɔdeasiagbalɛvi : amenyenye fomeviwo</i>	25
Mɔnu etɔlia: Ale ke amenyenye kpɔa nɔsɛ ɔe gbesiagbegbenɔno dzii?	26
Mɔnu enelia : numaɔawo fe dzesidenɔku kplɔ	29
<i>Kpɔ nɔsɛ ɔe ame dzi</i>	30
Mɔnu atɔlia : Dusɛkpɔkpɔ ɔe ame dzi	31
<i>Dusekpɔɔeamedzi fomevi</i>	32
Mɔnu adelia : ayemɔnuazazɛ.....	33
Mɔnu adrelia: vovotodeameme dodokpɔwo	41
Mɔnu enyilia : Ametakpɔkpɔ tso amedzidzedze me	42

Mõnu asiekelia :Tsi tsitre ðe vovotodeameme ñu.....	43
Mõnu ewolia : Yõyõ be woatsi tsitre ðe vovotodeameme ñu	44
Nufiafia evelia: Kpekpeðenunana hena.....	49
“Gbõdomefufõfõ alo domefufõfõ	50
Kuku ðe amenõewo ñu alo xõlõdzedze.	52
<i>Afõðeðewo hena nufiagbalẽ 2lia.....</i>	<i>53</i>
Afõðeðe 1to : xõlõdzedze fe ðofe eneawo	53
Afõðeðe 2lia: Xõlõdzedze mõnu alo fõmevi eneawo.....	56
Afõðeðe 3lia: Dzesidede seselelãmeawo	57
<i>Vevesese ðe ame nu :</i>	<i>59</i>
Afõðeðe 4lia : Dzeðoðo to agbaleviwo dzi	59
Afõðeðe 5lia: Nukpõkpõ vovovowo.....	61
Afõðeðe 6lia: Afe si me lõlõ le.....	63
Afõðeðe 7lia: Nyõnu alo ñutsu nyuito kekeake	65
Afõðeðe 8lia: Nyõnu funõwo ðe wo ðokuiwo nu	66
Afõðeðe 9: Numeðeðe gododo ku ðe nyati fufõfõ,vidzĩwo kple dzilanyenye ñu..	69
<i>Susumekaka</i>	<i>69</i>
“ÐEVIAWO FE SRõÐEÐE KPLE AKPASESÕ SRõÐEÐE WO.....	70
Afõðeðe10lia: ñugbedodo menõõõ fe fotowo.....	71
<i>Nufiafiaðanua:.....</i>	<i>71</i>
Mõnu 11lia: Mõxexe na avudoname gbõdõdõ.....	72
Nufiafia 12lia: „Ame sia ame, si...”	74
Mõnu 13lia : Nu kae nye VIH eye Nu kae nye SIDA?.....	75
Mõnu 14lia: Mõxexe ðe fufõfõ nu	76
Mõnu 15lia : Nu kae woanye ne...	78
<i>4.3. Nufiafia 3lia: Kpekpeðenunana hena amenõtõ fe ðõwõðõtõtõtõ kple ale si woakpõ ðõwõðõtõtõ ta.</i>	<i>81</i>
<i>Ale ke woadi ðõtõtõtõ na ame fe agbee ?</i>	<i>81</i>
<i>Mõnu siwo dzi woato anya/akpõ ðõtõtõtõawo</i>	<i>82</i>
Mõnu 1to: Agbemetaðõtõtõtõ, agbegome	82
Mõnu 2lia: Biabiawo hena ale si wole agbea susum ðoe	83
Mõnu 3lia: Biabiawo tso ame fe agbe kple agbetaðõtõtõtõ ñu.....	85
Nuwõmõnu 4lia: Tsõme tamedõðo	87
Nuwõmõnu 5lia: SMART nuwõmõnu	88
Nufiamõnu 6lia : Ðõwõgbalẽwo ku ðe agbemetaðõtõtõtõwo ñu.....	89
Mõnu 7lia: Nyõnyõ blibo (ñgõgbedede)gbalẽ.....	90
Nufiamõnu 8lia: Ameflutaðõtõtõtõwo kple ðõtõtõtõ vavãwo	91
Nufiamõnu 9lia: Taðõtõtõtõawo gõmesese	92
Nufiamõnu 10lia: Susuwo zaza kpõ.....	94

4.2. <i>Mɔnu enelia: Kpekpedeṅunana hena hadomegbenɔnɔnuwɔna</i>	97
<i>Mɔnuwo na nufiagbalē enelia</i>	98
<i>Mɔnu gbāto : nenie miehiā ?</i>	98
<i>Dgɔgbedede blibo fe taḡodzinu wuiadreawo (ODD):</i>	105
<i>Mɔnu evelia: Ahuhōe fe nɔnɔmetata bubu</i>	106
<i>Mɔnu etolia: „Nu si medi kple Nu si mewɔna</i>	108
<i>Mɔnu enelia: Amedokui (Ame ṅuto tɔwo) Nuṅṅɔlɔwo</i>	111
<i>Mɔnu atōlia : Nutata</i>	114
<i>Mɔnu adēlia : Agbenɔnɔ le dedu me</i>	120
<i>Mɔnu adrelia: Yidɔ</i>	122
<i>Mɔnu enyilia: Nufofo fe Dedeḡfia</i>	124
<i>Mɔnu asiekelia: Tɔtro ḡe dodeasiawo ṅu</i>	125
<i>Mɔnu ewolia: Nyamedeḡe le asidada ḡe edzi kple asimada ḡe edzi ṅu</i>	127
<i>Aḡaṅu vevi siwo woatsɔ lé avu</i>	129
<i>Ale ke dzre doa mo ḡa?</i>	130
<i>Nu kae nye avulélé ?</i>	130
<i>Ale ke woate ṅu akpo dzrewo gbɔ ahaxe mo ḡe enu?</i>	130
<i>Dutasēsē :</i>	132
<i>Dutasēnuwɔwo fomevi siwo ate ṅu adzo</i>	132
<i>Mɔnu wuiḡekelia: Tsitreṡitsi ḡe ṅutasēnuwɔna ṅu</i>	133
<i>Dzeḡoḡo:</i>	135
<i>Ale ke nyatakaka wɔa dbe?</i>	135
<i>Nu kae nye dzeḡoḡo adāwɔwo manɔ emee ?</i>	136
<i>Ale ke woḡea dzeḡoḡo ṅutasēsē manɔmee fiana?</i>	136
<i>Marshall B. Rosenberg – dzeḡoḡo ṅutasēnuwɔwo manɔmee</i>	137
<i>Mɔnu wuievelia: Nuwɔna ene fe kpɔḡeṅua</i>	138
<i>Tɔdometsikpe fe kpɔḡeṅua</i>	143
<i>Harvard fe nukpɔsusua</i>	145
<i>Mɔnu wuitōlia : Fafadede dzre me: avulélé dzrewo fe kpɔḡeṅu.</i>	145
<i>Tafonya</i>	147
<i>Axadzinuwo</i>	148
<i>Nutata siwo de ka kple seselelāmewo</i>	158
<i>Dzre aḡe ḡomesese</i>	172
<i>Agbalē siwo me wode ṅku hafi wɔ do lae (tsiatsiā) (wometro asi le agbalēwo ṅko ṅu o ; wole nenema hena dɔa fe blibonyenye)</i>	175

Dgɔdonya

Woŋlo agbalē sia na « Bilimon Akademi» *fe* tefenlawo kple hatsotso siwo tua sɔhewo ɔo hena dumevinyenye. Kpekpedeŋunu sia nye nɔdɔdɔ na dɔwɔkadede si le nufiadɔdɔ (Vecha) kple Bilimon Akademi dome, eye wònye mɔfiala na sɔhewo dumevinyenye *fe* tutuɔoxoxo to sɔhewo dzi. Agbalē sia ma ɔe tutuɔogbalēvi ene me ale be wòanye dɔwɔnu na dumevi ɔe sia ɔe ; dɔwɔnu sia meɔe ame aɔeke ɔe aga o (menye dzixɔse gome ɔeɔe ko me o) ale be dumevinyenyedɔ nanye ame sia ame *fe* dɔgbedenya/dɔdeasi.

Le esia nu, woate ŋu awu agbalē sia nu le « nudodo kple amenɔe nyuitɔ » me (Hartkemeyer, 2016) si lo tefe si wole ewom le la *fe* nuwɔnawo kple denunyawɔewo ɔe eme ale be dumevinyenye hehenana la na de blibo le edede tome me, le sewo *fe* ɔdɔdɔ nu, abe ale si Montesquieu gblɔe ene.

Tata bubuwo ate ŋu ava eme, siwo atso Paulo Freire *fe* susu (nufiamɔnu hena ɔokuisinɔɔ) ade tome abe Bilimon Akademi *fe* dɔwɔgomeɔe ene.

Ame geɔe kpɔ gome le agbalē sia ŋɔŋlo me, esiwo katã miate ŋu ayo le afi sia o.Gake, ame tɔhe aɔewo siwoto manɔ emee la, agbalēa nazu nu dzodzro ko ati kplɔ gɔmee la, woayo wo.

Nufialagã *afeno* Margit Stein, *sewo*femenɔla *afeno* Susanne Menge, Bilimon Akademitefenɔla nɔtsu kple nyɔnuwo abe Djifa Kokou Adjim, Mawuli Assimadi, Hervé Awui Talla, Dominique Kwassi Edoh, Jean-Mari Lawson, Immaculée Sambiani, Emmanuel Magar Yayoune, kpakple Vechta sukukɔkɔdela siwo kpe ɔe wo ŋu abe Merit Beckmann, Meawiya Othman, Yasima Köhne, Sikran Agirman, Vanessa Strieker, Aileen Gewohn, Katharina Wilke, Stefan Rösecke, Franziska Baven diek, Malte Kotmann, Deliah Toma, Adrian Kroop, Martha Niebisch, Michelle Sauer, Jana Golak, Chantal Wellmeyer, Amy Ellis, Nico Richter, Thi Thuy Nhung Bui, Jana Naibauer, Sönke Peinz, Jonathan Kolks, Birte Grote, Sophia Wienhold, Tatjana Wiechers, Tobias Arfmann, Anneke Harland, Lena Spanjer, Julia von der Ohe kple Franziska Baumeister ene.

Miétsɔ akpedada tɔhe na Basse Saxe dukɔ si de ga agbalē sia ŋɔŋlo me.

Hatsotso « Fridays-for future (si va zu anyigba geɔenu) la, nye kpedɔdzinu be sɔhewo dzi be yewo nɔto yewoatɔ xexea ɔe yewo*fe* dzidzi nu alo yewoafia mɔ si anyo na yewo nɔto la teti yewo ɔokuiwo.

Paulo Freires *fe* nufiamɔnu hena ɔokuisinɔɔ si nye gɔmedokpe na OLGON (nufiamɔnu sia *fomevi* si wowɔ nyuie wu la) eye wodea Bilimon

Akademidumevinyenye hehenana tome la, kplɔa sɔhɛwo dea *fufɔfo* aɔe me bene woakpe ɔe wo ηuto *fe* tsɔme *fe* tutuɔo ηu.

Miele mɔkpɔkpɔ me be ame geɔewo atso vovodukpɔkpɔ¹ ɔoɔo sia ɔe ηgo ale be asixɔɔ si le hahomeviɔlia si (le dukplɔlawo ηkume) la nade dzi wu le sɔhɛwo gbo.

Dr. Koffi Emmanuel Noglo

Bamako, anyɔnyɔ 24lia le *f*è 2022 me.

¹ demokrasi

1. Bilimon Akademi fe dzɔdzɔmenɔtinya

1.1. Bilimon Akademi dɛdɛfia

Bilimon Akademi dzɔ tso Togovi sukukɔkɔdela eve aɛ siwo kpɔ gome le (Brot für die Welt) fe megbedenamega me eye wode sukukɔkɔ le Fräs kple Dzamani la fe dɔdɔwɔwɔ me. Ame siawo uli geɛ hena dumevinyenye hehexɔxɔ le Togo eye to esia wɔwɔ me wole asi dem wo dedua fe ɲɔɔgbedede me. Haɔɔla eve siawo, (Dkt² Koffi Emmanuel Noglo kple Kossi Gbati Agbo) le dɔ wɔm fifia le Bamako (Mali) kple Abidjan (Côte d'Ivoire). To vo na Togo fe **Bilimon Akademi fe tanɔfe la, bubu le Munich (Dzamani) eye wofe yaualanunɔfee nye** (www.bilimon.de).

Bilimon Akademi dzɔ tso nyakpe « Bilimon » si wo dɛ tso ncam (Gbe si wodoa le Bassar) du me le Togo fe dzigbe ɔfo. Bilimon gɔmee nye be « *anyo na mi nenyɛ be míeyi ɲɔ bo la* ». Nyakpe *Bilimon* nye dɛkawɔwɔ kple bubudeamenɔ dzesi, siwo nye asixɔnu siwo le Bilimon Akademi me eye wonye dɔwɔnu siwo akpe dɛ sɔhɛwo ɲu le tutudɔawo me hena dɛkawɔwɔ le wɔnɔewo me vavã. Sɔhɛ siwo tsi le wo dzilawo fe kpɔkpɔ te le akpasesehenenana me la bua ale si ame ɲuto fua akɔ nu wɔna kple kakadɛdzi na hahomenuwo. Le esia nu la, *Bilimon* nye ɲukɔ gake eganye dzesi hena amedede haho me le esia nu be ame ɲuto na fu akɔ nu awɔ eye be wɔawɔ dɛka kple etɔwo hena hahoa fe ɲɔɔgbedede vavã.

Bilimon Akademi fe taɔdɔzinuwoe nye esiawo :

- ✓ sɔhɛwo fe godofe na wo ɲutowo dɔkui
- ✓ amedɔkuidzikakaɛ kple hadzikakaɛ dzidzi dɛ dzi
- ✓ sɔhɛwo fe susudɛɛ de ɲugɔ (ɲukububu na sɔhɛwo), wofe amenyenye, subɔsubɔ, kɔta alo sukudede manɔmee
- ✓ Doɔɔ hena ɔɔnɔdɔwɔwɔ kple amedɔkuitsɔtsɔ de hahodɔwo me to Bilimon Akademi fe tefenɔlawo dzi.

Ame ɲuto fe dɔdɔwo kple dɔwɔwɔ le tsɔme dɛdɛfia.

Bilimon Akademi di be abe ale si yedze ene la, yeanye alo yeaɔo godofe si woanɔ sɔhɛwo tum dɔ le hena dumevi vavã nyenye alo tefe si woanɔ ɲku lém dɛ sɔhɛwo ɲu le bene kakadɛdzi nasu wo si na « susumama » alo « nuxɔtso amenɔewo gbɔ » nade to le wo me le wofe anyigba dzi. Esia ate ɲu na be woatsi dzodzo yi duta si nana be aɔaɲudɛlawo vɔna le dume la nu. Esia awɔe hã be sɔhɛwo magakpɔ be wodo wɔ/ wotu de dɛ yewo o eye be woakpɔe be yewonye xexeamevi siwo sɔ gbe

² Dɔkta

auli wo nuto de be dua nade ngogbe blibo, meka afi si wole fifia hafi o ; edanye Munich, Paris, Vechta, Marburg, Genève, Nancy, Lomé, Niamey alo afi bubu ađe o. Ale be tađodzinuawo kple woƒe dzedzeme nade blibo la, Bilimon Akademi do nugbe na edokui be yeatu sohewo ɔ le dɔwɔwɔ numekuku me le dunyagbɔgbɔ kple hahogbenɔ me ; esia awɔe be sohewo woanye wo nuto ƒe dododɛngɔ kple woƒe dukɔa ƒe ngogbedede blibo ƒe gɔmedɔlawo. Bilimon Akademi ƒe dɔwɔwɔwɔ katã, eƒe ɔdɔwo kple dɔwɔdɔdɔwo siã zɔna le gɔmedɔse vevi sie nye amedokuinutsotso kple nutete dzidzi ɔe dzi.

Akɔƒuanyi si le Bilimon Akademi sia adze le dunɔɔ hena nugogbedede le « kpekpedɛnu yi ɔe amɛnukpekpedɔ dzi » me, esia gɔmee nye be « dze agbagba nàkpe ɔe ɔkuiwò nu eye nàkpe ɔe ame bubuwo hã nu, le esia nu be nàde kpe tome na wɔna si na kakaɔdzi eye wòulia amedokuidzikakaɔ ta hena ame nuto ƒe nugogbedede ». Ele vevie be míate gbe ɔe edzi be hahomedɔwɔwɔ si Bilimon Akademi de tome la ƒe dzotsoƒe tso numekukudɔ metsonu si va eme le numekukudɔ si kpekpedɛnunala, Koffi Emmanuel Noglo wɔ eye wòɔee ɔe go le ƒè 2012lia me la me : agbalẽ sia nukɔe nye *Die Legitimität des Staates im multiethnischen Kontext – Der Fall Togo* (Du ƒe sedzinɔɔ le kotawodu me : Togo ƒe kpɔɛnu »), eye ɔo sia dzie Bilimon Akademitu eƒe aɔɛnudedɔ la ɔe.

1.2. Bilimon Akademi ƒe kadede kple Paulo Freires ƒe nufiaɔɔɔa

Paolo Freire ƒe nufiamɔnu hena ɔkuisinɔɔ (2013) lae nye gɔmedokpe na Bilimon Akademiƒe tutuɔnado la. Nu sia gɔme koe nye be woato nusrɔlawo ƒe ɔikabɛɔɔɔ le manyamanya me dzi atu woƒe nunutinunya ƒe ɔikabɛɔɔɔ le esime le nusɔsrɔa me la, nusrɔlawo nuto atu woƒe nunyawo ɔo. to esia wɔwɔ me, Bilimon Akademi amu nusɛkpɔɔɔamedzi ƒe gliwo ƒua nyi hena amewo ƒe nukuuuu blibo. Bilimon Akademi ato esia dzi ano titina na suku kple sukukɔkɔnufifiawo kple sohewo ƒe dɔwɔgbenɔ kple gbe sia gbe ƒe agbenɔɔ.

Nufiaɔɔɔ hena ɔkuisinɔɔ sia xɔ anyi nɔ le Freire ƒe susume blibo ku ɔe denunyawɔewo kple dutɛƒewo nu, eye woyɔe « OLGON ɔdɔ ». Nufiaɔɔɔ nyuito sia ku ɔe kpekpedɛnunana sohewo tso ale si woatso woƒe dotɛkpɔkpɔ le manyamanya me dzi atu woƒe nunutinunya ɔikabɛɔɔɔ dzi. Esia zi ame dzi be woale nku ɔe sohewo ƒe gbe sia gbe ƒe agbenɔɔ nu, le esime tutuɔnana le eme vam le gboti ađe te alo le dɔwɔƒea ƒe godofe ađe.

Taḍodzinu si le nutome dede wɔnawo me lae nye be woatu (gbugbɔ tu) hahomenuawo ɔe miafe gbe sia gbe gbenɔnɔ nu, menye ɔe nu si mienya o la nu o. Ekem, tutuḍoxɔlawo ava zu ame siwo atu wo nɔto kple hahoa fe ngɔgbedede ɔo ale be woaxɔ bubudede si dze nu si wo nɔto wowɔ la ta eye be woahɛ dzedɔɔ va amehamefomeviwo kple wofe ngɔgbedede taḍodzinu la dome...

2. Agbalɛa fe akpa vovovowo

2.1. Atsu kple asinyenye kpakple nutovo kple nuxɔvawo dede hehenana me

Vovodedenume (menye dzixɔsenyawo me ko) zu nya le tome eye vevito le Togo afi si kotanyawo zu dzunya kple dudɔwɔnya le la, nɔnɔme bubu siwoe nye atsu kple asinyenye, nutovowo kple nuxɔvawo xɔ dɔdeasi gɛ aɔe fifia.

Le nufiagbalɛ ene siwo le tutuḍoḍoḍo me me la, eye vevito le ame fe nyenye nyawo gome (haho alo la amedokui me) la, woakpɔ egbɔ be tutuḍoxɔlawo nade dzesii be le esi me « tsitre sitsi ɔe amɛwɛwo nɔ » va eme va yi la, esia na be amewo dze agbagba be yewoagblɛ nu le yewonɛwɛwo nɔ. Eye esi wɔnye be nu si wofae wɔnɛna la, nenye be wole tsitre tsim ɔe wonɛwɛwo nɔ la, nutsome ma tɔgbi ko kpɔ ge woala. Miade dzesii be Bilimon Akademimazi tutuḍoxɔlawo dzi be woawɔ esi kple ekeme o ; ɔe wɔna woanyae be nu ɔe sia ɔe wode tome la hea emetsonu vanae. Eya ta hafi woawɔ nane la, elebe woabu tame le enɔ nyuie eye be woawɔ gbe afu ako emetsonuawoe.

2.2. Dzrenutsotso (avulɛlɛ) kple nɔtifafa nudodo, gɔmedokpe na tutuḍo si xɔ ge woala la.

Evelododo aɔe gbɔ be : « tre eve nɔ tsi ngɔ megbea wonɛwɛwo kaka o ». Nudodo ɔe amɛwɛwo gbɔ mate nɔ tsi kenkenɔ o. Le Bilimon Akademife tutuḍonana me la, woakpɔ egbɔ be amewo nasrɔ ale si woalɛ avu le nɔtifafame lae. Nu yeye si Bilimon Akademitsɔ vae na tutuḍoxɔlawo lae nye be ye sia yi si dzre aɔe nadzɔ la, ame sia ame nadze agbagba be yeato lɔnu aɔe dzi atsi nu sia nu wu be wɔadzi vodada tso ame bubuwo gbɛ. le esia wɔwɔ me, tutuḍoxɔlawo asrɔ ale si wodoa nu le nɔtifafa mee la (le ale si woafɔ nui la me) ale be womaga tɔ dzo adzrewɛvea ɔe edzi o.

2.3. Sɔhɛwo tutuɔnana le se nu la ɔɔɔfia

Le Togo, se si vlia sɔhɛwo kple ɔviwo ta lae nye loi n°2007-017 si wowo le siamlɔm 6lia fɛ 2007 dzi (eye wògba se xoxo siwo nɔdo wono wowom va se ɔe ye ma yi). Se la ɔe ɔi be woado ɔviwo ɔe nɔ. Setiwo abe (N°10) dzena na nɔ, dzena na dumevinyenyegbalɛ – le esia nu, esu ko be woadzi ɔvia le Togo nyigba dzi (N°18), dzena na nɔfe (25, 26, 27), ɔviawo katã fe dzena le sɔsɔe nu na tsɔnu le agamademaɔe ame me (N°114), dzena na hehenana (N°149), na lãmesɛ (N°240), na hahometavioli (N°244), na nuɔɔɔ nyui (N°245), na ɔsɔsrɔ (N° 256), na denunyawɔewo kple fefenuwo (N°259), kpb ene tso se la me woe nye gɔmedɔkpe na Academi Bilimon fe hehenanado la. Mía de dzesii be Bilimon Akademitefenɔlawo woa do le se siawo si mede ame aɔeke ɔe aga o la fe ɔɔɔ me.

Esi woɔe ale si Bilimon Akademile efe ɔa wo ge la fia vo la, ele be wode nku nya si tututu le wo si na sɔhɛwo la me.

3. ɔɔɔ siwo nu woatu nusɔsrɔwo ɔo kple nkudenumemɔnu

Bilimon Akademi nusɔsrɔwo ava eme le nususkpo sia nu be : Le dumevi si kaa ɔe eɔkui dzi, léa be na eɔkui, nya ale si wòade efe ɔɔɔwo tome eye wòwɔa ɔe hahomegbenɔ fe sewo dzi la gbo la, kakadɔdzi lii sɔgbo be, ate nu wo do ɔe efe haho me fe nɔgɔbedede blibo dzi.

Nususukpo la nɔ anyi ɔe nkusitsatsa aɔe si va eme le Togo le Mastadwo (2007) kple dumenɔnɔ zi etɔ fe numekuku le (pepi 2009/2010, pepi 2010/1011, kple afo 2011) me le ɔasedigbalɛdebotodo³ si Koffi Emmanuel Noglo wo la dzi. Nuɔɔɔ na numekukuawo fe akpa aɔe ge ɔe agbalɛ « *Die Legitimität des Staates im multiethnischen Kontext – Der Fall Togo* » (Du fe sedzinɔnɔ le kɔtawodu me : Togo fe kɔɔɔnɔ » (Noglo, 2012) la me. Mia te nu ana nuɔɔɔ siawo :

Dumevinyenye le Togo fe nyaa nye nya aɔe si nɔa tome edziedzi le kadede me kple kɔtanyawo kple nuwɔɔɔɔɔmedzi nɔtinya siwo nye amedziɔɔɔ kple viduxɔɔ nyawo. Mɔnukpɔkpo lii be woafɔ nu tso nya sia nu le dumvinyenye hehenana la me ale be nusɔlawo naɔo taɔɔzinu ɔeka alo nadze mɔ nyuito si eya nuto ta na efe nɔgɔbedede ɔɔɔ la hena dua alo dumevinyenye le dua me ta.

³ ɔɔtanyenye ɔasedigbalɛ

Ame fe gbɔdɔdɔgbenɔɔ metsoa afɔdɔdɔ aɔɔ kple emetsonu me o. Edziedzi la, womedea nume na sɔhɛwo ku dɛ nu si ate ɲu do tso wofe gbɔdɔdɔgbenɔɔ ɲu o (abe fufɔdɔngɔ na ɣeyiyi si dzea, dɔxɔleamenɲuwo kple bubuwo), ke fomea alo dukɔa dɔa esia ɲu amenkumemakpɔtɔe, evɔ womesea eme be nu siawo va eme elabena yewomekpe dɛ sɔhɛawo ɲu na hehe nyuito wo kuɔe gbɔgbɔdɔnyawo ɲu o.

Womedea tsɔmedɔwɔɔquinyawo tome kaba kple sukuviwo alo sɔhɛwo o. Nenyɛ be woxɔ titinasukuɔasedɔgbalɛ alo wode exɔ ge la hafi nya siawo dona. ɣeyiyi gúgú sia hea emetsonu baɔa gedewo vana sɔhɛawo fe ɲɔdɔdede le gadzimɔnunyawo kple hahomegbenɔɔnyawo me.

Ame aɔɔke metsi tsitre gobii dɛ hahomegbenɔɔsewo ɲu o, ke boɲ dɛ ko wowoa dɛ wo dzi megbemakpɔtɔe. Nu sia hea tsakatsaka si ɲu ame sia ame le nu fom tso le etɔkpadzi la vana dukɔ la me.

Nu vovovo siawoe nye gɔmedɔkpewo na nusasukpɔ si le nufiagbalɛ eneawo me.

- **Nufiafia gbãtɔ:** kpekpedɛɲu hena dzesidede ame ɲuto fe nyenyɛ tɔhɛ kple esi nye dɛka na eya kple hahoa (míatsɔ ame fe nyenyɛ tɔhɛ kple esi le dɛka na eya kple hahoa : kadede kae le nu eve siawo dome ? ale ke wotsia tsitre dɛ wowɔɛwo ɲu alo xɔa wonɔɛwoe ?) ;
- **Nufiafia evelia :** Kpekpedɛɲu hena gbɔdɔdɔgbenɔɔ nyuito Nufiafia sia le vevie elabena to edzi Bilimon Akademile asi trɔm le dukɔ aɔɔ si me mɔmadɛ dɛ vi me wo be fufɔdɔngɔ na ɣeyiyi si dzea kple dɛtugbuiviwo tsɔtsɔ na astu kaba va bo dɔ eye wòle nu gblem le ɲɔdɔdede le hahogadzimɔnunyawo ɲu la ɲuti.
- **Nufiafia etɔlia:** Kpekpedɛɲu na dɔwɔɔɔ dɔdɔwɔwɔ kple etakpɔkɔ nyuie. Nufiafia sia kplɔa sɔhɛwo yia ale si woadi eye woazã nɔnɔme siwo dze hena dɔtakpɔkɔ na wo ɲuto fe dɔwɔdɔdɔ lae.
- **Nufiafia enelia:** Kpekpedɛɲu hena haho la takpɔkɔ Le nufiafia mamle sia me, woakpe dɛ sɔhɛwo ɲu ne woanya asixɔxɔ si le se siwo kplɔa hatsotsowo, dukɔwo eye be woano wɔwɔm dɛ wo dzi hã. Nufiafia sia agbugbo ana kakaɔɔɔɔ sɔhɛwo dɛ dukplɔnyawo kple hahomegbenɔɔ

nyawo ɲu, eye be woade dzesii hã be ele vevie be woauli ame ɔe sia ɔe ta hena bubudede dukɔa fe nuwo ɲuti. Wode tutuɔo tɔhewo tso amemaɔeɔaga, amenɔewoxɔxɔ kple ɲugɔgbedede blibo ɲu nufiafia sia me.

Hena tutuɔua naɔe vi ɣeyiɣi didi aɔe le nusrɔlawo me la, ɔo vevi si wowo lae nye woatu tutuɔonalawo hã ɔo do ɲɔ. Woatu sɔhewo kple tsitsiawo siã ɔo ale be woazu tefenɔlawo ahatu wo tɔwo ɔo le nutefe si wokpɔ la nu eye be woatsɔ nunya siawo hã na ame mawo hã. Bilimon Akademife didi bubue nye be « gbesɔsɔ na nu sɔsrɔ ɣeyiɣiwo katã), le esime woanɔ kpekpeɔeɲu nam ame siwo wotu ɔo la ɣe sia yi si wodii la ko.

3.1. Tutuɔonana fe nɔnɔme

Tutuɔo ɔe sia ɔe xɔa kwasida ɔeka. Hafi esia nava eme la, tutuɔonala siwo nye nutefenɔlawo la doa go eye wolɛa ɲku ɔe nu tɔhɛ siwo aku ɔe tutuɔoa ɲu la ɲuti, abe :

- ✓ Ame ka fomevie le tutuɔoa xɔ ge ? (fè, sukudede fe ɔofe)
- ✓ ɣe ka yi, afi ka kple gbeɔgbeɔ ka mee woana tutuɔo la le ,
- ✓ ale ke wole amewo nyi ge ɔoe ? (wo ɲutɔe le nuawo ɔa ge loo alo wole nuɔala aɔe kpe ge),
- ✓ ame kae le ga dem tutuɔoa gɔmee (tutuɔoxɔlawo loo alo kpeɔeɲutɔwoea ?),
- ✓ mɔzɔmɔnu ka ɲuɔo wo ge vavalawo le ava ɔo tutuɔonafea?
- ✓ ɔo si kpɔ ɲukume na ame ɔe sia ɔe le tutuɔonayia

Ne wokpɔ ɲuɔoɔo na esiawo katã vo la, ke woalɛ ɲku ɔe tutuɔonana ɲu. Edziedzi la, tutuɔonala tɔxɛ ku ɔe nufiafia ɔe sia ɔe ɲu nɔa tutuɔonalawo dome eye womaa nufiafia eneawo ɔe wo nɔewo domee. Ame atɔe nɔa tutuɔonalaha la me eye wokpea ɔe wo nɔewo ɲu le tutuɔonayi la katã.

Flikpe sia nye dzesifianu na ale si tutuɔonana vana emee :

ɲkeke/ɣeyi yi	ɣeyiɣi	Emenuwo	Dɔwɔnuwo	Tatɔwo (kplɔlawo)
ɲkeke 1tɔ		vavalawo ɔeɔefia	Kpɔkplɔyiɔeme fefewo	Bilimon Akademitefenɔlawo (tutuɔonalawo)
ɲkeke 1tɔ		Bilimon Akademiɔeɔefia	Pawapwɔɛt nuɔefia kuɔe Bilimon Akademiɲu	Bilimon Akademitefenɔlawo (tutuɔonalawo)

ηkeke 2lia		Ame <i>fe</i> nyenye kple edodo kpɔ le ηkekea <i>fe</i> nuwuwu	ηusēdoame fefewo kple tutuɖonala <i>fe</i> nuɖeɖegowo	Bilimon Akademite <i>fenɔ</i> lawo (tutuɖonalawo)
ηkeke 3lia		Gbɔɔɔɔɔgbe si dze kple edodo kpɔ le ηkekea <i>fe</i> nuwuwu	ηusēdoame fefewo kple tutuɖonala <i>fe</i> nuɖeɖegowo	Bilimon Akademite <i>fenɔ</i> lawo (tutuɖonalawo)
ηkeke 4lia		Kpekpeɖeɖe na dɔwɔɖui ɖɔɖɔwɔwɔ kple et akpɔkpɔ nyuie kple edodo kpɔ le ηkekea <i>fe</i> nuwuwu	ηusēdoame fefewo kple tutuɖonala <i>fe</i> nuɖeɖegowo	Bilimon Akademite <i>fenɔ</i> lawo (tutuɖonalawo)
ηkeke 5lia		Dzrenutsitsi le hahogbenɔɔ me kple tutudoa katã dodokpɔ	ηusēdoame fefewo kple tutuɖonala <i>fe</i> nuɖeɖegowo	Bilimon Akademite <i>fenɔ</i> lawo (tutuɖonalawo)
ηkeke 5lia		Yɔyɔ na tutuɖoxɔlawo be woama nu siwo wosrɔ la kple wo tɔ bubuwo kple ɖɔɖɔwɔwɔ hena numeɖeɖe tso ale si sɔhewo auli na dumevinyenyedɔ la.	ηusēdoame fefewo kple tutuɖonala <i>fe</i> nuɖeɖegowo	Bilimon Akademite <i>fenɔ</i> lawo (tutuɖonalawo)

Dzesidede : tutuɖonalaha ɖe sia ɖe ate ηu trɔ asi le flikpe la ηu ale si wodii le tutuɖoa *fe* hiãhiãwo nu. Ele vevie be woadi yeyiyiwo na ηudi, ηudɔ kple zãme nuɖuɖuwo kpakple afɔkamedeyiwo le ηdi kple yetrɔ kpadzi hã.

Tutuɖonalaha ado go yetrɔ ɖe sia ɖe hena ηukekea dodokpɔ ale be woadi ɖɔɖɔɔ na nu siwo mezo nyuie o la ale be woadɔ wo ɖo le ηufɔkea. Nu siwo woado kpɔ lawoe nye : dɔatakpɔkpɔ nyuie, dzodede si nɔ vavalawo dome, nuawo fifia nyuie, kpb.

3.2. Dzesidedewo ku ɔe dɔwɔkpleamence kadede si ano tutuɔnalawo kple nusrɔlawo dome

Le agbalẽ sia *fe* gɔmedzedze la, wote gbe ɔe edzi be dɔwɔkpleamencewokedede si woyɔa be « OLGON nufiamɔnu » la *fe* gɔmedɔkpee nye Paulo Freire *fe* « ɔokuisinɔnɔ nufiamɔnu la ». Nu si nyo na esiae nye be nusrɔlawo nɔtɔe tua wofe nunya alo nusɔsrɔwo :

Esia ta, nu si wole te nɔm kpɔ tso nusrɔlawo/tutuɔnalawo gbo koe nye be woatsɔ kakaɔedzi nɔnɔme ahasrɔ nue. Le esia nu, menye be woazi nusrɔlawo dzi kple nu aɔe si li tsã vo o, ke boɔ woato wo nɔtɔ *fe* viuli me asrɔ nu yeye siwo ate nɔ ahĩa wo gbe ɔeka ene. Ke, ele be le nusɔsrɔ ɔe sia ɔe gome la, nusrɔlawo naka ɔe edzi be :

- **Nufiafia 1ta** : Ele be nye amenyenye nawɔ ɔeka kple ame bubuwo to hena nɔtifafa dugbenɔnɔ ;
- **Nufiafia 2lia** : Belélé si matsɔ na nye gbɔɔɔɔnyawo ate nɔ na nye dɔwɔɔɔɔɔɔ nanyo alo nagblẽ ;
- **Nufiafia 3lia** : Nenyee be womewɔ ɔɔɔ sto ame *fe* dɔwɔɔɔigbe nɔ o, womedee tome o eye womedoe kpɔ hã o la, esia ate nɔ na be nu madze dzi na ame le agbeme o. le afi sia, woafia ale si woakpɔ dɔwɔɔɔɔɔ ta nyuie la nusrɔlawo ale be woawɔ enɔɔ emegbe na wo nɔtɔ ɔokuiwo ;
- **Nufiafia 4lia** : Nenyee be sedziwɔwɔ kple nugomesese mele dugbenɔnɔ me o la, esia ahe gbegblẽ (dzre) va dumeviwo dzi.

Dɔdeasi tɔhe si le tutuɔnalawo si lae nye be woakpe ɔe nusrɔlawo nɔ ne woaka ɔe wo ɔokuiwo dzi, ewɔ menye le dzizizi me o. vovokpɔkpɔ le nusɔsrɔ mee nye seti gã si le Bilimon Akademisi hena dumevinyenye tutuɔnana la.

Ate nɔ ava eme be nusrɔla aɔewo mate nɔ ɔo ɔofe sia le nusɔsrɔa nuwuwo o ; nu sia magbɔɔɔɔ tutuɔnalawo o ; ke boɔ woaxɔ ame siawo *fe* nunyaa nenema kple susube emegbe hã wogbɔna enya ge be tɔnyenye na ame *fe* nuwɔna hea ame yia nɔgɔge kple hahoa siã. Ele ko be woagbugbɔ akpe ameawo nɔ vevie, elabena, womate nɔ zi ame alo dukɔ dzi be woade nɔ o. ame nɔtɔe dzia esia na eɔokui.

3.3. Dodokpɔwɔmɔnuwo

Ale be woanya nu si nusrɔlawo te nɔ lé ɔe asi le nuawo megbe la, woto mɔnu vovovowo dzi : biabiawo (dɔnɔgɔdo kple dɔmegbedobiabiawo ku ɔe nusɔsrɔwo nɔti), numama le *fufɔfo* me tso tutuɔna nɔ, nɔɔɔɔwɔ fifia le dutofo

Le tutuḍoḍa nuwuwu la, tutuḍonalawo aḅḅo nyaléḍḍi na Acadadémié Bilimon eye woado susuwo tso nu siwo hiã ḍḍḍḍo le ḍḍḍo bliboa me. Flikpe sia ḍe nyaléḍḍi kpḍḍeḅu tso tutuḍonana ḅu si madidi wu axa atõ ko o.

3.4. Tutuḍonana nyaléḍḍi kpḍḍeḅu

Bilimon Akademi wḅ flikpe sia hena kpḍḍeḅu sḅḅewo na wo fe nyaléḍḍiwo ḅḅḅḅ

 <p>Bilimon</p> <p>Bilimon Akademi hena Alḅḅḅḅ ḍe Numekuku kple ḅḅḅḅbedede ḅu. (ABREDEP)</p>	tutuḍofomevi	
	gomekpḅḅawo	
	gomekpḅḅawoxexlěme (nyḅḅu gome, ḅutsu gome)	
	axa neni si le nyaléḍḍia si	
	nyaléḍḍiaḅḅḅḅ	
	gbe si gbe wonḅḅ nyaléḍḍia	
	Tefe si wona tutuḍoḍa le	

nyaléḍḍiamenyawo
tutuḍoaléléfofu :
mḅḅḅḅ hena ḍḅwoyomedzedze :
Tutuḍonana fe nu vevi aḍewo :
Gbedeasi na Bilimon Akademi:
Axadzinuwo (tutuḍoḍa fe fotowo) :

3.5. Mḅḅu siwo dzi woato ade dzo lāme na vavalawo le tutuḍoḍia

Dzodelāmeḅefewo le vevie na sḅḅewo le tutuḍonayiwo alabena enana be woléa ḅḅu ḍe nuwo ḅḅḅḅi ḅeyiyiawo katã. Nu nyui wḅnye be sḅḅewo ato ḅefewo dzi asrõ nu. Gbe sia gbe, sḅḅewo akpa ḅefewo eye Bilimon Akademi fe ḅefegoa atso kpee.

Dzodelāmeḅefe aḍewo kple mḅḅuwo le axa siwo gbḅḅna la me abe kpḍḍeḅu ene. Sukukḅḅḅḅela siwo tso Vechta sukukḅḅḅḅa me woe wḅe eye woma wo ḍe nufiafia eneawo katã me.

Dzodelāme kple amedokuidedefia fefewo

Woawo amedokuidedefia fefewo nenye be vavalawo menya wo nɔewo xoxo o. le esiawo wɔwɔ me, womaxe mɔ na susudedede deto o. nu si le vevieae nye taɔɔdzinu si dzi medi be gɔmekpɔlawo *fe* asi nasu. Gɔmekpɔlawo nama de wonɔewo le dugbenɔɔ *fe* nu vovovoawo wɔwɔ me. Woade mɔxenuawo da eye *fufofoa* nana xɔlɔwɔwɔ aɔ me. Nu sia maka *fufofa* si wonye la o. deyiwo, ametsitsiwo, sɔhewo, ame de sia de naɔde yedokui fia nenye be wonye ame yeyewo ko.

Fufofa de sia de le edokui si eye ate nu adidi hafi amewo nama de wonɔewo nyuie. Amedokuidedefia fefewo le vevie na *fufofa* yeyewo elabe womehiã dɔwɔnu gã aɔke hena ewɔwɔ o. woawo le afi sia afi faa, le xexe, le xɔme eye amefomevi de sia de awo faa.

Amedokuidedefia féfé ahe wɔna gedede vae, nenema ke wòana nyanyanana gedede hã. Féfé siawo le bobɔe eye mehã dɔwɔnu aɔke gobii o. woate nu wɔ esia le mɔzɔyi. Woate nu dee tome hena taɔɔdzinu vovovowo hã. Nenema kee woana mɔnukpɔkɔ ametsitsiwo be woawo deyiwo *fe* fefewo.

Ne wowé le xɔme alo le xexe hã, vivisese deka togbi ko woakpɔa le eme, eye ame gedede alo ame vɛɛ aɔewo ko hã ate nu vide tso fefewo me. Edokuidedefiafefewo le vevie na susumekakadɔwo. Xaxawo ate nu to vovo eye woawo wo le fèhatsotso nu. Gake, menye susu dedede koe hiã o, zɔzɔ tso afii yi afi kemeɛ hã le vevie.

Amedokui dedefia fefe

Doḡo hena ame sia me dedefia – kpekpedeḡu hena egḡmedzedze.

Xaxaḡofe : ele bḡbḡe

Taḡodzinu: Dkuḡonudzi dzidzi ḡe dzi le nutata kple amegbe gome. Dutete hena toḡoḡo kple nuf^ofo tutu. Gomekpḡlawo toa esia dzi hayana eye wofoa nu le haho me.

Amehatiwo: Amewo *fe fè* mele vevie o

Sesēḡofe : Nua mesese o. fuḡeḡea atso wḡna sia me be amewo mele wo ḡokuiwo uu ge *afo* nu le hahoa ḡkume o. ne woatsi nu sia nu la, woatsḡ biabiagbalē siwo wowḡ ḡe na amewo le hatsotso 1-3 nu

Yeyiyi si hiā : Le amewo *fe* agbḡsḡsḡ nu kple ale si woate ḡu *fo* nu bḡbḡe nu la, miniti 15 l^ofo su.

Hatsotsoawo *fe* lolo me: Enyo na hatsotso si me ame 8 kple edzivḡwo le.

Nusḡsrḡ ḡofewo: Esia anyo na kpḡkpḡbiyidemefefe hena vavalawo nyanya le wonḡewo me le hahoa me.

Dzadzraḡo / dḡwḡnuwo: Biabiawo hiā le fefeadzraḡoḡi me abe kpekpedeḡunu ene. Woate ḡu ḡḡ wo ḡe agbalē kakḡwo dzi ade golo me. Le esia nu woadzra agbalē kple nuḡḡḡiwo kpakple golo ḡo ḡi.

Dziyiyi / mḡfianyawo : Ale ke woadze ḡokuidedefia gomee ? Edziedzi la, menḡa bḡbḡe na ḡeviwo be wo*afo* n u tso wo ḡokuiwo ḡuti o ; le nuwuwu la, wodome ame ḡe sia ḡe gḡḡa nu si ko enḡvia gḡḡ va yi. Ame geḡe menyaa nu si wḡagḡḡ tso eḡokui ḡu to vovo na ḡkḡ kple *fè* o. Ke esi wḡnye dedefia le vevie na amenḡewonyanya la, ele be woawḡ kpedeḡunu si ana be woaxḡ nyanyanana geḡe tso vavalawo gḡ.

Le esia nu, wonḡḡ biabia ḡeka ḡe agbalēvi ḡe sia ḡe dzi, esiwo vavalawo manya do ḡḡo o. emegbe wodome ame ḡe sia ḡe natsḡ ḡeka eye woaḡo biabiaa ḡu neny^e be e*fe* yeyiyi ḡo la

Bia biabia geḡe le esia nu be biabia ḡekafomevi mava zi geḡe o, esia awḡe be vavalawo anya nu geḡe kuḡe wonḡleawo ḡu. Biabia siawo nye kpḡdeḡu siwo wobia :

- ✓ howḡḡo sesiētḡ wu kae nēse kpḡ ?
- ✓ nkuḡodzinu kae nye mamḡetḡ na wḡ ?
- ✓ nu kae nye wo dzidzi na *fuf^ofo* sia ?

Amehatiwo : mele vevie o

Sesē fe ḡofe : mekḡko o

Yeyiyi hena ewḡḡ : miniti 15

l^ofoDḡwḡnu dzadzraḡoḡi agbalē, nuḡḡḡi, golo

- ✓ numetoto kae nye nyuito na wò le dzidzodonuwo me ?
- ✓ nutatafefe kae nyo ɲu wò wu le esiwo nèkpo kpo la dome
- ✓ nu ɖuɖu kae doa dzidzo na wò ?
- ✓ hadzidzi kae dzɔa dzi na wò ?
- ✓ va se ɖe egbe ɖe, nu kae do dzidzo na wò wu ?
- ✓ dzesi kae nye gãto nèxo kpo le suku, eye le nufiafia ka me ?
- ✓ nenye be ate nu nye ame bubu ɖe, ame ka nàdzi be yeanye ?
- ✓ nu ɖuɖu kae nyona na wò wu ?
- ✓ fefenko le asiwoa ? eyae nye eka ?
- ✓ hadzila ka nêlõna wu ?
- ✓ nɔnɔmetata kae nye nyuito na wo ?
- ✓ nɔnɔmetata me nyagbɔgbɔ kae doa dzidzo na wò ?
- ✓ afi kawo nèxo kpo va yi ?
- ✓ fefenu kawoe doa dzidzo na wò ?
- ✓ afemelãwo le asiwoa ? wo ɲko ɖe ?
- ✓ agbalẽ kae nye vevito na wò ?
- ✓ nu ka nèle te nɔm kpo tso tutuɖo sia me ?
- ✓ ne nàte ɲu aƒle nane si dzrowom ɖe, nu ka wòanye ?
- ✓ amadede kae dzɔa dzi na wò ?
- ✓ nu kae nye wò ɖevimeɲkuɖodzinu?
- ✓ tówo alo aƒu ? nu ka ta ?
- ✓ agbalẽwo loo alo nɔnɔmetatawo ? nu ka ta ?
- ✓ tsidzayi loo alo kuɖiyi ? nu ka ta ?
- ✓ adakanya le asiwoa ? ayae nye eka ?
- ✓ afi kae adzro wò be nàyi mɔkeke le mahã ?
- ✓ afi ka wodi wò le ?

Nutefenɔnu / nufomevi bubu: Wɔnaƒomevi bubue nye be woanɔ biabiawo katã ɖe agbalẽ dzi aklã alo ɖe taflo dzi ; ekem ame sia ame nàɖo biabiawo katã ɲu

Dugbledede/nudokpo / megbedodzadzraɖo / nufiafia nutsotso: Woate ɲu ana nyanya ku ɖe nufiafia ɲu le biabia siwo hiã ɲugbledede la ɲu kpb.

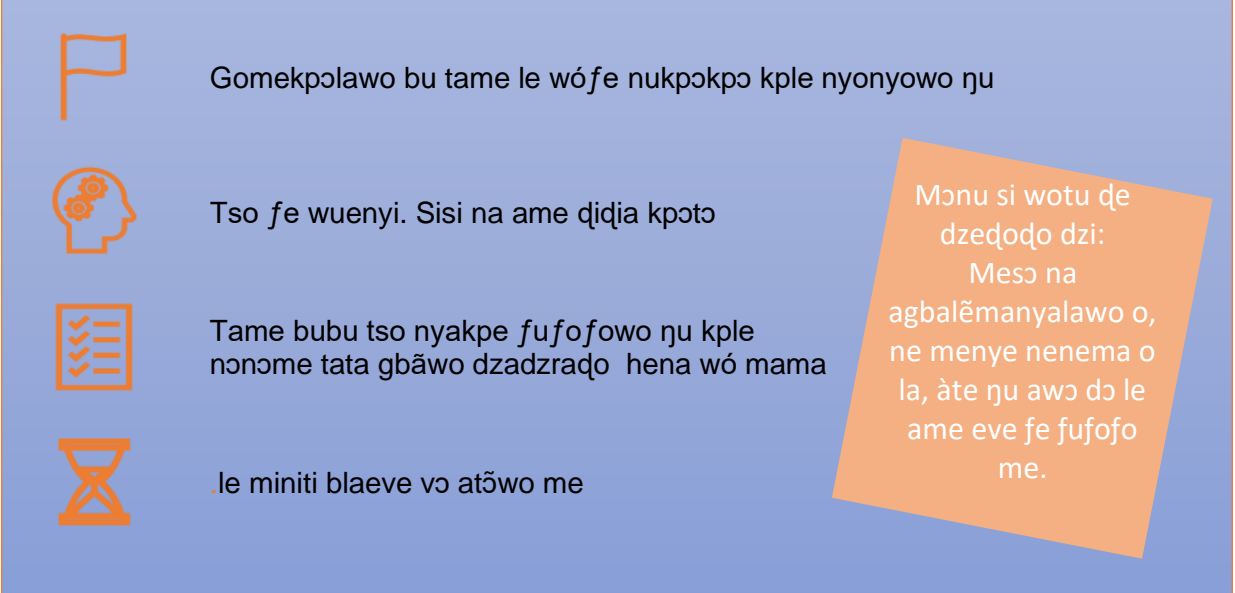
Dɔwɔnu siwo woata: Woate ɲu ta agbalẽviwo, alo woatsɔ agbalẽtaɖiwo kple fotowo.

**Nufiagbalē gbāto :
Kpekpedeju hena dzesidodo amedokui kple
amehame nyenye**

4.1. Nufiagbalē gbāto : Kpekpedeṅu hena dzesidodo amedokui kple hamea fe nyenye

Doḍowo na nufiagbalē gbāto

Monu gbāto: Nu kae dea amesi fomevi menye fiana?

The infographic is set against a light blue background. It features four orange icons on the left, each followed by a line of text. The icons are: a flag, a head with gears, a checklist, and an hourglass. To the right of these is a tilted orange box containing a quote. The text in the infographic is as follows:

- Gomekpɔlawo bu tame le wófe nukpɔkpɔ kple nyonyowo ṅu
- Tso fe wuenyi. Sisi na ame dĩa kɔto
- Tame bubu tso nyakpe fufowowo ṅu kple nɔnɔme tata gbāwo dzadzraḍo hena wó mama
- .le miniti blaewe vo atōwo me

Monu si wotu de dzededo dzi:
Meso na agbalēmanyalawo o, ne menye nenema o la, àte ṅu awo do le ame eve fe fufowo me.

Tutudoa fe dofewo: monu sia li tɔxe na gomedze doḍo. hena ṅusēdodo amedokui tamebubu

Ablauf: Jede*r Schüler_innen erhält zu Beginn das Arbeitsblatt 1, wofür er/sie 5 Minuten

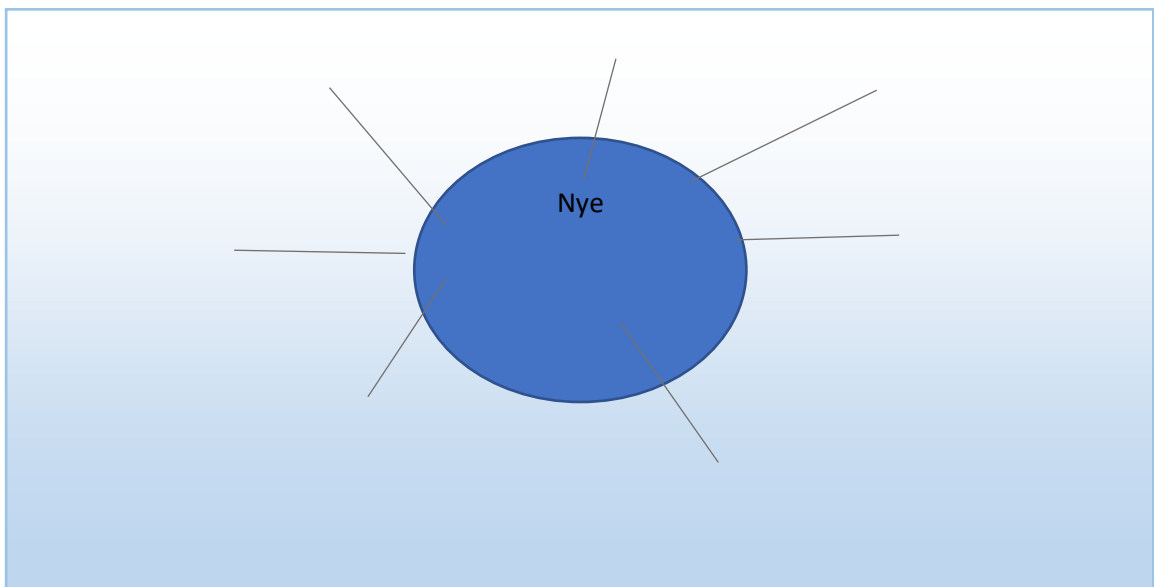
Dziyi: Gomekpɔla de sia de xɔa dɔdeasi fe agbalēvi gbāto le gomedzedzea me eye woḍo miniti atō bene wòaxlē do si wòle be wòawo ahase egome, kpakple biabia siwo woatsɔ ana eme nakɔ. Emegbe, miniti wuiato nɔa gomekpɔla de sia de si be wòakpɔ wofe nɔnɔmewo fe susu ahanɔ wó de agbalē dzi. Ne esesena na gomekpɔla be wòakpɔ nukpɔsusu aḍe la, woate ṅu anyɔ susuwo. Eya ta le kpɔdeṅu me, ame ateru ana nɔnɔmewo fe hatsotso aḍe. Le yeiyi si woḍo di la fe nuwuwu la, womaa kamedede fe agbalēvi evelia na gomekpɔlawo. Le afi sia hã la, miniti atō le gomekpɔlawo dometo de sia de si be wòaxlē do si woabia ne ehiã. Fifia miniti blaewe bubu asu wo si be woatsɔ ṅuḍoḍo awo susuwo tso wofe nɔnɔmewo fe agbɔsɔsɔ ṅu eye woagblɔ esiawo le amenyenyenu. Nenyē be wohiã yeiyi geḍe la, ele vevie be woabu esia ṅu eye woadidi dɔwɔwo fe yeiyi de edzi abe miniti atō yi ewo ene.

Dugbledede: Emegbe woadfonu kuđe gomekpɔlawo *fe* emetsonuwo me ɔedu le *fufɔfoa* me. Gomekpɔlawo ava le nyonyino vovovowo me eye woava le kpekpeme vovovowo hã me. Esia nana amewo nyaa vovototo si le amewonɔewo dome.¹

Susu *fe* nɔnɔmetatawo wɔwɔ : Mɔnu sia wɔa amegbetɔ *fe* susu *fe* ɲutetewo katã kloe ɲudɔ eye wòkpɔa egbɔ be woɔɔ kuxiawo ɔe nya vevi suewo me nyuie eye woɔe wó ɔe go be ame sia ame nakpɔ. ²

Dɔdasigbalévi gbãtɔ: „Dzesidede ame *fe* nɔnɔmewo“ Ale ke nàɔɔ wò amenyenye? Nɔnɔme kawoe na nètɔ vovo tso ame bubuwo gbɔ? Ne ele be nàɔɔ ɔkuiwò na amedzro aɔe la, ale ke nàwɔe?

Dlo nɔnɔme siwo vaa susu me na wò ɔe susu *fe* nɔnɔmetata *fe* aɲutrowo dzi. Àte ɲu atso aɲutrɔ bubuwo akpe ɔe eɲu ne ehiã.

Dɔdeasi fe agbalɛvi evelia: „Dzesidede amenyenye“.

Galé ŋku ɔe nɔnɔme siwo nèɔe fia ŋu eye nàdze agbagba aɔowo ɔe ɔoɔo si nu wole vevie nu. Nu kae nèsusu? Nu kae wò amenyenye ɔo wu eye Nu kae meɔena fiana boo o? Ɖo wò nɔnɔmewo ɔe gbetakɔnu dzi. Zi ale si nèɔo nɔnɔmewo ɔe ɔofe si le vevie la, nenemae wotsɔ ɔe wo nɔewo gbo le gbetakɔnu la titinae.

4

⁴(cf. Meinert, Stollt 2009)

Mɔnu evelia: Fomedodowo tutu

Gomekpɔlawo kpɔa nɔnɔme *fe* hatsotso siwo atɛɲu anɔ anyi la ɲuti nyatakaka kpui aɔe eye wobua wo be wowu enu ne wotsɔe sɔ kple esiwo sɔ kpɔlii.

Tso *fe* wuienyi

Gomenɔlawo katã hiã nuɲɔtiwo. Alesi wòsesɛnae la qiqi.

Yeyiyi si woatsɔ awɔ mɔnua ɲudɔ le abe miniti blaeve ene

Mɔnu si wotu ɔe nuɲɔɲɔ dzi:

Mɔnu sia bia nuɲɔɲɔ *fe* ɲutete eye fufofo si me amewo katã le koe woate ɲu azãe

Nusɔsrɔ̃ *fe* akpawo: Akpa si woatsɔ age ɔe eme. Le ɲusɛdodo ame *fe* nɔnɔmewo *fe* hatsotsowo kple nɔnɔme siwo do *fome* kpɔlii ta.

Dziyi: Gomekpɔla ɔe sia ɔe xɔa “Dzesidede *fe* hatsotsowo” *fe* dɔwɔɔɔbalɛvi. Emegbe miniti atɔ nɔa esi be wòaxlɛ dɔdasia eye wòaxɔ numekɔkɔ le dɔdasia kple biabia siwo ate ɲu abiae ɲu. Dɔ si wòle be wòawɔ kple biabia siwo ate ɲu anye esiwo me woɔe la, miniti ewo bubuwo le esi be wòatsɔ aɔo nukpɔsusuwawo ɔe hatsotsowo me le hatsotsoawo nu.

Vovototo: Zi ale si gomekpɔlawo ɔo woawoɲutɔwo *fe* susuwo, kekeɔenudɔwɔwɔwɔ kple aɔaɲuɔɔɔwɔwɔ le be woatsɔ ana hatsotsoawo *fe* xexlɛɔzesiwo nanyo ɔe edzi la, woate ɲu ato esia hã ve ɔekae le klass / le nusɔsrɔ̃a me abe ale si wodi ene.⁴

Dɔdeasiagbalēvi : amenyenyefomeviwo

Nukɔɔsusu kae le hatsotso ka me? Le miame la, hatsotsoawo le eme, le ɔsime la, nukɔɔsusuawo le eme. Ɖo nukɔɔsusuawo ɔe ɔɔɔo nu le hatsotsoawo nu to wo tsɔtsɔ do fome kple aɔutɔ me.

Hatsotso

Taɔa fe amadede

Nukɔɔsusuwo

Nlisigbe

Subɔsubɔ

Dzɔtsofe

Dzi ha

Modzaka ɔɔ

Nukuviwo fe amadede

asifome kple atsufome

Amelŋla

Afɔbɔl

Mɔslemɔ

Mɔnu etɔlia: Ale ke amenyenye kpɔa nɔsɛ dɛ gbesiagbegbenɔɔ dzii?

Dzadzraɔ: Dɛ dɔa ta la, woama gomekpɔlawo *fe* n̄kɔwo dɛ hatsotso eve me gbã eye le emegbe la, woana dzedɔdɔ *fe* n̄nɔme aɔ dɛ si wówoa edziedzi/gbesiagbe eye woan̄lɔe dɛ agbalɛ̄ dzi. Le kpɔdɛn̄u me, ame si le mɔ dim, si le esia ta hiã kpekpedɛn̄u. Hekpedɛ en̄u la, ele be woan̄lɔ ame eve sia *fe* nyonyowo d̄i. To hatsotsoawo zazã me, le kpɔdɛn̄u me:

- ✓ Seselelãme
- ✓ Subɔsubɔha
- ✓ Dzɔtsofe, kple bubuawo.

Nyabiase tso dunyahehe kple hadomeɔdɔdɔwo sewo n̄u

Tso *fe* wuienyi. Wobua alesi gbegbe wòsesɛe be enye titina. Wo dɔ le hadome kple ame eve le *fufɔfo* dɛ sia dɛ me.

Nun̄lotiwo

Ehiã miniti blaeto vɔ atɔ

Nusɔsrɔã *fe* akpawo: Kuxiwo gbɔ kpɔkpɔ *fe* akpawo

Dziyi: Wotsɔa dɔdeasigbalɛ̄vi "dzedɔdɔ *fe* dɔdɔ" si dzi woawɔ dzedɔdɔ si le ame eve dome *fe* kpɔdɛn̄u le la na gomekpɔlawo. Gbã la, woma gomekpɔlawo dɛ *fufɔfo* siwo woɔdɔ do n̄gɔ me, eye le ema megbe la, hadɔwɔla dɛ sia dɛ anye ame si si dɔdeasigbalɛ̄vi le le xexlɛ̄dzesi dɛka kple eve. Emegbe wona mɔnukpɔkpɔ gomekpɔlawo be woaxlɛ̄ dɔa eye woabia nyawo hena eme kɔkɔ. Be woate n̄u awɔ esia la, dɔwɔɣi si ade miniti atɔ anɔ wo si. Ne gomekpɔlawo katã se dɔ si wòle be woawɔ gɔme ko la, hadɔwɔla eveawo axlɛ̄ mawunyakpukpuia *fe* memamawo sesɛe dɛ wo n̄ewo yome. Fifia hadɔwɔlawo dea n̄ugble le n̄ovia *fe* nyonyo siwo won̄lɔ dɛ ete, siwo dze abe dɛ wole vevie na wo ene na dzedɔdɔa n̄u eye wotsɔa nun̄loti si

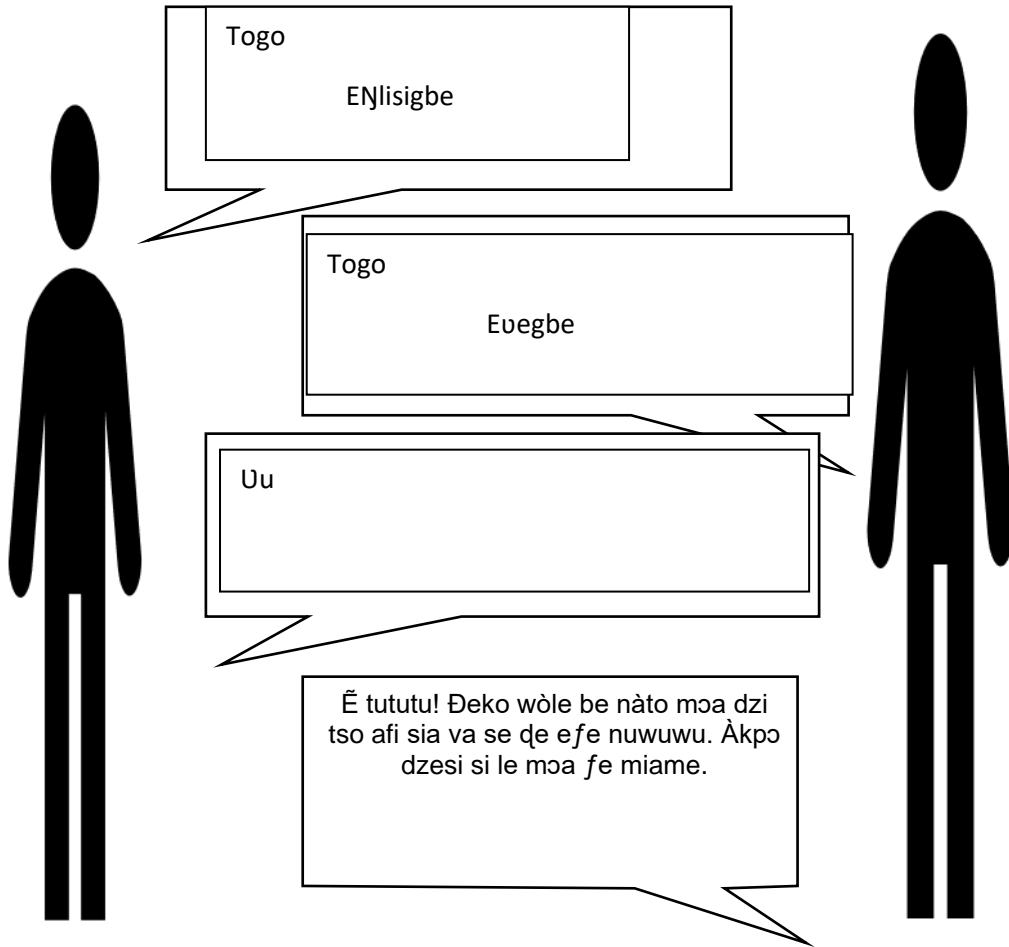
wodi la *foa* xlã nukpɔsusuawo. Le nuxexlãa kpakple dzesidede nyonyome vevyawo gome la, miniti blaeve vɔ atɔ̄ asu gomekpɔlawo si.

Dugbledede: Ne *fufɔfoawo* katã wu enu la, woadzro gomekpɔlawo *fe* emetsonuwo me ɔkae le klass. Amewo katã *fe* nukpɔsusu *fe* vɔvɔli aɔewo ano anyi elabena wogabua dɔdeasi sia be enye taɔɔdzinu hã. Gomekpɔla siwo *fe* metsonuwo to vovo do ɲugɔ na nuwo kaka la, akpɔ mɔnu aɔe nu me tso wofe nyametsotsoa ɲu eye to esia me ana mɔnukpɔkpɔ *fufɔfo* la be woatsɔ atutu wofe susuwo, egɔmee nye be be woanyɔ numedzodzro *fe* ɲeyiyi ɔka.⁵

Dɔdasigbalãvi gbãtɔ: „Dzedɔɔɔ *fe* dzidzedzekpɔkpɔ“.

Togovi aɔe yi mɔkeke le Togo eye wɔadi be yeanya nu tso mɔ si dzi woato ayi “vudɔfe” si kplɔe ɔɔ ɲu. Ate ɔe afimatɔ ɔka ɲu.

Gbã la, to ame eveawo *fe* dzedɔɔɔ *fe* akpawo me. Bu nɔnɔme siwo wogblɔ be wole wo si la ɲu. Nu kae nɛsusu? Nɔnɔme kawoe le vevie na dzedɔɔɔ *fe* nɔnɔmea? Tɔ kpɔ ɔe nɔnɔme vevyawo ɲu.

Nuwɔla gbãtɔ

kpabe

Christotɔ

Abɔsokpo davi

Frãse/frãseɔgbe

Lãa mɔ zɔzɔ

Nuwɔla evelia

Sɔgbedi

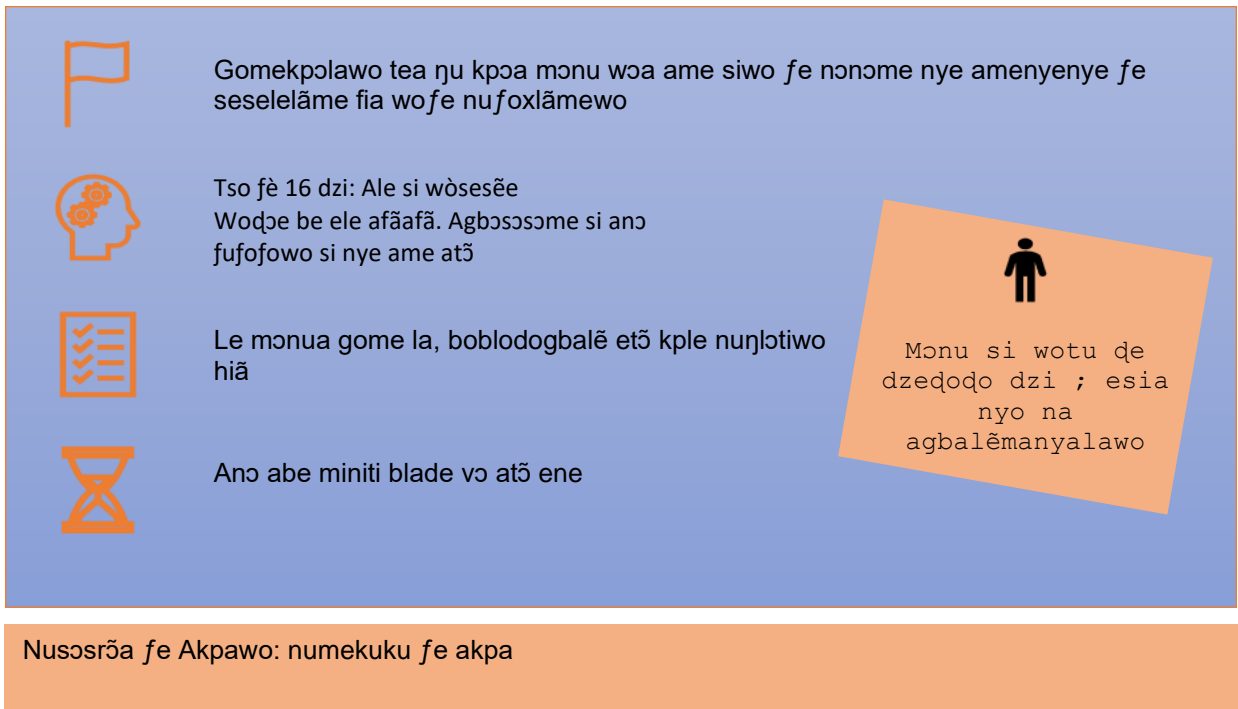
Amelɔlã

Gbevedola

Foa kasaŋku

Taksikula

Mɔnu enelia : numaɔawo fe dzesidenjuko kplɔ

 Gomekpolawo tea ɲu kpɔa mɔnu wɔa ame siwo fe nɔnɔme nye amenyenye fe seselelɔme fia wo fe nufoxlɔmewo

 Tso fɛ 16 dzi: Ale si wɔsesɛe
Woɔɔe be ele afɔafɔ. Agbɔsɔsɔme si ano
fufofowo si nye ame atɔ

 Le mɔnu gome la, boblodogbalɛ etɔ kple nuɲlotiwo
hiɔ

 Ano abe miniti blade vɔ atɔ ene

Mɔnu si wotu ɔe
dzedɔɔo dzi ; esia
nyo na
agbalɛmanyalawo

Nusɔsrɔa fe Akpawo: numekuku fe akpa

Dzadzraɔo: Le mɔnu sia gome la, ehiɔ be woana nutefekpɔkpɔ ɲutorɲuto gomekpolawo. Viɔe le afi sia be gomekpolawo natsɔ xɔmenuwo kple atsyɔɔɔo fe mɔ aɔe ana wo, to xɔmenuwo kple atsyɔɔɔo fe mɔ aɔe dzi, woawɔ ɔɔo ɔe numedzodzro ɲu. Dzra xɔ aɔe ɔo to kplɔ etɔ siwo ɲuti zikpui sɔ gbɔ ɔo la ɔɔo me. Le kpɔɔɔɔ me, tso kplɔdzivo ɔo atsyɔ na kplɔa. Kpɔe ɔa le susu me be *fufofoa fe* ɲugɔnɔla etɔ siwo nɔa kplɔ etɔawo dometɔ ɔeka dzi le akpa aɔeke dzimademade me. Wotsɔ kplɔdzigbalɛvi ene siwo dzi nɔnɔmewo fe kpɔɔɔɔwo fe hatsotsowo le abe ale si wowɔe le afi sia ene la na kplɔ ɔe sia ɔe sɔsɔe:

- ✓ Subɔsubɔ
- ✓ Dzedzeme
- ✓ Seselelɔme.

Dziyi: Womaa *fufofoa fe* ɲugɔnɔlawo le nusɔrɔfea fe gɔmedzedze le kplɔ etɔawo dzi eye woɔa kplɔla ɔe kplɔ ɔe sia ɔe ta. *Fufofoa fe* ɲugɔnɔlawo xɔa agbalɛvi kple nuɲlotiwo. Woadzro nɔnɔme si me woawɔ ɔa le me kple *fufofoa fe* ɲugɔnɔlawo azɔ kple biabia ɔe sia ɔe si woabia. Dɔwɔfea fe *fufofoa* ɔe eme be enye *fufofo* numedzodzro si ɔi dzedɔɔo si yia edzi le ame nyanyɛ siwo fo xlɔ numaɔawo fe dzesidenjuko kplɔ la dome. Gomekpolɔ ɔe sia ɔe bua akpa si kplɔdzigbalɛviawo nae ɲu. Akpa siawo nye nɔnɔme aɔe fe nɔnɔmewo. Le miniti blaeye megbe la, gomekpolɔ ɔe sia ɔe trɔa kplɔa eye wɔtoa esia me trɔa efe nyonyome hɔ. *Fufofoa*

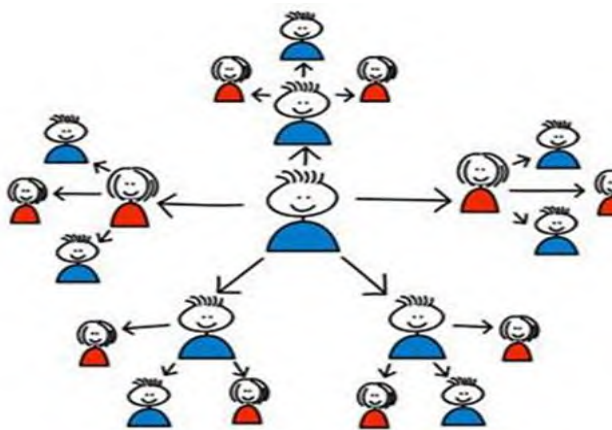
fe n̄ugon̄lawo koe gale wo tefe eye woana numek̄ko fufofoa meto siwo gb̄ona tso numedzodzro siwo yi edzi va se de fifia fe n̄ugoyiyi n̄u. Be numedzodzroawo nayi edzi nyuie na fufofo siwo gb̄ona metwo la, fufofoa fe n̄ugon̄la n̄l̄oa nya vevi siwo ku de n̄on̄ome siwo le n̄on̄ometatawo dzi la Le wo kat̄a me la, gomekp̄lawo d̄olia kpl̄wo zi eve ale be woano kpl̄ de sia de n̄u zi d̄eka ko. Hekpe de en̄u la, d̄w̄ofea fe fufofoa d̄ea numedzodzro fe sewo me ale be numedzodzroawo nayi edzi le tomefafa me.

Dugbledede: Le nus̄sr̄oa fe nuwuwu la, woagbl̄o numedzodzro siwo fufofoa fe n̄ugon̄lawo lé d̄i kpuie la me nyawo na gomekp̄lawo. N̄on̄ometatawo ađe vovototo siwo n̄u woaf̄o nu tsoe la me le hahome la afia.

Vovototo: vovototo ate n̄u ano ew̄w̄ome to m̄fiamebiabia kpl̄ de sia de n̄u me. Nenema kee woate n̄u ađe asi le fufofoa fe n̄ugon̄lawo n̄u ale be woad̄oli fufofoameto de sia de si le kpl̄a dzi le fufofo siwo do n̄ugo la me.

Kp̄o n̄us̄e de ame dzi

Kp̄o n̄us̄e de ame dzi kple **n̄us̄ezaz̄a de ame dzi** nye nu vovo eve siwo tso nu d̄eka me : **n̄us̄ekp̄okp̄eamedzi**

n̄us̄ekp̄okp̄eamedzi
 Ame si kp̄o n̄us̄e de ame dzi alo kp̄oa n̄us̄e de ame dzi ate n̄u akp̄o n̄us̄e de (at̄o) n̄ofewo, nyametsotsowo alo nuw̄onawo ale be susuwo nat̄o, alo woagbugb̄o wo atu le mo yeyewo ḡõ h̄ã nu.

Dzotsofe : dreamstime/ influence

Nus̄ekp̄okp̄eamedzi nye nu si mew̄a naneke o eye w̄ate n̄u va eme le mađow̄e me.

Kp̄ođe n̄u : hahomenyakakafewo kp̄oa n̄us̄e de Natalie fe agben̄on̄o dzi.

Gake n̄us̄ekp̄okp̄eamedzi zaz̄a ya dzena eye woawo esia le nyanya me.

Kp̄ođe n̄u: Klaus dze agbagba be yeana Max na fe nyinotsi fafa na ye.

Mɔnu atɔlia : Dusɛkpɔkpɔ ɔe ame dzi

	ɔusɛkpɔɔeamedzi kple egɔmesese si ama wɔ nyuie
	Tso fe wuieve yi wuiade dzi. Ale si gbegbe wɔsesɛe. Eso gbɔ va se ɔe esime wɔle titina. Ame ɔekadekawo fe dɔwɔwɔ alo awɔ dɔ le <i>fufɔfo</i> me.
	Pepa yi, nunɔtiwo, taflo
	anɔ abe miniti wuiatɔ yi blaewe ene

**Mɔnu si wotu
ɔe kadede
dzi si meso na
agbalɛmanyalawo**

Nusɔsrɔ fe akpawo: Tanya la fe ngɔdonya: ɔusɛkpɔɔeamedzi

Dziyi: Ele be susunɔdɔwɔwɔ kpui aɔe nana anyi le „Dusɛkpɔɔeamedzi“ fe tanya nu eye woanɔ susuawo ɔe pepa *fufɔfo* aɔe dzi afo xlɛ nyakpe „Dusɛkpɔɔeamedzi“

Dugbledede / Dodokpɔ: Gomekpɔlawo ɔe wofe metsonuwo ɔe go. *fufɔfo* na nuɔɔɔla wɔa susume nɔnɔmetata aɔe si wotu ɔe emetsonuwo dzi ɔe taflo dzi.

Dɔwɔwɔ: Ta susume nɔnɔmetata si me susu siwo ku ɔe tanya la le nu. Nu kae nɛkpɔ be enye ɔusekpɔɔeamedzi?

Kpekpedeɔu nana: Ame ka/nu kae kpɔa ɔusɛ ɔe dziwɔ? Ame ka dzie nɛte nu akpɔ ɔusɛ ɔe? Ale ke nɛte nu akpɔ ɔusɛ ɔe amewo dzii?

Dudɔɔo siwo woate nu xɔ: Dusɛkpɔɔeamedzi ɔe amedokui nu dzi, nuɔɔdonawo, nufialawo, *fomea*, gotanuwo, dɔwɔfe

Dusekpɔdeamedzi fomevi

Le Meier kple Tilman Slembeck (Nufialagã siwo si dɔkta fe dzeside bubuwo le le Dunyahenyawo fe Ganyawo, Dɔwɔnyawo kple Ganyawo Duti Nusɔsrɔ Gbãto me, kpakple bubuawo fe nukpɔkpɔ nu la, „ɲusɛkpɔdeamedzinu vovovowo“ li siwo hea ɲusɛkpɔdeamedzi vovovowo vae.

Le Meier kple Slembeck fe nya nu la, nu vovovo adɛ tututue kpɔa ɲusɛ de ame dzi

Woawoe nye:

1. Dzenawo kple dziɔduɔ ɲudɔwɔwɔ

Wole nu fom le afi sia ku de hahomedzena siwo ulia dzena tɔhɛwo ta ale be ame nate ɲu de asixɔɔ e fe viɔekpɔkpɔwo ɲuti.

2. Dɔmenyonyo

Tefedɔdo kotso.

3. Dzedɔdo si fona de ame nu

Amenubele to mɔ vovovowo dzi bene wɔaka de dzi wɔ.

4. Ayemɔnuzazã

Tamedɔdo nyuiwo yaɣla, si fe akpa gãto doa alo ame si trɔa asi le ame ɲu

5. Dzesidede ame "sesɛto" fe nunana na fufɔfoa

Sesɛto kple gbɔdzɔto sɔsɔ bene woade ɲudzedzekpɔkpɔ de go.

6. Dzrewɔwɔ

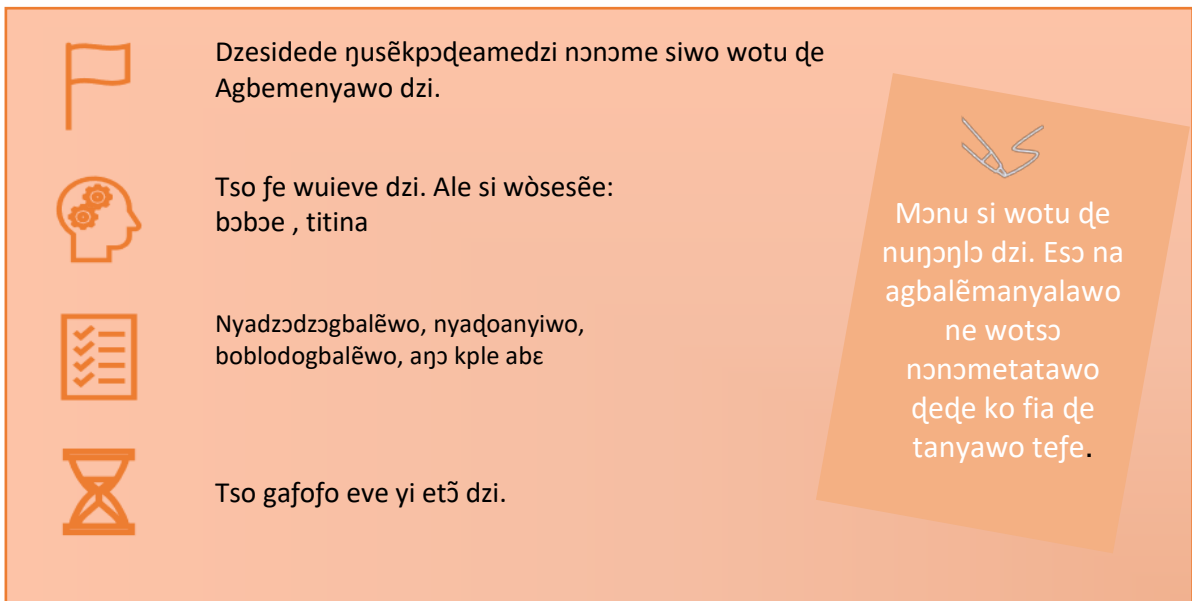
Nya siwo tsi tsitre de wonɔewo ɲu eye womele deka o.

Nyate fee, menye Nu si ɲu womate ɲu avli nya le o ; ele be woakpɔe da be wo katã le dekae bene woasusu nu siawo katã be wonye “nu siwo kpɔa ɲusɛ de ame dzi”. Woate ɲu ase nya siawo hã gɔme ko be wonye "ɲusɛkpɔdeamedzi" fe gbefãde de fe akpa ade.

Dzotso fe :istockPhoto/influence

Mɔnu adelia : ayemɔnuzazã

The infographic is set against a light orange background. On the left, there are four orange icons: a flag, a head with gears, a checklist, and an hourglass. To the right of these icons is a tilted rectangular box containing a hand icon pointing down and a paragraph of text.

Dzesidede ɲusẽkpɔdeamedzi nɔnɔme siwo wotu ɔe Agbemenyawo dzi.

Tso fe wuieve dzi. Ale si wòsesẽe: bobɔe , titina

Nyadzɔdzɔgbalẽwo, nyaɔoanyiwo, boblodogbalẽwo, aɲɔ kple abɛ

Tso gafofo eve yi etõ dzi.

Mɔnu si wotu ɔe nuɲɔɲɔ dzi. Eso na agbalẽmanyalawo ne wotsɔ nɔnɔmetatawo ɔeɔe ko fia ɔe tanyawo tefe.

Nusɔsrã fe akpawo: Gɔmedzenya le nukpɔsusua ɲuti sidzedze megbe

Dziyi

Wotsɔa dɔwɔgbalẽvi siwo me ɲusẽkpɔdeamedzi fe nɔnɔme vovovowo le la naa gomekpɔlawo. Woaxlẽ nu siawo eye woawɔ dɔdeasiawo

Mɔnu Bubuwo/ Vovototowo

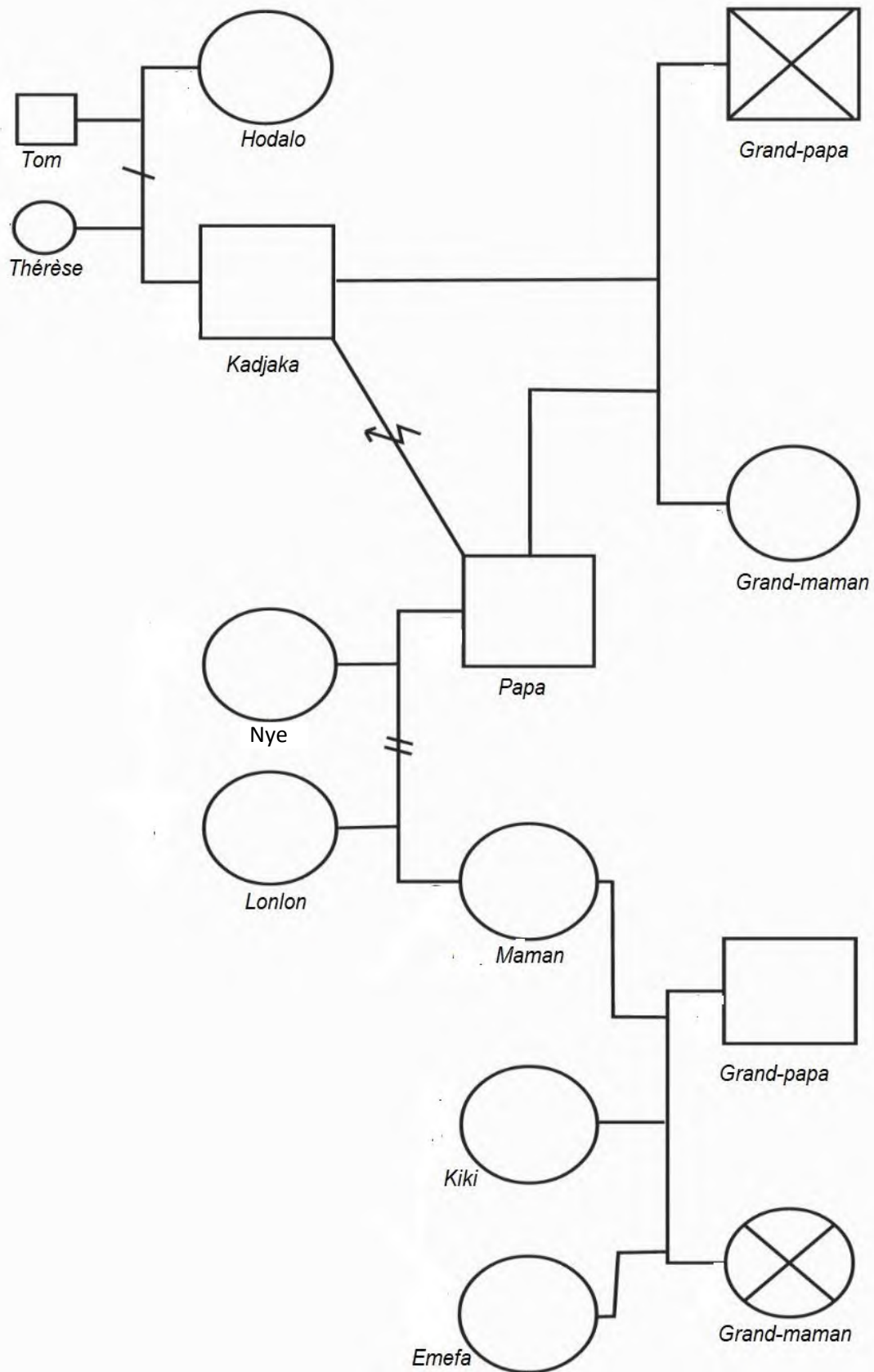
Woate ɲu aɔe asi le dɔdeasi etõlia kple enelia ɲu le ɲeyiɲi kple hiahiã nu elabena dɔdeasi gbãtɔ kple evelia so gbɔ na tanya la fe ɲugɔdonya. Gake woate ɲu azã dɔdeasi etõlia kple enelia atso ate ɔe domenyinuɲusẽfianu⁸ fe tanya ɲu eye woato esia me ado ɲusẽ aɔaɲu siwo woxɔ.

Sources: <https://www.lernen.net/artikel/manipulation-7-strategien-einflussnahmen-3198/>

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/manipulation-38607/version-262028>

<https://arbeits-abc.de/psycho-tricks-im-job/>

**Domenyinufianu fe kpodeju aḍe
Ayemɔnuzazã**

Ame siwo tso *fufufo* deka me ate nu akpo nusē de wo dokuiwo dzi alo woate nu kpo nusē de ame bubuwo dzi le nyanya me.

Nyagbɔgbɔ fomeviwo abe....

- „Ena mewo esia“.
- „Eya ta koe mewo de“.
- „Ede nusēkpodeamedzi akpasagato de dzinye“.

...nye nusēkpodeamedzi fomevi a de si nu kakadedzi le *fe* kpodejuwo ...eye le esia ta wotro asi le ame nu ayetoe. Mienya nusēkpodeamedzi fomevi sia nyuie nuto tso mia nutwo miafe numetoto me.

Ayemɔnuzazã nye Latingbe nyakpe fokpli : *manus* (asi) kple *plere* si gomee nye "nu si yó" eye le gomesese sia nu la, egomee nye "asiɔnudzi".Le gomesese sia nu la, nya la gakpo le *e fe* zazã me le mɔɔanununya me egbea.

Gomesese: Ayemɔnuzazã de nusēkpokpo de ame bubuwo dzi *fe* mɔnu a de hena woawo nuto *fe* vide

Esi nɛnye de vi la, edea fu na ame eye edoa dziku hena anyigba nenyɛ be dzilawo gblɔ be "ao" na nu viviwo alo fefenuwo le fiase gãwo me ne la. Edzea agbagba be yeatɔ asi le dzilawo nu kple mɔkpokpo be woana ta eye nu si dim yele la nasu ye si. Abe dɔdzikpo la si di be yeana dɔwɔlawo la *fe* didi nadzi de edzi eye wɔgbɔ be woadi fetu de edzi ene.

Alo abe sukuvi siwo nufiala gblɔna be, dɔdeasi a de ke meli ne ame sia me wo do veviedodotɔ ene o. Deɛ gomesese saga a de le ayemɔnuzazã nya? Ame a de ate nu susu be asitɔ le wɔna de sia de si nãwo kple susu yaɣla a de me. Eya ta nenyɛ be wo nuto nẽwo nu daa dokuitɔmadimaditɔ 100% ko hafi mɔtɔ wo hati ade susumefefewo te gbe de o.

Le nyate *fe* me: de nya maku de enu oa? Eya ta nukpe a de ke mele eme ne meku de enu o. anɔ eme be a de ke manɔ anyi si ate nu agblɔ be « ã » biabia sia anukɔdetɔ o.

Nyaḡoanyi dṵwṵwṵ ḡe ḡusēkpṵḡeamedzi tanya dzi – dṵdeasigbalē, nyaḡoanyi gbṵṵ

Dṵwṵwṵ

- 1) De dzesi ame si le ḡusē kpṵm ḡe ame dzi kple ame si dzi wokpṵ ḡusē ḡo la
- 2) Nu ka wṵwṵna hekṵ ḡusē ḡe ame dzi?
- 3) Kpa domenyinufia nṵnṵme bṵbṵe aḡe si ḡea amewo *fe fomedodo* kple susuwo (+ nyui, -vṵ/baḡa) fiana le *fomedodo* me kple ame mamlṵawo. Be nṵte ḡu awṵ esia la, wṵ ḡeka kple ame siwo *fe* nuḡṵḡṵa sṵ kple tṵwṵ.
- 4) Tso domenyinufia nṵnṵme “sueto” siwo wowṵ le dṵdeasi etṵlia me le domenyinufianṵnṵme ḡṵ aḡe me eye nṵwu enu kple *fomedodo* bubuwo ne ehiṵ la.

Essozimna kple *e*fe sukuxṵṵwo yi afṵbṵlufṵfe aḡe eye wṵdi vevie be *yeafo* bṵlua kpli wo. Edem, exṵṵ vevito hṵ le afi ma abe ale si wṵnṵna ḡaa ene. Tulu hṵ di be yeakṵ gome le fefea me elabena elṵa kametefefe sia. Esi wo etṵa ḡeḡe ko mate ḡu *fo* bṵlua o la, Edem yi ḡakṵ Akono kple Zola eye wṵfoe ḡe wo nu be woafe kple yewo. Le esia tefe la, eka ḡe edzi na w be ne yewo *fo* bṵlua vṵ la, yewoawṵ bebelibe hṵ elabena enyae nyuie be Zola kple Akono abia tso yewo si abe ale si wowṵnae kokoko ene be yewoawṵ bebelibe le *bṵlufṵfoa* megbe. Essozimna kple Zola da asi ḡe edzi eye enumake wofu du yi *bṵlufṵfea*. Edem te ḡu he Aluna hṵ va bṵbṵe. Wote ḡu *foe* ḡe Nio kple Abeni hṵ nu. Esi wṵnye be Tulu bi le akṵtabubu me ḡuto la, egbṵ na wo be yeawṵ wofe akṵtadṵdeasiwo na wo nenyeye wofṵ bṵlu kple yewo la.

Nyaḡoanyi dɔwɔwɔ ɔe ɲusēkpɔɔmedzi tanya dzi – dɔdeasigbalē, nyaḡoanyi evelia

Dɔwɔwɔ

- 1) De dzeɲi ame si le ɲusē kpɔm ɔe ame dzi kple ame si dzi wokpɔ ɲusē ɔo la
- 2) Nu ka wòwɔna hekpɔ ɲusē ɔe ame dzi?
- 3) Kpa domenyinufia nɔnɔme bɔbɔe aɔe si ɔea amewo *fe fomedodo* kple susuwo (+ nyui, -vɔ/baɔa) fiana le *fomedodo* me kple ame mamlɛawo. Be nàte ɲu awɔ esia la, wɔ ɔeka kple ame siwo *fe* nuɲɔɲɔa sɔ kple tɔwò.

Kiano le fefewɔfe aɔe kple efe sukuxɔlɔwo eye wòdi be yeawo segblesegble. Gake esi wònye be Mara, Tayo kple Lamia xɔ ségbléségblé etɔwo katã la, nublanuitɔe la, mɔnukpɔkpɔ mesu esi be wòawɔ féféa o. Kiano va to susu aɔe vae, be yeayi Tayo gbɔ agblɔ nae be yeana kokowó mimli kpetikee ne wòate ɲu na miniti bla etɔ ye le ségbléségbléa dzi. Tayo lɔ ɔe edzi eye wògblé ségbléségbléa ɔi na Kiano. Le yeiyi aɔe megbe la, Tayo yi ɔe kedoa me eye wònɔ Amari kple Simba siwo le kexɔ aɔe tum la gbɔ. Tayo bia be yeate ɲu akpe asi ɔe kexɔa tutu ɲu hã. Gake ɔeko Amari kple Simba di be yewo kple eve koe nàtu kexɔa. Emegbe Tayo dze ylidodo kple kukudede sesiē gome. Gake togbɔ ele alea hã la, Amari kple Simba mena mɔe o. Mlɔeba la, Tayo yi efe nufiala Afenɔ Azikiwe gbɔ eye wòfo nu le Amari kple Simba ɲuti be womede mɔ na ye be yeatu kexɔa o. Afenɔ Azikiwe na efe dzi dze eme eye wògblɔ nae be ate ɲu yi Aluna *fe fefewɔfe* le kaliatia gbɔ aɔanɔ tsa ɔim. Tayo uuuu ta eye wòadi vevie be yeatu kexɔ gã aɔe kple Simba kpakple Amari. Susu aɔe va nae. Tayo *fu* du yi Malaika si si sɔfi le la gbɔ eye wòde kuku nae be wòaye na ye. Esi Malaika mehiã efe sɔfi o la, etsɔe nae. Tayo da akpe nae eye wòtrɔ yi kexɔtufe le Amari kple Simba gbɔ. Esi wòva ɔo afi ma la, etsɔ efe sɔfia fia ame eveawo eye wògblɔ na wo be yeate ɲu atɔ ye *fe* sɔfia alo ke kaba wu wo evea nenye be wotsɔ wo *fe* asiwo le kea kum. Tso ema dzi la, Simba kple Amari ɔe mɔ nae wòtu xɔ kpɔli wo.

Nyaḡoanyi dɔwɔwɔ ɔe ɲusēkpɔɔeamedzi tanya dzi – dɔdeasigbalē, nyaḡoanyi etōlia

Dɔwɔwɔ

- 1) De dzesi ame si le ɲusē kpɔm ɔe ame dzi kple ame si dzi wokpɔ ɲusē ɔo la
- 2) Nu ka wòwɔna hekpɔ ɲusē ɔe ame dzi?
- 3) Kpa domenyinufia nɔnɔme bɔbɔe aɔe si ɔea amewo *fe fomedodo* kple susuwo (+ nyui, -vɔ/baɔa) fiana le *fomedodo* me kple ame mamlɛawo. Be nàte ɲu awɔ esia la, wɔ ɔeka kple ame siwo *fe nunɔɲɔla* sɔ kple tɔwò.

Aluna le *fefewɔfe* aɔe kple *e*fe sukuxɔlɔwo hele kame tem le kaliati dzi va se ɔe esime Yaris biaɛ be madi be *yeafo* bɔlu kple ye kpakple ame vɛ aɔewo hã o mahã, elabena egahiã ame ɔeka hena haa *fe* blibodede. Esi Aluna mate ɲu *fo* bɔlu nyuie o ta la, egbe. Yaris gayi edzi *foe* ɔe enu bena yeatenɲu agblɔ nya nyui aɔe tso enɲu na Simba elabena enyae be Aluna le Simba lɔm. Aluna da asi ɔe edzi eye wòyi bɔlufofe kple Yaris.

Yaris kple Bijan tia hawo sɔsɔɛ. Yaris *fe* hae nye Aluna, Zola kple Nio. Bijan tɔe nye Abeni, Akono kple Tulu. Aluna medi be *yeafo* bɔlu le tome o gake yeanye agexela. Gake esi, Nio, agexela le *e*fe haa si xoxo la, Aluna *fo* nu kpilii eye wògblɔnae be nyatefee Nio nyo wu ye le ageme kple tome siãa, evɔ yemate ɲu *fo* bɔlu le tome nyuie o ta, anyo be Nio nafo bɔlua le tome eye ye ya yeanye agexela. Nio xa ɔe wofe haa ta eye wòlɔ ɔe edzi nae.

Nyaɔoanyi dɔwɔwɔ ɔe ɲusɛkpɔɔɔamedzi tanya dzi – dɔdeasigbalɛ, nyaɔoanyi enelia

Dɔwɔwɔ

- 1) De dzesi ame si le ɲusɛ kpɔm ɔe ame dzi kple ame si dzi wokpɔ ɲusɛ ɔo la
- 2) Nu ka wòwɔna hekɔ ɲusɛ ɔe ame dzi?
- 3) Kpa domenyinufia nɔnɔme bɔbɔe aɔe si ɔea amewo *fe fomedodo* kple susuwo (+ nyui, -vɔ/baɔa) fiana le *fomedodo* me kple ame mamɛawo. Be nàte ɲu awɔ esia la, wɔ ɔeka kple ame siwo *fe* nuɲɔɲɔa sɔ kple tɔwò.

Zola kple Akono le bɔlfofea kple wo*fe* xɔlɔwo eye wole ségbléségblé wɔm. Kiano ye le etɔlia kple mamɛtɔa me. Zola kple Akono nye xɔlɔ veviwo eye womate ɲu ama tso wo nɔewo gbɔ tso esime wole sukuxɔ gbàtɔ me o. Kiano mete ɲu nɔa te ɔe Akono ɲu o, ele vɔvɔm ɔe Zola nu wu eya ɲutɔ. Esi Zola nya nu si Kiano sena le eɔkui me ɔe yeɲu ta la, eɔe mɔ nae wòyi ɔatsɔ nuɔɔɔ kple nunono va nae. Zola le fefem kple *e*fe seselelámewo le manyamanya me. Etsɔa ɲuku ɔe eɲu ye aɔewo yi si nana Kiano sena le eɔkui me be yeve vie nae. Akono kpɔe be ale si wòwɔa nu kple Kiano la mesɔ o, ehee le segbesegblea dzi eye wògbɔ nae be womefena kple ame bubuwo *fe* seselelámewo o. mado dzidzɔ na Zola hã be ame si wòle lɔlɔm la nafe kple ye*fe* seselelámewo o. Gake nya si Akono gbɔ tso eɲu la medzɔ dzi na Zola o. Enye nyate*fe* be xɔlɔ vevi wonye, gake Zola wɔa nu sia nu si wòdi. Akono do dziku vie eye megadi be yeafe kple Zola o eye wòyi Malaika gbɔ. Ebiae be madi be yeatu kexɔ kpli ye o hã. Malaika gbɔ be yeadi gake ye*ye* ye*fe* sɔfia na Tayo. Akono kó abɔta dzi eye wòhe Malaika yi kexɔa gbɔ be yewoatu kexɔ elabena *e*fe asi eveawo mele naneke wɔm o, eye be womehiã sɔfi koko hafi atu kexɔ o. Esi Tayo kpɔ ame eveawo la, egbɔ na wo be yewoawɔ ɔeka atu kexɔawo. Amari kple Simba melɔ ɔe susu sia dzi o eye wogbɔ bena yewosɔ gbɔ xoxo eye be eya hã ɔeko yewoɔe mɔ nae ko hafi. Tayo tso eye wòyi Malaika kple Akono gbɔ eye wògbɔ na wo be yewo kple etɔ yewoatu kexɔ bubu si akɔkɔ eye wòanya kpɔ wu esi mari, Simba kple eya ɲutɔ tu tsã. Dzi dzɔ Akono kple Malaika be Tayo trɔ megbe de Amari kple Simba.

Dusēkpɔdeamedzi mɔnuwo

Ale ke wozāa ηusēkpɔdeamedzii?

- Susunyɔɔ (le kafukafunyawo, dzikudodo, tɔtɔ, kple bubuawo me)
- Yɔyɔ be woawɔ nane
- Seselelāmewo ɔɔɔ ɔɔ go
- Kpɔɔɔɔɔɔɔ zaza, viɔɔ tso seselelāme nyuiwo me
- Nɔnɔmetata gɔmesese, ame *fe* nɔnɔme, gbe *fe* ɔɔfe
- Hiahiāwo alo didiwo nyɔnyɔ, ηɔdzidoname, vɔvɔdoname.

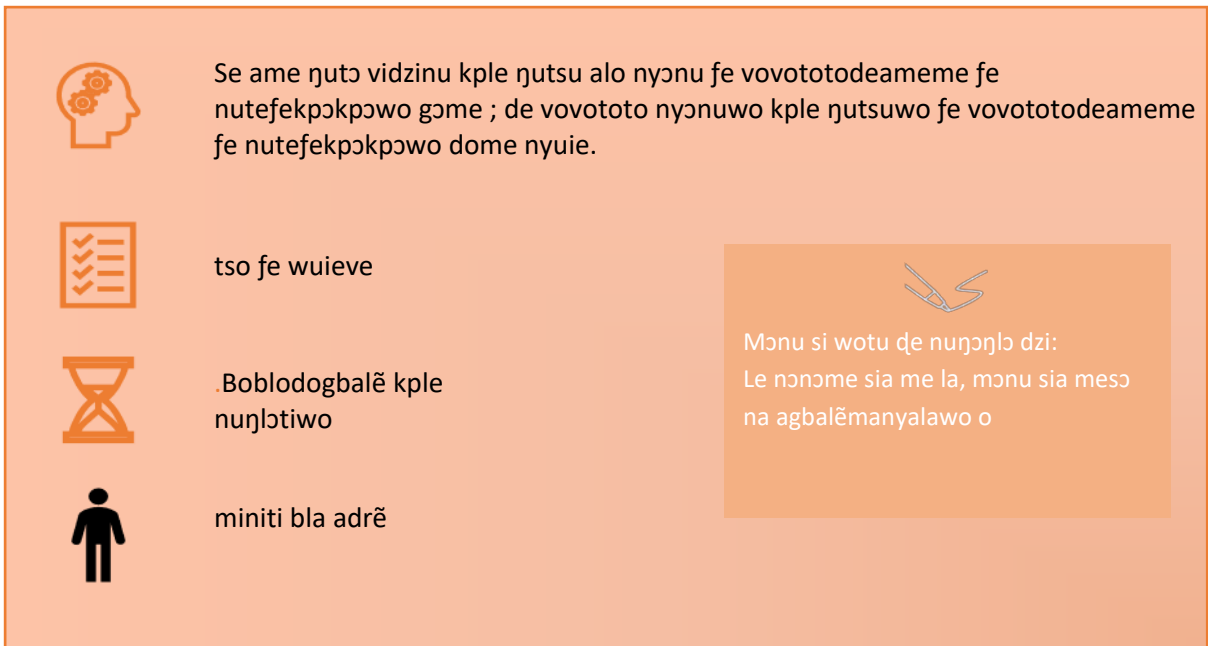

Dzɔtsofe: iStock/Kɔrpersprache

Kpɔɔɔɔɔ: Fotoɔɔɔɔɔ aɔewo nɔ foto ɔɔm alē sesē aɔɔ to sasra aɔɔ to. Togbo be wodo ɔli eye wofo akpe hā la, mevā o.

Dɔwɔhati dzeaɔɔɔɔ aɔɔ te ɔɔ alēawo ηu blewuu eye wòble alēa nu kple gbe ale be wòto mɔ si wòdi la dzi. Enumake, lāa *fu* du dze fotoɔɔɔɔɔ yome le eqokui si, to mɔ si wògbe tsā la dzi.

Monu adrelia: vovotodeameme dodokpɔwo

The infographic is set against a light orange background. It features four icons on the left side, each with corresponding text to its right. The icons are: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person silhouette. The text describes the concept of 'Monu adrelia' as a process of learning and growth. A separate box on the right contains a quote in Ewe.

Se ame nɔto vidzinu kple nɔtsu alo nɔnu fe vovotodeameme fe nutefekpɔkɔwo gɔme ; de vovototo nɔnuwo kple nɔtsuwo fe vovotodeameme fe nutefekpɔkɔwo dome nyuie.

tso fe wuieve

.Boblodogbalẽ kple nunlɔtiwo

miniti bla adrẽ

Monu si wotu ɔe nunɔnɔ dzi:
Le nɔnɔme sia me la, monu sia meso
na agbalẽmanyalawo o

Nusɔsrɔ fe akpa: ESO na nusiwo woxo fe akpa sia

Dziyi

Gomekpɔlawo *fe fufɔfo* gã la ma ɔe hatsotso sue eve me. Taɔɔdzinuae nye be woatsaka nɔtsu kple nɔnu gomekpɔlawo le nyanya me. Emegbe, *fufɔfo* sue eveawo *fe dɔe* nye be woado nukpɔsusuwo ɔe tefe siwo wose le wo ɔkui me tsã be vovototo le yewo dome le gbe sia gbe gbenɔɔ me nu. Ele be *fufɔfo* sue ɔe sia ɔe nafo nutefekpɔkɔ siawo nu fu ɔe boblodogbalẽ aɔe dzi. Woate nu afo nutefekpɔkɔ vovovoto kekeake siwo ku ɔe vovotodedeameme nu nu fu ɔe nɔnɔmetatawo dzi. Le miniti bla ene *fe dɔwɔwo* megbe la, woakpe gomekpɔlawo be woatsɔ wofe nɔnɔmetatawo afia *fufɔfo* sue bubuwo. Woadzro *fufɔfo* gbãto *fe nufɔfo* me le ema megbe ; teti woauu nu le enu le *fufɔfo* gã la me. Emegbe *fufɔfo* evelia si nye akpa aɔe la atso wofe boblodogbalẽ la afia le ewɔwo vo megbe. Emegbe woadzro nyame le *fufɔfo* evelia *fe nufɔfo* nu le wo ɔkui si abe gbãto ke ene. Le afɔɔɔɔe sia megbe la, woakpɔ kadede siwo le nɔnɔmetata eveawo dome ; ele be nu siwo nye ɔeka la nɔ *fufɔfo* me le kpɔɔɔnu me. Taɔɔdzinuae nye be woafɔ *fufɔfo* sue eveawo *fe emetsonuwo* nu fu, ale be gomekpɔlawo *fe fufɔfo* gã bliboa nate nu ade dzesi wo nɔewo eye woakpɔe adzesii, le kpɔɔɔnu me, be yewofe kuxiwo nye ame bubu hã to. Esia awɔe be woanyae be yewonye kɔta ɔekawo eye yewotso nuto ɔeka me

Ele be boblodogbalē eve siwo le tefe mamletō la nadze nyuie le gomekpōlawo fe fufōfo bliboa ŋkume. Fifia woawo dōdō dē numedzodzro aḍe ŋu be woakplō gomekpōlawo vε be woagadē nu siwo dī wo nɛwo siwo woḍo dī kple dēwohī dzre siwo le boblodogbalē eveawo dome hā afia ake. Ele vevie nenema ke be gomekpōlawo hā nate ŋu ade dzesi fufōfo kemɛa fe vovotodeameme fe nutefekpōkpōwo.

Mɔnu sia fe nya veviwo:

Na eme nakō na gomekpōlawo be vovotodeameme fe nutefekpōkpōwo katā nye nu sesē eye be ame siwo ŋu dzesi aḍewo le la mate ŋu aḍe wo ḍa alo ayila wo fafaḍe o.

Mɔnu enyilia : Ametakpōkpō tso amedzidedze me

The infographic features four icons on the left: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person. To the right of these icons is a tilted box containing a speech bubble icon and text. The text describes the consequences of not managing time well.

- Do dōdeasi fe gbɔgbɔ kple fufōfoa dzi kpōkpō dē ŋgɔ
- tso fe ewo dzi
- Ḍeke o
- miniti atō yi ewo le akpa dē sia dē me

 Mɔnu si wotu dē nyatakaka dzi: esɔ na agbalēmanyalawo

Nusɔsrɔa fe akpawo: Mɔnua sɔ le nu xɔxɔ fe akpa me.

Dziyiɔ:

Gomekpōlawo atia ame etō: Ame ḍeka si ta woakpō, ḍeka si “le ame dzi dzem” eye ḍeka nye fufōfoa kplɔla.

Gbā la, amehaa lé asi na wo nɛwo. Fufōfoa fe ŋgɔnɔlae nye kɔsɔkɔsɔa fe ta, ame si ta woakpō lae nye kadede mamletō le kɔsɔkɔsɔa me. Ame etō siwo wotia la anɔ xɔ aḍe me gbā alo le ŋutete nu la, woanɔ tefe gbadza aḍe dzi faa. Ame siwo dzi wodze

la ɔa wo ɔkui ɔe xa fe akpa keme alo le dzɔdzɔme nu le ame si woakpo ta na fe fufofoa ngo, si didi tso wo gbo abe meta atɔ ene. Ne fufofoa fe ngonla na dzezi aɔe, le kpɔɔɔnu me, to asikpefofo me ko la, dɔdeasia adze egome. Emegbe ame si “dze” la dzea agbagba be yealɛ ame si ta wole kpɔkpɔm la. Ele be ame si le ngo na fufofoa nadze agbagba azo be yeana amedzidzela la nate ɔa tso amea gbo be wɔakpo eta to ame bubuwo fe kpekpeɔɔnu me. Taɔɔɔzinuae nye be ame siwo le ukula kple ame si ta wole kpɔkpɔm la dome natsi tsitre abe gli fomevi aɔe ene le amedzidzela la dome. Gake ele be ukulaa nana fufofoa meto bubuawo nanya nu siawo katã ale be woate nu awo ɔe mɔfiameawo dzi. Le nyatefe me la, dɔdeasiae nye be ame sia ame ɔo ɔo fomevi toxe aɔe eye wɔdzea agbagba be yeawo ɔo ɔe du le ame si ta wole kpɔkpɔm la ta to ngonla fe mɔfiamewo fe kpekpeɔɔnu me. Le mo ma ke nu la, akpa vovovowoe gomekpɔlawo awo. Le kpɔɔɔnu me, ame si “dze” le nuwɔna gbãto me ate nu azu ame si ta woakpo le evelia me.

Mɔnu asiekelia :Tsi tsitre ɔe vovotodeameme nu

Wɔ susuwo fe ngoyi yi gbãto fe nonometata be naɔo nuwɔna siwo ate nu adzo gbo

tso fe ewo dzi

taflo, nunlɔye alo, nunlɔtiwo

miniti bla ene vo atɔ

Mɔnu si wotu ɔe nyatakaka dzi: enyo na agbalɛmanyalo

Nusɔsrɔa fe akpawo: wotrɔa asi le mɔnu sia nu le nu siwo woxo fe akpa dzi. Wokpɔa asitɔtrɔ fe akpa aɔe nenema ke to numedzodzro si gbɔna la me.

Dziyi yi

Gomekpɔlawo foa fu le hahoa me, to gbebiame alo gbefãɔɔɔe, nu siwo nu woke ɔo kple ngbledede siwo, le wo fe nya nu me la, ana avuwowo kple vovotodedeameme fe nuwɔna nanyo ɔe edzi. Ele be woabia nya siwo gbɔna abe .:

- Afi kae wòle be woatrò nane le ?
- Susu kawoe le asiwò òe esia ñu ?

Nufiala la foa emetsonuwo nu fu òe taflo dzi alo òe pepa gbadza dzi eye wòakpo susu siwo wolé òe asi la le susu me, eye wòada wo òe hatsotsowoa fe ñkume le tanyawo nu kpakple òòò si nu woawò nuawo le nu. Ne wofo gomekpòlawo fe susuwo katã nu fu la, woayi edzi le akpa ene siwo yia edzi abe ale si gbóna ene

1. Le akpa gbãto me la, wofo susuwo nu fu.
2. Le akpa evelia me la, woadzro susuawo me le wofe òwòwò nu, eye le go sia me la, ate ñu va eme be woagbe nu le òewo gbò.
3. Le akpa etõlia me la, woatso nya me le susuawo dometo si nyo wu ñu. Le kpòdeñu me, dzidzenu siwo dzi woato atso nya me le esia ñue nye: Susu kawoe woate ñu ade òwòwò me nyuie wu ? Woawò wofe ñusèkpòdeamedzi ñu òo eye woalé wome òe asi le yeyiyi didi me
4. Le akpa enelia me la, woawò susu susòeawo wòazu nyatefe to mofiamme si woatso awò biabia siwo gbóna ñu me: Ame kae ate ñu wò nu si, ye ka yi kple ale ke? Afi kae, ame kawo gbòe míele?

Mònu ewolia : Yòyò be woatsi tsitre òe vovotodeameme ñu

	Mònu si woto ve va yi fe susuwo zazã vevie le akpa ene me. Di nu siwo ate ñu akpo dzidzedze, tso gomekpòlawo fe nukpòsusu nu -Nukpòsusu kple kakaòedzi geòewo tro yi ñutinya me eye womegasò kple egbe yeyiyiwo o.
	tso fe wuieve dzi
	boblodogbalẽwo, golowo
	miniti blaasieke

. Mònu si wotu òe nuñòñò dzi: Le ñòòme sia me la, mònu sia meso na agbalẽmanyalawo o.

Nusòsrò fe akpawo: Mònu sia so na nu siwo woxò fe akpaa. Wokpòa asitòtro fe akpa aòe to numedzozro si kplòe òo me

Dziyi

Gomekpɔlawo axɔ nyatakaka tso agbalẽ si wota alo, ne anya wɔ la, le aɔaɔndemɔ dzi. (Ne èle nyawo fe tsofewo dim tututu la, kpɔ agbalẽ siwo nɔdo wowo me)

- Sadaqi et Diekhans, (2021)
- Mättig (2020)
- United Nations – International Decade for People of African Descent (2015-2024)

Fifia gomekpɔlawo fe dɔe nye be woawɔ do tso nunlɔɔ siwo woɔde fia la me nyawo nɔ eye woawɔ wo wɔadze le boblodogbalẽ aɔde dzi. Ele be woalẽ fɔ de nya siwo gbɔna nɔ :

- Dzena kawoe de vovototo amewo me le nyadzɔtsofe siwo wokpɔ nu?
- Dzena/nuwɔna kawoe hiã megbedede?
- Afɔɔɔde kawoe li ?
- Ale ke woate nɔ ayɔ amewo be woade megbe na afɔɔɔde siawo ?

Ne gomekpɔlawo wu boblodogbalẽwo nu vɔ la, woaɔde emetsonuwo fia ame mamlɔewo le hahome. Hahoa nye mɔnu nyuito hena susuhehe de boblodogbalẽawo kple tanyawo nɔ. Gawu la, ame sia me ate nɔ kpɔ eqɔkui le tanya me eye woaɔde nane be yeawɔ kuɔde enɔ.

Nuwɔna vovovo siwo woate nɔ de fia, le kpɔɔdenɔ me be woawɔ nyɔnuwo kple nɔtsuwo fe dzena tso gɔmedzesuku ke ale be de viwo nasrɔ be dzena deka le nyɔnuwo kple nɔtsuwo si le fɔmea me. Le nɔnɔme siawo me la, nuwo fe totrɔ le dziɔɔɔɔ gbo kple le hadomegbenɔnɔme hiã ; esiawo sesẽ na wowo, gake woato mɔnu sia dzi aɔde titia gbãtɔwo de go eye wɔa fɔe de ame bubuwo nu be woawɔ de wo dzi.

Ele be kadede kple ame siwo tso hadomegbenɔnɔ alo duko bubuwo me naɔde aɔiatsotso na ame do nɔgɔ de eye be esia nahe totrɔ va agbenɔnɔ kple nukpɔkpɔwo me, kuɔde miafe denunyawɔe kple dzɔde denunyawɔe nɔ. Gake, denunyawɔewo fe nudede wo nɔewo me mete nɔ vaa eme kuximanɔmee o. Susu doɔakpɔ sia megale etefe nenyɔ be le gododo kple ame nɔewo me la, aɔiatsotsoname do nɔgɔwo gadzi de edzi o. *Diether Breitenbach* ɔkpe esia dzi le fɔ 1975 lia me le nusɔsrɔ aɔde me nɔa gbɔgbɔm be nusɔsrɔ sia mevaa eme zi deka abe ale si woadi ene le duta gododowo me o. Dudɔnɔnɔfe si kpɔa sɔhewo, fɔmewo kple lãmesenyawo gbo do

e fe dutagododowo fe dɔwɔdɔdowo kpɔ. Taɔdɔzinuɔe nye be denunyawɔewo fe nudede wo nɔewo me sɔsrɔ̄ nava eme le duta gododowo me. (cf. Gebbert 2007).

Fè 1990liawo de ηgɔ blibo le nukpɔsusuwo, mɔnuwo kple asitsatsa mɔnu yeyewo me. Togbɔ be woɔe ɔklemi be womegabua kuxi siwo le ame nɔewo domenɔnɔ le denunyawɔewo fe akpa dzi o, eye wogle dunyahehenyawo kple hadomegbenɔnɔ kuxiwo ɔi hã la, mɔnu vovovowo li na denunyawɔewo dome hehenana me. Nenema kee wòle nuwɔna siwo ana dukɔwo anɔ vovodunyagbɔgbɔ me hã.

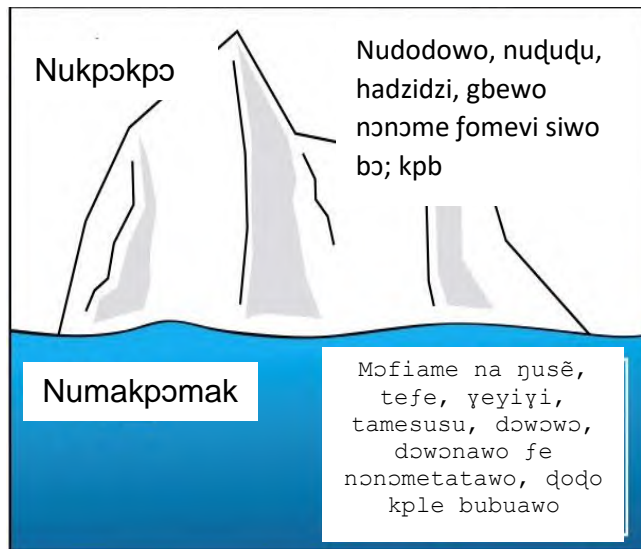
Nunya tutuɔo, enububu kple etsɔtsɔ na
De dzesi nu si nye ame ηuto tɔ kple esi ,nye hahoatɔ. De dzesi vuuu le dume abe nane si nu sɔgbɔ de megbe na ene eye nàtsɔ kpɔɔɔɔnuwo aɔo kpe edzi. Gbewo kple kpɔɔɔɔnuwo fe asixɔxɔ le sɔsɔenyenye nu.
Ale ηuku ɔe ame ηuto fe agbenɔnɔ ηu, ade dzesi nu totɔwo kple matrɔɔwo, atɔo ame ηuto fe ɔɔfewo sɔ kple wo nɔewo Tɔo nya ɔe nukpɔsusu nyanyɛwo ηu eye nàbu nukpɔsusu bubuwo ηu. De dzesi afiatsotso na ame do ηugɔwo eye nàyɔ wo.
Tia susu aɔewo me nɔnɔ
Ɖe denunyawɔe bubuwo xɔxɔ kple wo fe asixɔxɔ fia
Gɔmedɔse si nye tasɔsɔ le seti ɔka nu si le amewo katã dome nana asiwò abe ɔo fe vevi aɔe ene
Nudokpɔ, nyametsotso, tsɔtsɔ de dɔwɔwɔ me
Aɔo nukpɔsusu ku ɔe nɔnɔmewo ηu, nudodokpɔ le dzidzenu vovovowo nu.
Duɔɔɔo na vovotodeame me afiatsotso na ame do ηugɔ si tso yovowo gbɔ
Wo ɔo ɔe vovototo de ame me afiatsotso na ame do ηugɔ ηu, wo wo, ku wo me eye na lé wome ɔe asi

Dzotso fe, mɔnu kpuie: denunyawɔewo ηutetewo nɔnɔmetata

www.bmb.gv.at/schulen/unterricht/uek/interkult_kl_25729_pdf?4dzgm2

Nufiafia me nyawo le denunyawɔewo dome nusɔsrɔ̄ me lɔ sidzedze fe akpawo kple seselelãme fe fomedodo fe tefewo siaa ɔe eme (le kpɔɔɔɔnu me, ηutete si le ame

si be wòase veve ðe ame nu eye wòatɔ nukpɔsusuwo, gbesɔɔ ði na nu eve wɔwɔ) kpakple susu *fe* dɔwɔwɔ *fe* nɔtetewo (le kpɔɔɔnɔ me, nɔtete si le ame si be wòatɔ ðe kadedemɔnu vovovowo nɔ). Kpɔɔɔnɔ si wonya nyuie le denunyawɔewo dome nusɔsrɔ mee nye tɔdometsikpe *fe* kpɔɔɔnɔ. Wowɔe tso denunyawɔewo *fe* akpa siwo wokpɔna kple esiwo womekpɔna o me (ðoðo de towo kple suewo). (cf. Zentrum polis, 2016).

Vovotodeame me kple mɔxexe ðe enu

Vovotodeame *fome* me nye mama dede ame me. Wodea vovototo amewo me le wofe dzɔtsofe, wofe nɔtigbalɛ *fe* amadede, wofe taɔa, wofe nɔko alo wofe gbe ta, wofe wo ðokui ðe aga eye woɔi gbo wo. Vovotodeame *fome* me nye susu si nye be amegbetɔ *fomevi* vovovowo li eye ðofe alo ðoðo aɔe le wo si. (cf. bpb o. D.) Mɔ geɔe li si dzi woato axe mɔ na vovotodeame *fome* me. Le vovotodeame *fome* gome la, woaxe mɔ ðe vovotodeame *fome* me tamedoðowo kple ha siwo wɔa esiawo la eye be woagba susu siawo kple ha siawo siãã. Le kpɔɔɔnɔ me, amefomevinyenye *fe* ðoðowo ate nɔ nye ðoðo siwo wowɔna le dɔwɔfewo me si nana be menɔa bɔbɔe na ame si nɔ vovotodeame me gblɛ nu le be wòakpɔ ðo le afima. Nufiafia nɔti nunyalawo foa nu tso nyatefenya vovovo siwo ku ðe vlododo amegbetɔwo, vovotodeame me kple amefomevinyenye *fe* nudzɔdzɔ geɔewo le sukuxɔwo me kple sɔhɛwo *fe* tefewo . Le nudzɔdzɔ siawo dome la, zi geɔe wokpɔna, be ame aɔe *fe* asixɔxɔ ðiɔi kpɔto eye sɔhɛwo gblɔa vlodoamenyawo Edze fã be ðikeke le vovodunyagbɔgblɔ *fe* asixɔxɔ, nufiala nɔto kple efe nufianuwo hã nɔ geɔe. Fifia nufɔfo siwo ku ðe nufiamɔnunyawo nɔ, siwo dometo aɔewo nye fomedodo kple sitsofedilawo kpakple nyamedeɔe siwo fo ku ðe vovonyagbɔgblɔ

ṅu, gblea nu le sukuwo eye wonye kuxi na nufialawo. Gawu la, edzena be sukuwiwo hã foa nu tso woawo ṅuto *fe* vovotodeame me *fe* nutefekpɔkpɔwo ṅu eye wotoa esia me naa wodzena. Le go bubu me, sukuvɪ aḍewo hã bɪaa nya sukunyawogbɔkpɔlao tso nu si woawo ṅuto wokpɔ tso nudzɔdzɔawo ṅu alo tso nyati aḍewo ṅu. (cf. Georg 2021).

Ame*fomevinyenye* *fe* vovotodeame me enuenu *fe* kpɔḍeṅu aḍee nye ale si womedeasixɔxɔ ameyibɔviwovkple/alomɔslemviwo ṅu le suku o. Vovotodede ame*fomevinyenye* me *fe* nuwɔna mawo tsia tsitre ḍe amea ṅu zi geḍe ṅuto eye wòle be woaḍee ḍe go azɔ be enye vovotodeame me si woḍo wɔ. Susu sia tae wotso nya me le dodokpɔḍowo ṅu (le dzamani) to dukɔa *fe* ḍoḍo si nye (*anɔ agbe le vovodunyagbɔgbɔ nu*), le tanya si nye: „ *amefomevinyenye kple vovotodeamefome me*“. Ele be kpɔḍeṅu siawo nату eye woado mɔnu kple nuwɔna yeyewo ḍe ṅugɔ ahado wo kpɔ be...

1. Dusɛdodo dɔwɔfewo kple hehenafewo *fe* dɔwɔṅutetewo,.
2. Woado ṅusɛ amesi ṅu vovotodeamefome me gblɛ nu le la *fe* ṅutetewo (Dusɛdodo),.
3. Na woade dzesi vovotodeamefome me be enye hadomegbe kuxi (kpɔ Bmfsj 2018).

Nufiafia evelia:
Kpekpeḡeḡunana hena gbɔdɔdɔwɔnawo le
ḡudɔḡo me

Nufiagbalē 2 : kpekpedeṅu nana hena gbɔdɔdɔwɔnawo le ṅuḍḍo me

Kpekpedeṅu manamana le gbɔdɔdɔwɔnawo me metsonu vevitɔae nye gbɔdomefufɔfɔ alo domefufɔfɔ kple efe kuxiwo.

“Gbɔdomefufɔfɔ alo domefufɔfɔ

Le OMS fe nyatakakanua, nyɔnuvi miliō 16 siwo xɔ tso fè 15 va se ɔe fè 19 dzia vi fe sia fe .Ɖewo hã mexɔa fè 15 teti o. Ɖetugbui siawo mesɔa gbe na fufɔfɔ o togbo be wole wofo fewuiwo me hã. Le kpekpedeṅu me wofo alitome mekpɔ na mɔ o. Ɖetugbui siawo kuna zi geɔe le fufɔfɔ kple vidzidzi me kuxiwo ta .Vidzila kple vidzĩawo siaa tona nɔnɔme sesē mawo me . Le mɔ manɔ alime na ɔetugbuiawo ta agbeya mesua vidzĩa o. Le vidada fe matsimatsi ta la, wodzia ɔeviawo doa ṅo na wo dziyi eye womexɔa kpekpe me aɔeke hã o .Vidzĩ siawo fe ku fe xexlême dzi ɔe edzi zigbo zi 50%(zi bla ato le alafa dzi) wu ɔevi siwo wo nɔwo xɔ tso fe 20 va se ɔe 30 fe ku.

Vinɔ fewuiviwo tsakana le susu, dzɔdzɔme kple seselelême me le wofo matsimatsi ta. Fufɔfɔ mawo hea tɔtro madeamedziwo vana. Nɔnɔme siawo hea tagboɔ lélé vana bɔbɔe. Gawu la sɔhemedoyi ṅuto nye yeyi si me ame ate ṅu alé tagboɔ bɔbɔe le. Ɖolélé siawo megblea ɔeviawo ɔi o. Fufɔfɔ kple vinɔzuzu gblea nyɔnuviawo fe suku me eye wofo ganyawo kpɔa wodzilawo ṅkume alo dukɔa fe kpekpedeṅu ɔɔɔowo abe ale si wole le Dzamani ene⁵ Le numekuku si(BZgA) wɔ si dzi woda ṅko ɔo be :«vidada ṅuto hã ganye vi le mɔ aɔe nu» funɔ sɔhewo dzea ṅo agbanɔamedzi geɔewo esi wònye be woawo avu kple alɔmado nyuie,...⁶ nutikɔname, hadomenuwɔnawo, ganyawo fe sesē kple nuwo fe kemalimali.⁷ Esiawo hea kuxi geɔewo vana fomeawo dzi. Ke hã, le numekukua fe nya nua, ṅutsuvi siwo do fua dzina vevie be yewoazu vifofo eye dzidzi sia nu sēna le wo me.⁸ Le OMS fe nya nu la, nyɔnu 830 kuna gbe sia gbe tso fufɔfɔ alo vidzidzi me kuxi siwo ṅu woate ṅu awo nane tso hafi me. Dukɔ madeṅgɔwo mee nu siawo vana eme le,(99)⁹

Akɔṅta bubu siawo ɔe ale si wònye ṅkubianya be woanyɔ amewo tso alō me le nya sia ṅu fe vevinyenye fia. Ke ehiã ṅuto be woatɔ ɔe ɔekakpuiwo ṅu eye woanyɔ

⁵ cf. (Plan International)

vevi⁶ cf. (Haerty, Hasbargen & Anthuber, 2004)

⁷ cf. (Sexualaufklärung, p. 14)

⁸ cf. (Sexualaufklärung, p. 7)

⁹ cf. (Unicef, www.unicef.de)

wofe susu ku ɔe ame si fe vidzinu to vovo na wo to eye woana woanya nu si ta wònyo be woawo ɔoɔo ɔe fufɔfo kple mɔɔɔe ɔe vidzidzi me vevito le nyɔnuwo fe akpa dzi nu.

Le nya bliboa fe akpa sia la, ele be woanyo sɔhewo kple ame tsistiwo siãa ɔe nu si dzilanyenye lo ɔe eme nu. Ele be woadzrawo ɔo kple susu be woanya emetsonu nyuiwo kple emetsonu gbegblẽwo eye woalɔ faa aɔo dze tso enu. Anye vifofo alo vidada la menye fefenyae o. Esia fia agbanɔamedzi, tsitsinyenye kple nuteɔamedzi! Ðeviwo hiã mlɔfe, nuɔɔɔ, belélé, lolɔ eye dzila eveawo ŋkumee esia kpɔ. Nublanuitɔe la dzila sɔhewo menyaa agba si nɔa wo lalam do ŋɔ o. Womekpɔ se vivi na wofe sɔhemenyia o eye dzilanyenye hã va tuna wo kpata.

Nyaa fe akpa bubue nye be sɔhewo nanya wo ɔokuiwo wu wofe ɔekakpuinyenye kple ɔetugbuinyenye ko. Ele be woasu te aɔe wofe nukpɔsusu agblo eye woalɔ faa afo nu tso fufɔfo fe nyatia nu be woato esia dzi afia mɔ wofe amenyenye yeyea. Be miagblɔe kpuidɔe la, ehiã be woatu sɔhewo kple ɔekakpuiwo ɔo be woano nute le fufɔfo fe nyaa me. Hehenana wo do ŋɔo nye nuɔɔɔ na kuxia elabena nenem ɔekakpui siawo dzena abe ɔee wonya nu geɔe tso nu siawo nu ene evɔ kpao nu geɔewo gali si wòle be woafia wo.

Ku ɔe afɔɔɔe vovovo siwo hiã nu la, nyatakaka gbogbo aɔewo li siwo ku ɔe dzadzraɔo, fufɔfo kple dzilanyenye nu eye woate nu anye nufiagbalẽ.

Nu si nyo le afɔɔɔe siwo nu wofɔ nu le le agbalẽ sia mee nye woana nɔnɔmeawo nasɔ kem eye woade mɔ ɔe dzeɔɔo tso dzime faa le gbɔɔnyawo nu. Bene woawɔe woanyo la, wode fefe aɔewo tome. Susu vevitɔae nye be woade dzo ame siwo afia nua kple ame siwo woafia nu la siãa me be woatsi dzi ɔe nyatiawo me dzodzro nu.

Be kakaɔedzi nana afɔɔɔewo nu la, anyo be woade se aɔewo si dzi ame sia ame nalɔ ɔe gbã:

- Ele be taɔoɔzinu ɔeka nana ame siwo katã le gome kpɔm le wɔna me la si
- Nya siwo woagblo le wɔnawɔyi la nakpɔto anye nya yaɔlawo
- Lolɔnu faa fe gbogbo ɔeɔefia le wɔnawo wɔyi le vevie
- Woate nu ako nu le wɔna wɔyi gake womaɔu feɔu le ame nɔti o

Kuku ɔe amenɔewo ŋu alo xɔlɔɔdzedze.

Bene miade nyati sia tome la, miafo nu tso amegbetowo domekadede ŋu gbã. Dzilawo kple wo viwo domexɔlɔwɔwɔ le vevie ŋuto. Esia nye gomeɔokpe si afia mo ɔeviawo le wofe agbeme ŋekeawo katã me. Le akpa sia, míedzi be míama nufiame vevi aɔe ku ɔe kadede nyui menɔno kple dzilawo tso ɔevime ke ŋu kpakple miawo ŋuto miafe nutefekpɔkpɔwo há. Ehiã be woade ŋugble le nyati sia ŋu elabena esia ana be mia dzesi mia ŋuto mia ɔokuiwo kple ame siwo dome miele eye mia di susu siwo ta wòle vevie be mia nye xɔlɔ nyuiwo na mia viwo ɔo.

Kuku ɔe amenɔewo ŋu ate ŋu akpa ŋusẽ gã aɔe ɔe sɔɔekadede dzi. Nu siwo me ame aɔe to le efe agbe me ate ŋu anye kuxi nae le sɔɔekadede me. Gake esia mefia be womate ŋu wo naneke tso eŋuti o.

Dzɔtsofe: vgl. (Berger, 2018, S. 70)

Xɔlɔɔdzedze nye dzɔdzɔmenu. Mo siwo nu ɔeviwo dzea xɔ amewo le la to vovo. Vovototo siawo kpa ŋusẽ ɔe ɔevia fe agbe bliboa dzi. Wo ɔenae fiana to wofe seselelãme, nuwɔna kple wofe taɔodzinuwo me

Dzɔtsofe: cf. (Grossmann & Grossmann, 2012, p. 31)

Xɔlɔɔdzedze nye seselelãme kuku ɔe ame nɔewo ŋu si nɔa anyi ɔaa eye wònyea ametakponu kple kpekpeɔeŋu tsofe. Ame si ŋu ɔeviwo léna ɔo wu woe nye ame si kpa wo ta wu. Nenem me sia fiaa mo ɔevia fe seselelãme eye wònyea kpó le megbe nae ne éɔo xaxame alo elé blanui.

Dzɔtsofe: cf. (Lengning & Lüpschen, 2019, p. 11)

Afọdẹdẹwo hena nufiagbalē 2lia

Afọdẹdẹ 1to : xọlǫdzedze fe dọfe eneawo

 .Amenyonyo le susu vevi si ta woadze xǫ dẹviwo dọ gọmesese.

 Tso fe 14

 Agbalē kakẹ (ame sia ame kple eto)
Nunlọti Dudoḍoawo

 Miniti 20

 Afọdẹdẹ si wotu dẹ nunḡḡlọ dzi :Afọdẹdẹ sia meso na agbalēmanyawo o

Nufiafia fe dọfẹwo : Woate ọu ade afọdẹdẹ sia tome le gọmedzedzea me.Nufiame xọsi le eme ku dẹ xọlǫdzedze tso dẹvime ọuti.

Nufiaḡḡnua alo afọdẹdẹwo dziyi:

Anyo be woatso dọdeasigblēvi dẹka ana ame sia ame. Dọdeasiwo anọ agbalē bubu kura dzi alo anọ axa dzi. Le *fufọfoa fe* lolome nu kple le didia nu la, woate ọu dọdọdọdeasia le *fufọfo* me alo ame dẹ sia dẹ awọ eto faa. Ahiā be woḡḡlọ nu tso kukuḡe ame nọewo ọu alo xọlǫdzedze *fe dọfe* eneawo katā ọu eye woazā kpọḡeḡu dẹka atso dẹ eme. Gomekpọlawo azā miniti 10 atso dọ kpọḡeḡuawo. Woadzro ọuḡoḡoawo me le *fufọfo* me eye woatsowo aso kple wo nọewo. Woate ọu agatso awa dọdeasi ma ke dzi emegbe faa.

Asitotrowo

Ne nuxelē *fe* ọutete mele vawalawo si o la.woaxlē dọfe gbātọa kple gbe si me ko kpakple kpọḡeḡuawo hā. Vawalawo abu tame eye woḡo ahagblọ kpọḡeḡu si so kple dọfe gbātọ sia. Nenema kee woawo susoawo hā

Dugbledede

Le n̄uḡḡoawo medzodzro v̄o megbe la, woate n̄u de n̄ugble ḡe du. Nane t̄oto ame aḡea ? Nu siawo dometo aḡe dz̄o ḡe dziwo kp̄oa ?

Dz̄odz̄ome x̄oḡdz̄edze alo kadede n̄utete le vidz̄iwo kple wofe fomet̄owo dome (dada vevito le bel̄el̄e fe ḡoḡo si so nae ta) Vidz̄ia te n̄u tona nuw̄ona siwo me k̄o nana n̄oa nyana efe didiwo.

Kukuḡeamen̄u fe nuw̄onawo kple didia gb̄o kp̄okp̄o¹⁰

Kukuḡeamen̄u fe ḡoḡo (ḡevia)	Kuxia gb̄o kp̄okp̄o(vidada le kp̄oḡen̄u me)
Didia ḡeḡefia	Dzesidede didia
An̄onono	Anonana vi
Vidada n̄utin̄ono	Ḋevia beble ḡo/Asilili ḡevia n̄u
Dada ȳoȳo	Dzifafa nae
Avifafa	Ḋevia tsots̄o ml̄o anyi
ylidodo	Hadzidzi nae
Aḡḡo ḡe dada fe ak̄onu	Nufofo nae
Algb̄onuikoko	Ḋevia k̄oko
Dada yome n̄ono	Nuḡuḡu nanae
	Bel̄el̄e nae

¹⁰ cf. (Henzinger, 2017, p. 197 f.)

ƉoƉo eveawo wɔa dɔ nyuie ne ame si ŋu ɔvia kuɔo la ɔe nɔnɔme nyuiwo fia. Seselelɔme toɔoɔo fiana be ɔvia kpɔla ade dzesi ɔvia *fe* kuxiawo, ase wo gɔme nyuie eye wɔatso ɔe eŋu kpla le ɔoɔonu. Ɖevi siwo ŋu wotsi dzi ɔo la me faa avi fūu akpa o eye mɔnu vovovowo nɔa wo si woheɔea wo*fe* didiwo fiana. Ɖevi siawo te ŋu uɔna bɔbɔe eye wosrɔa nu tso wo*fe* nutoa me ŋu kaba. To vovo na esiawo la dzadzraɔo na wo, asi kpakpla kɔ na wo kakaɔeɔzi be wole ŋku lɛm ɔe yewo ŋu hesea nu gɔme na yewo hɔ le vevie. Esi wɔnye dzɔdzɔmenutete wɔnye na wo be woadze xɔlɔ la, ele be woakpɔ ame si dzi woate ŋu aka ɔe

Source: cf. (Henzinger, 2017, p. 197 suivante)

“Zi ale si dzilawo trɔna ɔe wo viwo *fe* didiwo ŋu la, zi nenema kee ɔviawo dea dzesii be yewo le dedié eye to esia me la wotsina va zuna ame ɔoɔuwo.

Kukuɔeamenju *fe* nute*fe*kpɔkpɔ si su a ɔviwo si tso wo dzilawo (vevietɔ vidada)gbo la wova ɔeɛ ɔe goeye wozɔne tso tua kadede *fomevi* ade ɔo. Nute*fe*kpɔkpɔ siawo *fe* nyonyome ana ɔvia nava tu (1) kukuɔeamenju nyuie (2) manyomanyo si ŋu viɔe manɔ o (3) alo kukuɔeamenju si nɔa trɔtrɔm anɔ yiyim anɔ gbɔgbɔm (4) alo kukuɔeamenju manyata le enu aɔe (Cf. Julius et al. 2009: 14)..¹¹

¹¹(Julius, Gasteiger-Klicpera, & Kißgen, 2009)

Afɔdɛdɛ 2lia: Xɔlɔ́dzedze mɔnu alo fomevi eneawo

	Amewo nyɔnyɔ be woase xɔlɔ́dzedze gɔme	<p>Afɔdɛdɛ si wotu dɛ nuɔnuɔlɔ dzi. Esia aɔefu ame manya nuɔnuɔlɔ o la dzi o ke hã woazãe le <i>fufɔfo</i> me (kpɔ asitɔtrɔwo)</p>
	Tso fɛ̀ 14	
	Dɔdeasi gbalɛviwo A2(ame sia ame axɔ dɛka)nuɔlɔti. Afɔdɛdɛa : Dɔdeasia fe ɔdɔdɔ.	
	Axɔ miniti 25	

.Nufiafia fe dɔfɛwo : Afɔdɛdɛ sia la woazãe le dɔfe gbãtɔa. Elo xɔlɔ́dzedze dɛviwo fe nufiame vevie aɔdɛ dɛ eme.

Nufiaɔɔɔna alo afɔdɛdɛa dziyi : Woana dɔdeasigbalɛvi dɛka ame sia ame. Ame ɔntɔ dɛka alo *fufɔfo* awɛ. Le agblɛvia dzi la, woado xɔlɔ́dzedze fomevi eneawo kple wofe kpɔdɛɔuawo eve eve. Miniti 15 woatsɔ awɛ eye emegbe woadzro ɔdɔdɔawo me eye woatsɔ wo asɔ kple wo nɛwo. Woate ɔnu ade ɔngble le dɔdeasia ɔnu le haho me.

Asitɔtrɔwo:

Ne edzɔ be vavalawo fe akpa gãtɔ menya nuxɛlɛ o la woana woaxlɛ xɔlɔ́dzedze fomevi eneawo katã kple wofe kpɔdɛɔuawo na wo. Woana vavalawo nabu tame eye woatsɔ nuawo asɔ kple wo nɛwo.

Dzadzraɔ si woawɔ emegbe

Le ɔdɔdɔawo medzrodzro megbe la, woade ɔngble dɛ du aha bia be: «.dɛe nane dɛfu ne ame aɔdɛ ? Ame aɔdɛ to nɔnɔme siawo dometɔ aɔdɛ me kpɔa ?

Afọdẹde 3lia: Dzesidede seselelāmeawo

	Nu ka tae wònyo be woade dzesi seselelāme si wotu ọọ, eka <i>fomevie</i> kple nu ka tae wòanyo be woafọ nu tso enu na amewo.
	Tso <i>fe</i> 14
	Taflo, pepa, nṅṅometata siwo ẹ ẹ seselelāme (kpɔ esi wotsɔ kpe ẹ enu) fefewonuwo.
	Akpa gbāto axo <i>gafofọ</i> ẹka kple afā Akpa evelia axo tso miniti 20 yi 30 dzi le <i>fufofoa fe</i> lolome nu.

Afọdẹde si wotu ẹ dzedodo kple
Ame nṅewo si nyo na
ame mayi sukuwo

Nufiafia ọfewo : woate nu azā afọdẹde a tso adze egome alo atso awo numetoto

Dziyi: Nufiafianua alo afọdẹde

Akpa gbāto: Miafo nu tso gbe sia gbe dzodzomeseselelāmewo ẹdẹfia nu abe: dzidzokpɔkɔ, lɔlɔ, vovɔ, dzibibi kple blanuilélé ene nu le mo gbāto nu. Gake woate nu lé nku ẹ seselelāmewo nu wotewotwe be susume nṅṅometata nadze le seselelāme gome. (Kpɔ axadzinua) Vavalawo ate nu agblo nu si nutata mawo so kple eye woade dzesi wo ada ẹ. Le mo evelia nu la, vavalawo àkpɔ axadzinua abe kpekpenu mofianu si wotu ẹ *fufofoa fe* gbe sia gbe gbenṅṅo dzi ene.

Akpa evelia : Anyo be gbedodo *fe* ọdọ a ẹ nṅṅo anyi si ana be *fufofoa* me two nato gbedodo dzi agblo ale si wole sesem le wo ọkui me afia. Eya ta ehiā be woawo sese le ame ọkui me *fe* nutata a ẹ ẹ. Woate nu azā axadzinua nṅṅome tatawo loo alo vavalawo ntu natae (foto tsotsoewo kple bubuwo abe ale si wòdze le été ene)

Asitotrowo:

Ne *fufofoa* me tɔwo mekpɔ nya wonɔewo nyuie o la woawɔ dɔdeasi gbãtɔa eye woate ɲu ava tɔ gbea dodo emegbe .

Seselelãme menuwo

Seselelãme ma ɔe akpa geɔe me .Efe ɲusẽ tsoa nu siwo le eme *fe* xexlẽme eye wole dɔ wom le ɲeyiyi ɔeka ma ke me la gbo.

Gbãa, seselelãmea ɲuto (le kpɔɔɔɔ me vɔvɔ, fɔbubu ame, ɲukpẽ, dzidzɔ)

Evelia enana miekpɔa nuwo bubue.Le kpɔɔɔɔ me ne vɔvɔ le amehawo domea miexaxana

Etɔlia nu siwo dzi mieɔɔa ɲku hã le eme

Enelia ,ɲutilã *fe* dɔwɔwɔ elabena woate ɲu ade dzesi wò seselelãme to wò mo alo wò dzedzeme dzi.Ne seselelãmea nu sãa ,dzi *fe* fofo ,gbɔgbɔ *fe* tsɔtsɔ adedzedze alo kura gɔ hã dɔme ɔua ame aɔewo. Azɔ hã, hiahiã be mɔawɔ nu wòasɔ kple seselelãmea doa mo ɔa. Míexɔa nu si mɔawɔ kplɔe ɔo *fe* dzodzro. Le kpɔɔɔɔ me, le vɔvɔ ta àdzi be yeasi alo le dzibibi ta àdzi be yeauli yeqokui ta alo abia hlɔ.

Dzɔtsofe: cf. (Bohus & Wolf, 2009, p. 185 et suivante)

Vevesese ɔe ame nu :

Vevesese ɔe ame nu le vevie ɛtu le kadedewo me elabena enana wosea nɔnɔme aɔewo gɔme ahanya ale si woawɔ nu ɔe ɛtu

Vevesese ɔe ame nue nye ale si ame ade le sesem le eɔkui me esime ame bubu le nɔnɔme sesẽ aɔe me tom. Womate ɛtu aɔee fia o negbe ne veveseɔeamenula ɛtu to nɔnɔme mawo togbui me kpɔ ko hafi. Menye ame sia amee sea veve ɔe ame nu o eye eɔeɔfia hã to vovo tso ame sia gbɔ yi ame kemɛ gbɔ. Nu geɔe kpɔa ɛusẽ ɔe eɔeɔfia dzi abe kadede si nɔ ɔevi kple edzila alo .ame bubuwo dome le efe ɔevime ene.

Dzɔtsofe: cf. (Altmann, 2021)

Afɔeɔe 4lia : Dzeɔeɔe to agbaleviwo dzi .

	Woana vavalawo nanya nyatiawo be woate ɛtu afoɛu faa be woakpɔ nu siwo sɔ.
	Tso fè 13
	Agbalẽvi siwo dzi wonɔ nyatatakaka vovovowo ɔe.
	Miniti 30

Afɔeɔe si wotu ɔe dzeɔeɔe:enyo na ame mayi sukuwo

Nufiafia mɔnua:woate ɛtu azã afɔeɔe gbãtɔa.

Nufiafiadaṅua / Afɔdeḍea dziyi:

Do ṅɔ la woama agbalēvi aḍewo si dzi woṅlo nyagbe vovovowo ḍe la ḍe anyigbã. Le dzesi gbãtɔa nua, *fufɔfoametɔwo* adze tsadiḍi le tefea. Le dzesi evelia nua, ame eve ate ḍe agbalēvi ḍeka ṅu.woate dze ḍoḍo kple ame abe ame eto ene tso nyati si le agbalēvia dzi ṅu. Nukpɔsusu siwo ame vovovowo aḍe agblo ana fefeawɔlawo nànya nu siwo ṅu woafonu tso le nyatiawo ṅu. Emegbe la woate ṅu aḍo dze tso nyatia ṅuti le *fufɔfo* gã me be nuawo me nàko nyuie wu.¹²

Asitɔtrɔwo:

Ne fefeawɔla aḍewo mate ṅu axlẽ nu o la woazã afɔdeḍea eye woana woaxlẽ agbaleviawo alo woazã nutatawo.

Nyati siwo woate ṅu aṅlo ḍe agbaleviwo dzi

- Ahiãwɔwɔ vivina nam ṅuto
- Gbɔḍɔnuwɔna si wometu ḍe lolɔ dzi o la nyona ṅuto.
- Ele vevie be dzilawo naḍe nuwo me na wo viwo .
- Mɔxexe ḍe fufɔfo nu nye ḍetugbuiwo *fe* nya
- Womele nyate *fe* tom na sɔhewo o.
- Fu le asinye gake meylae ḍe futɔa

Neglo godoa woakpɔ gome le gbodɔnuwɔnawo me ne woxɔ *fè* 15.teti.

¹² cf. (Klee, 2006, p. 3)

Zi gbāto

- Nyɔnuviwo ate ɲu afo fu do ɲɔ na asiɔanyɔ gbāto faa
- Nyɔnuviwo ate ɲu afofu le gbɔdɔdɔ gbāto me
- Mifo nu tso mɔxexe ɔe fufɔfu nu ɲu hafi akpo gome le gbɔdɔdɔ me

Dzɔtsofe: www.loveline.de

Mɔxedeɔ nu mɔnu aɔke meli o.

- Kakaɔedzi aɔke mele nyɔnuwo fe asiɔanyizā xexlɛ ɲu o eya ta mixe mɔ ɔe fufɔfu nu
- Dutsunu ɔeɔ le nyɔnu me do ɲɔ na afoɔnana menye mɔxemɔnu na fufɔfu o.
- Fuxexetike menye mɔxemɔnu na fufɔfu o.

Dzɔtsofe: www.loveline.de

Afoɔeɔ 5lia: Nukpoɔkpo vovovowo

Miasɔ nu tso vavalawo fe nukpoɔsusuwo me eye miauu mɔ na dzedɔɔ

Tso fe 14

Woatsɔ agbalɛ gbadza
Gbemumu si dzi woɲɔ ɔe be: «Me da asi ɔe edzi
Agbalɛ gbadza dzi si dzi woɲɔ ɔe be :«< Nyemeda asi ɔe edzi o si dzi mɔ le egodo ;
nyatakaka siwo ɲu wotɔ asi le da ɔi

Tso miniti 20 va se ɔe 30

afɔeɔ si wotu ɔe dzedɔɔ dzi si so na ame ma nya agbalɛwo

Nufiafiadaɲua: Woazā afoɔeɔ sia le goɔeɔ fea.

Nufiafiadaṅua /Afɔdeḡea:

Woàkla agbalevi kake (pepa) gbemumu kple dzĩ de tefea le afii kple afi keme .Woanlo nyatakaka siwo ku de fufɔfo , mɔxexe de fufɔfo nu kple mɔdeḡe de viwo dome de wo dzi eye woako gbe dzi axlɛe. Vavalawo ama de agbalɛviwo gbo le esiwo tso de nyatakaka siwo le wo dzi ta. Ne ame aḡewo tsi evedomesi la, woate va dodome eye woado dze tso nya siwo le agbalɛviwo dzi la nu.¹³

Dzadraḡo si woava wo emegbe:

Be woahadzro nu me la, woate nu azã nyabiabia siawo:«Biabia kawoe ma amewo dome le miafe fufɔfoa me ? Susu kawo tae woma amewo me do? De fufɔfo aḡe ate nu tro evelia fe nukpɔsusu le dzedoḡawo mea ?

Fufɔfo suewo aku nu me tsitotsito kple wonɔewo eye woalɛ nku de nya veviwɔ nu

Tso fɛ 14

Woatsɔ agbalɛ gbadza
Gbemumu si dzi wonlo do be:«Me da asi de edzi
Agbalɛ gbadza dzĩ si dzi wonlo do be :
«< Nye me da asi de edzi o si dzi mo le egodo ;
nyatakaka siwo nu wotrɔ asi le da di

Miniti 60

)Nuṅṅlo dzie wotu akpa sia do eye maso na ame mayi sukuwo o.(Kpɔ asitotrɔawo)

Nufimɔnuawo ::Le afi sia woasrɔ nu to tamebubu nyuie dzi eye woade esia de go.

¹³ cf. (Haasler, 2015, p. 13)

Afɔdɔdɛ 6lia: Afe si me lɔlɔ le.

Afɔdɔdɛa/ Nufiafiadɔnua:

To afɔdɔdɛ sia dzi woatu kpɔdɛnɔ aɔɛ si me lɔlɔ anya nɔ le *fufɔfo* suewo me. Woazã nu siwo ana *fome* kadede nàblibo ame. Gomekpɔlawo atɛnɔ atso woawo nɔto *fe* susuwo kple dzidzenuwo vɛ, siwo le vevie na wo le *fomedodo*, hadomehabɔɔ alo *fome* me. *Fufɔfo* sueawo lɔ ɔɛ nya siwo woazã atso aɔɔ *afea* *fe* akpa adreawo dzi. Gomekpɔlawo tsoa pepa siwo wonɔ ɔɛ edzi be woawo *afe* la ɔɛ DIN A2 kakɛa dzi. Ne enyo wu la, ele be *afea* nanye xɔdɔme, gɔmedɔanyi, gli eve, dzisasrã kple xɔta *fe* akpa eve. Anyo be woawo mɔnu sia to nɔtsuwo kple nyɔnuwo dome mama me, be woate nɔ ade dzesi vovototo siwo ɔɛ dzesi wu le *fufɔfo* gã la me. Emegbe la, *fufɔfo* ɔɛ sia ɔɛ atɛnɔ atso wo *fe* "lɔlɔ *fe* *afe*" afia le hahoa me. Emegbe woate u adzro vovototoawo me ahadzro wo me.

Asitɔtrɔwo:

Woama amewo ɔɛ *fufɔfo* suewo me eye ame ɔɛka teti anya nuxɛlɛ.woate nɔ awɔɛ kple *nufɔfo* ɔɛɔ ko.

Afɔdɛdɛ 7lia: Nyɔnu alo ɔtsu nyuito kekeake

	Dzesidede ame ɔtu fe wɔfe kple nusi ame sia ame le tetɔm kpɔ nɔvia gbo.
	Tso fe 14
	Le fufofo suewo me: nunloti, agbalɛ
	miniti 60

Afɔdɛdɛ si wotu dɛ nunɔɔlo dzi. Meso ne ame siwo mede suku o.woate ɔ afiae to nufofoalo nnɔnmewo dzi.

Nufiafiadɔɔa: Nnɔnmewo tsɔtsɔ fia nu dɛna mɔ dɛ etsɔtsɔ de dɔwɔna me.

Afɔdɛdɛa: Nufiafiadɔɔa

Woama fufofoa suesuewo dɛ nyɔnukpa kple ɔtsukpa alo asifome kple atsufome si axɔ ame atɔ. Dɛvitoae woade tome eye ame susɔeawo agblo vi dɔvu si fomevi woadzi be woanɔ ame si. Emegbe le vavalawo alo fefeawɔlawo fe nudefiawo me la woate ɔ akpɔ nyɔnu alo ɔtsu nyuito kekeake la adzesii. Menye dzedzeme fe nyae o ke boɔ agbenɔnɔ kple dɛ si wodzi be wɔanɔ ame si fe nyae. Woatsɔ ɔɔgbledede tso nyatia ɔ awu enu.¹⁴

Asitɔtrɔwo:

Le ame fomevi si woata nua, anyo wu be woawɔ efe dɛa fe nutata dzedzeme be woawɔ efe dɛ fe amadede me. Amea fe amenyenye dim wole be woadɛ fia.

Srɔdɛ kadede alo srɔgbenɔnɔ.

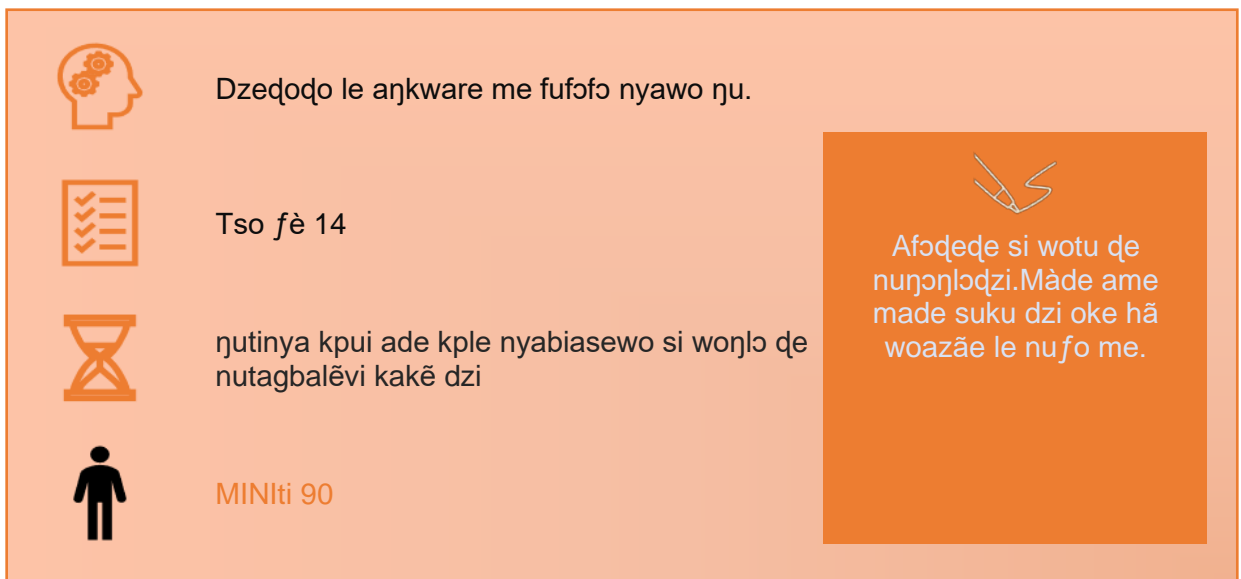
- .Srɔdɛdɛ lia ke nenyɛ be ame evea kadɛ wonɔewo dzi eye woɔa dze.
 - Gbã ele be nãxɔ wò evelia ale si wòle. Evelia mɔdɛdɛ li be nãgblo nu si dɛa fu na wò eye nãdzro wò ɔtu dɔkuiwò me kpɔ hena srɔto nyuie nyenyɛ.
- Dzɔtsofe: cf. www.loveline.de

¹⁴ Cf. (Vie d'amour, exploration sexuelle et travail de prévention)

Dzadzraḡo le nusḡsrḡa megbe :

Biabia siawo ate ḡu ana dzedḡoḡo nāvivi: Nu kawo mee miesḡ alo to vovo siwo na be miezu ame tḡxewo le ememe ? Nu kawoe nye miafe mḡkpḡkpḡ kple nu ḡutḡḡuto siwo li ? Togbḡ be miato vovo hā ale ke miawḡ anḡ du kple mia nḡewo ahakḡḡo kuxiwo gbḡe ?

Afḡḡeḡe 8lia: Nyḡnu funḡwo ḡe wo ḡḡkuiwo nu

Dzedḡoḡo le anḡkware me fufḡfo nyawo ḡu.

Tso fḡ 14

ḡutinya kpui ade kple nyabiasewo si wonḡḡo ḡe nutagbalḡvi kakḡ dzi

MINIti 90

Afḡḡeḡe si wotu ḡe nuḡḡḡḡḡḡḡ. Māde ame made suku dzi oke hā woazḡe le nufo me.

Nḡnḡmetatawo tsḡtsḡ fia nu ḡena mḡ ḡe etsḡtsḡ de ḡḡwḡna me.

Nufiafiadḡḡua:

Woaxlḡ ḡutinya kpuiwo kple gbe sesḡ na vavalawo tso fufḡfo ḡuti. Ele be ḡutsuviwo kple ḡekakpuiwo nakḡḡ wo ḡḡkuiwo abe fudolawo ene esi woxḡ fḡ wuiene; nenema kee nyḡnuviwo kple ḡetugbuiwo nadze agbagba akḡḡ wo ḡḡkuiwo le nyḡnu srḡḡḡwo fe nḡnḡme me. Woadze agbagba aḡḡ dze tso nya siawo ḡu ḡukpe manḡ emee. le fufḡfo gāwo alo suewo me. Le mḡbubu nu la woate ḡu ḡḡḡ ḡutinya siawo ḡe agbalḡvi dzi eye fufḡfo suewo naxlḡe ade ḡugble le enḡ ahadḡ wo fia le dutḡfo. Ne nyḡnu kple ḡutsuwoe la, woanḡḡo nyakpe veviawo ḡe boblodogbalḡwo dzi.¹⁵

¹⁵ cf. (Haasler, 2015)

Biabiawo

- Na detugbuiwo kple nyɔnuwo : Ale kee mase le ɔkuinye me ne fu dze asinye esi nyemele mɔ kpɔm nae o ? Susu kple vɔvɔ kawoe avu atsɔm ? Ale kee nye agbenɔnɔ atrɔe ?
- Na ɔkakpuiwo kple nɔtsuwo : Ale kee mase le ɔkuinye ne medo fu esi nyemele mɔ kpɔm nae o ? Susu kple vɔvɔ kawoe avu atsɔm ? Nu kae mawɔ ?

Dutinya kpuiwo

Dutinya kpui: Luena kple Anani

Luena kple Anani wonye ahiãvi lɔlɔtɔwo ete fe didi vie .Wo ame eve hã woɔo fe 18 pɛpɛpɛ. Menye zi gbãtɔe nye esia wole ata dem wonɔe le lɔlɔɔɔɔ fia me o. Gake fifia la nuwo meva yi nyuie o. Akɔɔutsroa (kɔɔɔm) dze alo vuvu. Wonje aɔaba fu edzi hede dzi fo na wo nɔewo be naneke mele dzɔdzɔ ge o. Anɔ abe nkeke aɔewo nye esi eye Luena me tsi gbɔto alo ɔe asi anyi o eye dzigbo hã le etɔm vevie. Luena le egblo ge na Anani egbea.

Dutinya kpui: SIRA

Sira xɔ fe 24 fifia eye fu le efo. Amekae do fua nae ? Nu si ko SIRA ga ɔo nkue nye be anɔ yleti eve alo etɔ aɔewo nye esia yewo yi azã aɔe ɔufe le fiãsi aɔe me eye ye kple fofovi aɔe si yemedzesi nɔto hã teti o la dɔ. SIRA menya enko hã o. Eva nɔ sɔli demee na ame si hã yi azãa ɔufe gbe ma gbe eye le Mawu fe amenuveve me la eva ke ɔe Avo nɔ hegblɔ nae be : «Mefo fu na wò»

Dutinya kpui aḁe: **Adisa**

Adisa, si nḁtsu srōto aḁe si si fome si medi be yeagblē ḁi o, gake ele be eya hā nanya naneke vaseḁe egbe o la fo fu le manyamanya me. Ẅe aḁewo yi la, edi be ḁevia nasu ye si, eye Ẅe aḁewo yi la, medina o. Wovuvui le ememe. Adisa di tso gba ḁe gbe ke be yeadzi vi, gake menye fofoa fe kpekpeḁeḁu manomee o! Eye tso kpe ḁe eḁu la, aḁaḁudzedze wḁnublanui sia. Efe anyinḁḁo ḁo afoku me eye meka ḁe edzi be yeate ḁu anye vidada nyui na ḁevia o. Egadze agbagba ake be yeafo nu kple vifofoa eye vifofoa lō be yeado albe, gake egakpoto le efe fomea gbo ke hā.

Asiḁeanyi Ẅeyiyia

Detugbuiwo fe asiḁeanyi Ẅeyiyiwo metoa mo ḁeka dzi o. Le ḁoḁoa nua exo tso ḁukeke 25 va se ḁe 32 dzi eye woma ḁe akpa eve me

- Akpa gbāto: Azia tsi eye woḁe asi le eḁu
- Akpa evelia : Vidzidba me le gbeso hena vizia xoxo. Ne afoname nugbagbevi aḁeke meḁeḁe azia me o la vidzidō fe akpa si wowo la ḁea edokui ḁa eye asiḁeanyi dzea egome

Le ḁukeke 28 fe asiḁeanyi Ẅeyiyi me la azia ḁoḁo vaa eme le domedome kpadzi. Ke hā ate ḁu ava eme do ḁo vie loo alo. le emegbe.

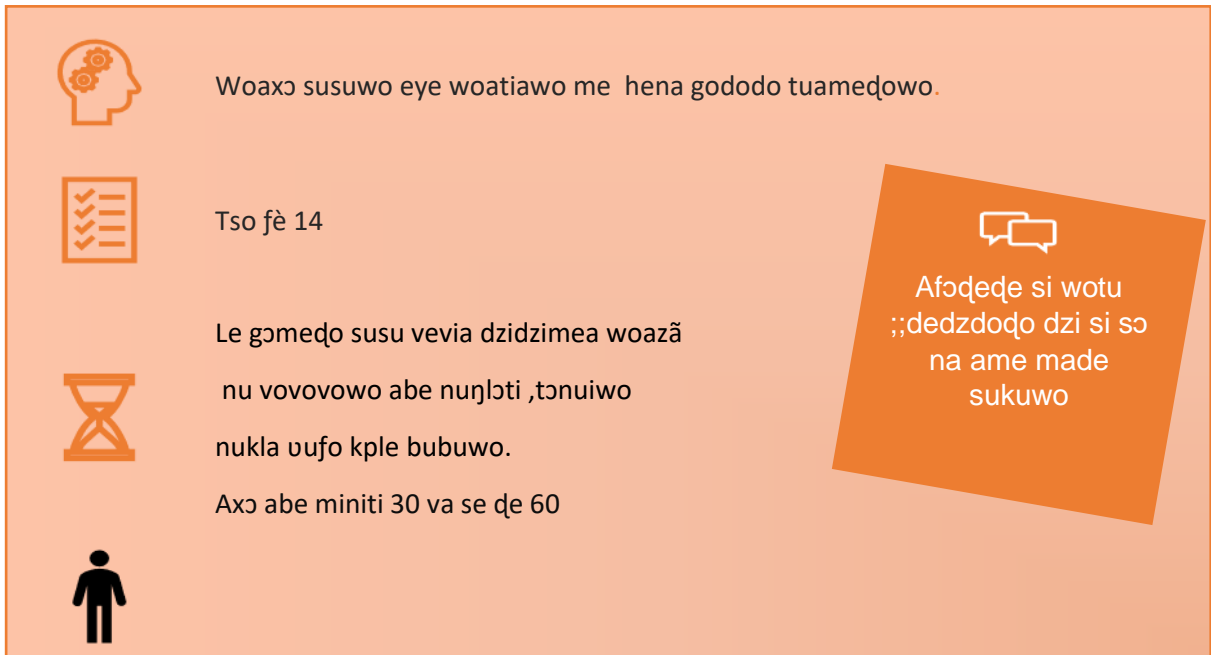
Aleke nyḁnuwo wḁna fḁna fu?

Be nyḁnu na fo fu la efe azigoawo dometo ḁeka ḁena asi le azi ḁeka ḁu Ẅleti sia Ẅleti. Ne azi gbe nyado ko la edzena mo toa vidzidba me eye ate ḁu atso fu boboe tso gafofo 6 va se ḁe 24 dome. Le Ẅeyiyi fe didime sia me la, fu ate ḁu ava ne azia do go afoname nugbagbeviwo dometo ḁeka. Nugbagbevi siawo te ḁu nḁa agbe ḁukeke atō le vidzidba me eye azigoa hā ate aḁe asi le azi ḁu le Ẅeyiyi vovovowo me. Ne nyḁnu aḁe dō kple nḁtsu le gafofo mawo ko me, la afu fu
Dzotsofe: www.loveline.de

Afọdẹdẹ 9: Numedẹdẹ gododo ku ẹẹ nyati fufọfọ, vidzĩwo kple dzilanyenye ọ.

Le gododo siwo gbọna me la amewo anọ *fufọfọ* suewo alo gãwo me awo dọ ẹẹ du. Woate ọ nu adzi ha , ata nu kple bubuwo eye nuṅṅlọ mele vevie o

Susumekaka

The infographic is set against a light orange background. It features five icons on the left side: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person silhouette. To the right, there is a tilted orange box containing a speech bubble icon and text. The text in the infographic is as follows:

- Icon: Head with gears. Text: Woaxo susuwo eye woatiawo me hena gododo tuamedowo.
- Icon: Checklist. Text: Tso fẹ 14
- Icon: Hourglass. Text: Le gọmedọ susu vevia dzidzimea woazã nu vovovowo abe nuṅṅlọ , tɔnuiwọ nukla bufo kple bubuwo. Axo abe miniti 30 va se ẹẹ 60
- Icon: Person silhouette.
- Box: Icon: Speech bubble. Text: Afọdẹdẹ si wotu ;;dedzdofo dzi si sọ na ame made sukuwo

Nufiafiadọnu:

Le *fufọfọ* gã wo kple suewo me woade susu gobiaa dzidzi tome tso nyati fufọfọ ọti. Nukpọsusu siwo amewo ẹẹ ẹẹ go me la, woanlọ wo ata wo alo ade dze si wo ẹẹ boblodogbalewo dzi ale be vavalawo katã nana ekpọm. Esia nana be wote ọ nu *foa* susu veviwọ nu *fu* kaba. To dọdeasi sia dzi la vavala ẹẹ sia ẹẹ anlọ nu alo ata nu aẹ. Woatu ẹẹ susu siwo nu wofo *fu* la eye woawo efe wofia gake womazi ame dzi o.

Dọdasi:

Dlọ nyaṅṅanyi, hakpanya, ọtinnya alo ta nane si nẹtu ẹẹ nyati fufọfọ dzi .Zã susu kple nukpọsusu siwo woaxo le nayasoti dzi fe la.

“DEVIAWO FE SRŌDEDE KPLE AKPASESĒ SRŌDEDE WO

Esi amewo le agbagba dzem be nuwo nana soso minasoea na ame sia ame la, nonomeawo va le fu dem le dekonunyawo fe akpa dzi. Dekonuwo kple senyawo fe ngo kpekpe sia de dzesi nuto le srŏde de na deviwo kpakple akpa sese srŏde dewo me le xexea me godoo. Duko adewo kple womenolawo fe nukposusu le srŏde de na deviwo fe nya me la, nu meli woagblae o. Duko adewo vae gongon eye wotsu subosubos nyawo de ngo. Devi siwo wode srŏ na do ngo fe 18 fe xexleme le miliŏ 765 (nyonuviwo kple ntsuviwo) fe sia fe. Miliŏ 12 nye nyonuvi siwo gogo fe 18 ha o. Esia fia be nyonuvi akpe etŏ dea srŏ gbe sia gbe ewo wozi wo dzie.

Vimatsimatsiwo fe srŏde de fe gomedede adeke meli si dzi amewo kata da asi do o. UNICEF de egome be enye srŏde de le se nu si me devi deka ya teti mexo fe 18 o. Eva dze be deviwo kple ame matsimatsiwo fe srŏde de so kple akpasese srŏde de. Ke srŏ sia fomevi de de, edale se nu o alo subosubos nuwanawoe de megbe nae o, nye amedzizizi eye esia tsi tsitre de amewo fe dzena vevitca deviwo to le duko fofuwo fe selo 16 lia si gbo be ele be hafi ame ade nade srŏ la eya nuto nalŏ faa hafi la nu. Eme va ko be srŏ siawo de de nye sedzidada kple afotutu deviwo fe dzena dzi. Ne egava eme be devia nuto ga da asi de ezi ha esia metsonuwo deafu nuto. Ale kee wogale o, susu adeke meli siwo tae woda asi de srŏ siawo de de dzi o, eye ele be wohe to na edzidelawo.

Afɔdɛdɛ10lia: ɲugbedodo menɔwɔ fe fotowo

. Afɔdɛdɛ sia fonu tso srɔdɛdɛ na dɛviwo kple srɔdɛdɛ matsimatsi ɲu.

Tso fɛ 14

Ame eve fe foto si dzi ɲugbedodo menɔlawo kple Dkɔdɔnyawo .fe agbalɛvi

Miniti 5 va se dɛ 10

Nufiafiadɔɲua: Akpa si woatsɔ edze egɔme

Nufiafiadɔɲua:

Nufialawo aɔo fotowo di eye woakpe vavalawo be woalɛ ɲku dɛ wo ɲu ahatsɔ wo aso kple wonɔewo. Le ɲeyiɲi aɔe megbe la, nufiala abia be vavalawo nɔdɔ fotoawo. Nufola azɛ ɲkɔdɔnyawo atso awɔe.

ɲkɔdɔnyawo siwo sɔ : tamebula, matsɔdɛkeleme, gbɔdzɔ, tsiayame, dodziku kpoo

Lɛblanui, kpɔdzidzɔ, nyakpo, hahoto, lolɔto, tsi, dɛdziɔi, akpedela, meko, nuteɔamedzila, dɔatsyɔ, nyoamenɲu, lolo, yingɔ, tsimegbe, metsɔ, matsimatsi, ahiɛtɔe, dzotɔe, fafa, léamefofu, tsikɔname, vɔvɔnɔto, vlotsɔame, dɛkle, moxetɔe

Mṁnu 11lia: Mṁxexe na avudoname gbṁṁṁṁ

	Dzedṁṁṁ kple kpekpedeṁṁ na mṁnu siwo ṁṁṁṁ woawṁ le avudonameṁṁṁ me la.
	tso fṁ 13
	Taflo, nuṁṁṁṁ, nutrenu, kaṁṁ
	Miniti 60 lṁfo

Wotu mṁnu ṁṁ nuṁṁṁṁ dzi eya nta menyo na agbalṁmanyala o, gake woate ṁṁ wṁe le nufo me le haho me.

Ewṁṁṁ: nulṁṁṁ ṁeyiyi

Dziyiyi:

Le Gṁmedzedzea me, woama amewo ṁṁ *fufof*o suewo me, nyṁnuwo ṁṁ vo eye ṁṁṁṁṁṁ ṁṁ vo ale be amewo navo *afo* nu tso avudoname sime woto kṁṁ la ṁṁ.

Avulṁla nanc *fufof*o ṁṁ sia ṁṁ ta.¹⁶

1

Ame sia ame nawṁ ṁṁ tso efe numetoto alo nu si me efe amenyanyc

2

aṁṁ to ku ṁṁ avudoname ṁṁ. Woawṁ nu siawo ṁṁ agbalṁṁṁṁṁ dzi.

3

Emegbe woṁṁ numetotoa fia haho. Ele vevie be ame si le *fufof*o ta

nakṁṁ egṁṁ be amewo nagafo nu tso nu si wole gbṁṁṁṁṁ na wo la ṁṁ o. Nutsotso aṁṁke manṁ eṁṁ o.

Ne woṁṁ ame *fe* numetotowo ṁṁ go vo la, woafo nu tso nṁṁṁṁ si amewo naṁṁ fia la ṁṁ eye woṁṁṁ emetsonuawo ṁṁ taflo dzi da ṁṁ. (1-3).

Le hahome wado tafloawo kṁṁ. Woafo nu tso vovototo siwo le numetotoawo me la ṁṁ kple esiwo le nukṁṁṁṁṁṁ me la ṁṁ. Woafo

¹⁶ cf. (Landesjugendring Niedersachsen e.V., p. 48)

nu hã tso nyonyo kple gbeble siwo le nɔnɔmefiafiawo ɲuti. Eye woanɔ o hã de tafloa dzi (4+5)

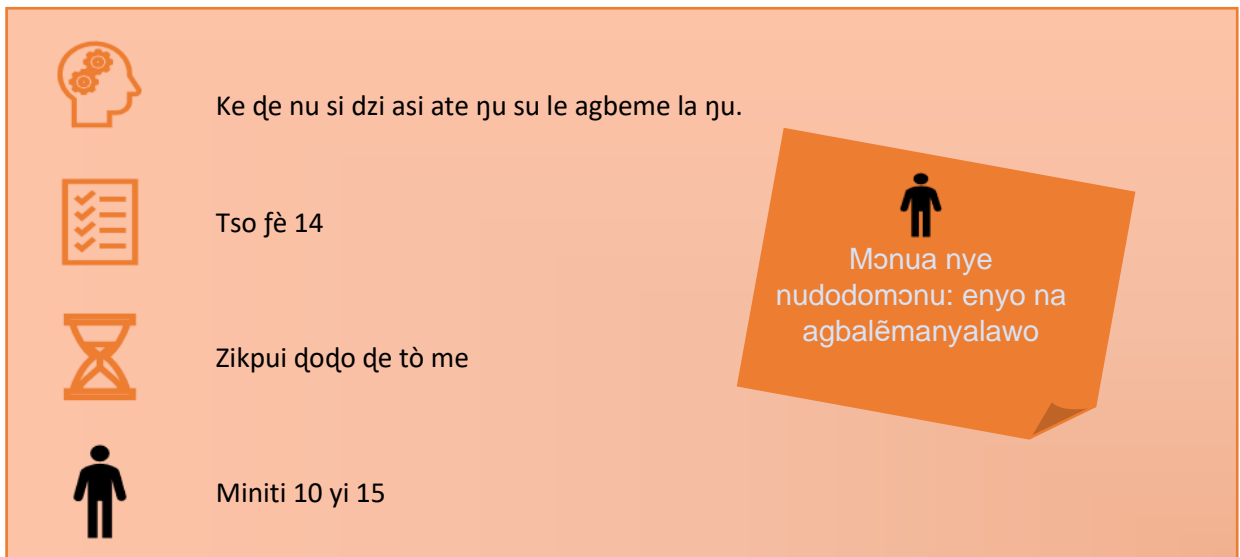
Megbedodɔwɔwɔ:

Le nyatafofoa me la, ame sia ame nafo nu tso nu si wòsrõ alo lé dji tso nuawo me la ɲuti.

Kpɔdeɲu

1. Nɔnɔme	2. ame ɲuto fe wɔna	3. wɔna bubuwo	4. wɔna siwo de ame dzi	5. wɔna siwo mede ame dzi o
Woɔe tá de ɲutsuviwo ɲuti	a) wo hã aɔe ta de amea ɲu	b) bia kpekpeɔeɲu c) make nu de eme o d) kpɔ gome le taiviɔlia me	a) de nu si nyo la fia b) mega dzo o c) mewo naneke o d) ɲusẽdoame	a) dzre bubuwo b) amewo mega dea bubu ɲuwo o c) Mele gbeso o d) gege de dzrea me
Kpb.				

Nufiafia 12lia: „Ame sia ame, si...”

Ke ɔe nu si dzi asi ate ɔu su le agbeme la ɔu.

Tso fɛ 14

Zikpui ɔoɔo ɔe tɔ me

Minitɔ 10 yi 15

Mɔnua nye nudodomɔnu: enyo na agbalɛmanyalawo

Ewoyi: Gɔmedzedzea ke (kpɔkpɔyideme)

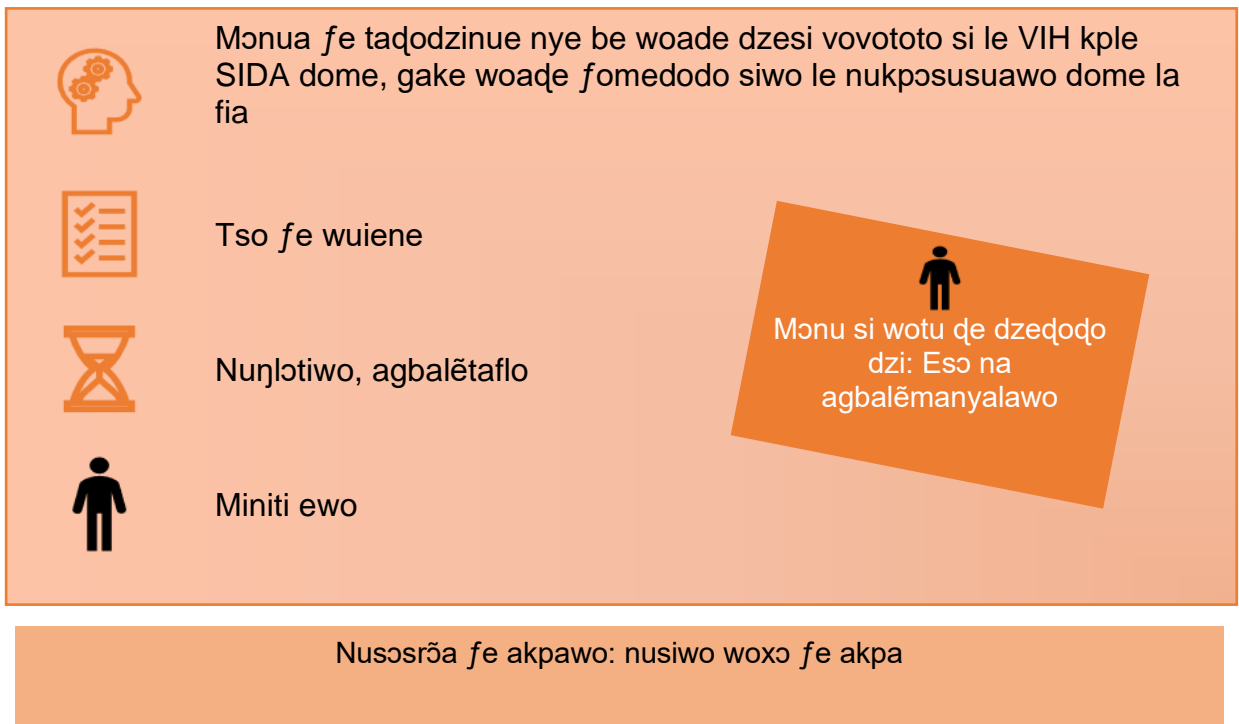
Dziyiɔ:

Ame sia ame nɔ anyi le zikpui siwo le to godo me la dzi. Ame ɔeka tsi tsitre, da zikpua ɔe axa dzi eye wɔyi ɔe tɔa me. Emegbe etsɔ «ame sia ame» wɔ nyagbe eye ame siwo nya ka ko la tsi tsitre heɔpli tefe kaba. Ame si le tsitre ɔe tɔa me la hã dze agbagba nɔ zikpui siwo tsi gbɔlo la dometo ɔeka dzi. Ke ame si makpɔ zi anɔ edzi o la ava ɔpli etefe le toame eye woayi edzi nenema.

Tanya siwo ɔu woatsɔ „ame sia ame si”awɔ ɔo le la woe nye :

- Ame sia ame si de srɔɔɔnkeke nyui ɔufe kpɔ
- Ame sia ame si se nya aɔe tso “ɔeviwo fe srɔɔɔe ɔu” kpɔ.
- Ame siwo ɔe srɔ vɔ.
- Ame sia ame si le mɔ kpɔm be yeade srɔ le tsɔme.
-

Mɔnu 13lia : Nu kae nye VIH eye Nu kae nye SIDA?

The infographic is set against an orange background. It features four rows of icons on the left, each with corresponding text to its right. The icons are: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person silhouette. A tilted orange box on the right contains a person silhouette and text. At the bottom, a solid orange bar contains text.

Mɔnu *fe* taɔɔdzinue nye be woade dzesi vovototo si le VIH kple SIDA dome, gake woade *fomedodo* siwo le nukɔsusuawo dome la fia

Tso *fe* wuiene

Nunɔtiwo, agbalɛtaflo

Miniti ewo

Mɔnu si wotu ɔe dzedɔɔ dzi: Eso na agbalɛmanyalawo

Nusɔsrɔa *fe* akpawo: nusiwo woxɔ *fe* akpa

Dziyi

VIH kple SIDA si wonɔ kple nɔnɔdzesi dzi ɔe wo nɔewo dzi le agbalɛ taflo dzi. Nusɔsrɔa dzikɔla na nyanya gomekɔlawo be esiawo nye kpukpuiwo. Woabia be ame aɔe nya kpukpuiawo hã. VIH: Amegbetɔ *fe* Dɔlɛlenutsinɔtete *fe* Dɔlɛkui; SIDA: Dɔlɛlenutsinɔtete *fe* Dɔlɛle si woxɔ. Le esia nu la, miafo nu tso amegbetɔ *fe* dɔlɛlenutsinɔtete nu. Wonɔ nukɔsusu a ɔe titina le etame le nukɔsusu siwo nye SIDA kple VIH nu. Fifia ele be woalɛ fo ɔe *fomedodo* si le VIH kple SIDA dome si woade afia le agbalɛ taflo dzi kple biabia bubu siwo wohe vae le bobɔ gã me kple nukɔsusu veviwo lɛlɛ ɔe asi nu¹⁷

Vovotowo

Woate nu awo dɔdeasi hã le *fufɔfo* suewo me tso biabia siwo woɔ ɔe etame nu, woatae eye woamae na *fufɔfo* sueawo. Gomekɔlawo aɔ wo *fe* susuwo ɔe tso nɔnɔmetatawo dzi. Ele be woawɔ tanya la *fe* ngɔdonya si me woade nukɔsusuawo me le vavã.

¹⁷(Bayerisches)

Dzadzrađo vɔ megbe:

Dzedođo fe mɔnukpɔkpɔwo:

1. Nu kae nye dɔlɛnuntsinjutete eye ale ke wɔwɔa dɔe?
2. Akpa kae dɔlɛnuntsinjutete wɔna eye ale ke HIV dɔlɛkuia gblɛa nu le efe dɔwɔwɔ nui?
3. Ale ke SIDA dona tso VIH dɔlɛkuia me?
4. Ęee ame sia me si nju VIH dɔlɛkuia le hã xɔa SIDA?
5. Ale ke „dɔlɛlé“ eveawo fe dzesiwo le?
6. VIH nye dɔlɛkui la, SIDAe nye dɔlɛlea. Nu kae nɛsusu?

Mɔnu 14lia: Mɔxexe ɔe fufɔfɔ nu

Mɔnu fe tađodzinue nye be woasrɔ nu tso kɔdɔm mɔnu si wozãna tso xea mɔ na fufɔfɔ nju, be woade nazãbubu ɔa eye woama sidzedzewo.

Tso fe wuiene

Boblodogbalɛ gã eve, nuɲloti eve (anyo wu be woatsɔ dzesido nuɲlotiwo).

miniti bla eve yi bla etɔ

Mɔnu si wotu ɔe nuɲɔɲɔ dzi: Mɔnu sia meso le nɔnɔme sia me na agbalɛmanyalawo o, le fufɔfo gã la me la, fefedzikpɔla ate nju, afo amesiwo lɔ kple amesiwo melɔ ɔe edzi o la nu fu

Nusɔsrɔa fe akpawo: Mɔnu sia lo kuxiwo gbo kpɔkpɔ fe akpa kple nusiwo woxɔ fe akpa ɔe eme

Dziyi

To mɔnu sia dzi la, enye biabia si nye be woake ɔe mɔnu si dzi woato azã kɔdɔm la nju, woafɔ susuwo nu fu ɔekae, woade afiatsotso na ame do njuɔ susuwo ɔa eye woama sidzedze yeyewo. Tutuɔnalala njuɔnɔla ata kɔdɔm si fe nɔnɔme lolo ɔe nɔnɔmetata ɔe agbalɛ gã ɔe dzi. Boblodogbalɛ ɔeka axɔ alogbɔnununukoko ɔeka eye

evelia xɔa alogbonukoko nublansitɛ. Alogbonukokoawo naa *fufufo* ɔe sia ɔe si wòle be wòafu nyamedede nyuiwo nu *fu* kple nyamedede gbeblẽ siwo ku ɔe kɔdɔm zazã fe mɔnu nɔ.

Dzidzenu dada ɔe ame dzie atso nya me. Miniti etɔ le *fufufoawo* si be woafu habɔɔawo katã nu *fu*.¹⁸

Nu siwo ate nɔ adzo be woatrɔ asi le wo nɔ:

Kɔdɔm fe wɔwɔfia fe gomededze le mɔnu fe gomededze alo efe nuwuwu.

Megbedodzadzraɔ:

Le fli siwo gbɔna me la, wonɔ kpekpedenunu dodokɔ adewo siwo woatsɔ ada nu me kple numedzodzro siwo ate nɔ adzo.

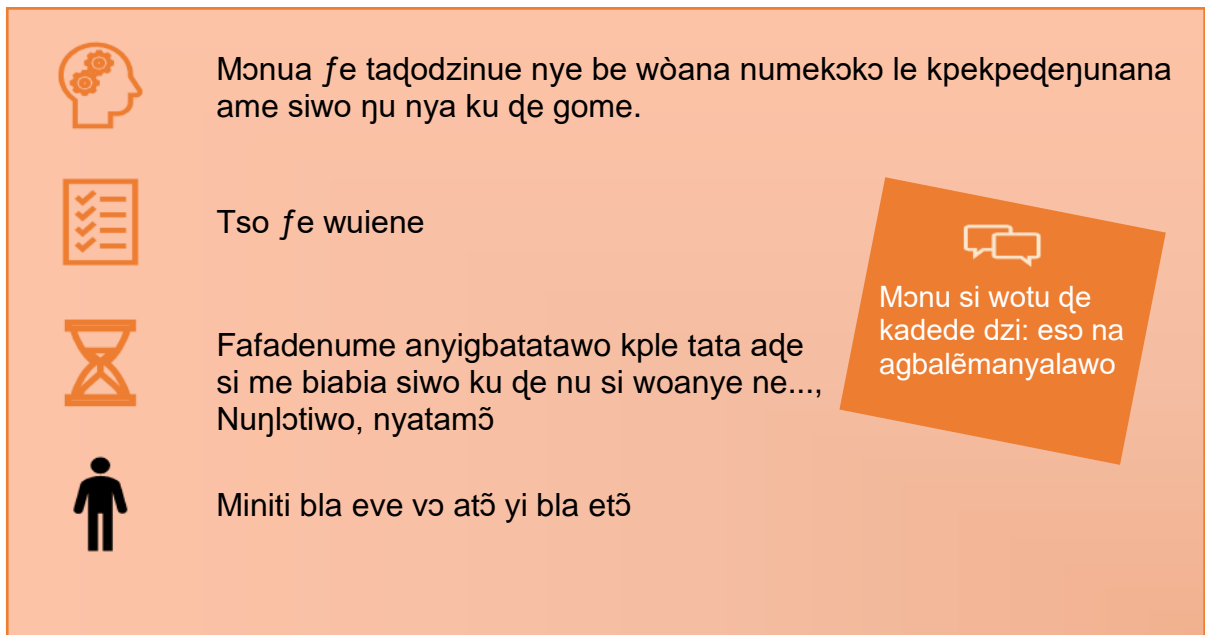
- *Fufufo* kae *fo* nyamedede gede nu *fu* wu? Ale ke esia dzɛ?
- Nu ka tae nukɔsusu nyui/vɔɔji gede/ue adewo li?
- Ee nyamedede siwo wotsɔ da asi ɔe edzi kple esiwo wotsɔ tsi tsitre ɔe enɔ la sɔ nɔnɔtɔa?
- Wò nutefekpɔkɔwɔe nye esiawo loo alo afi kae nyamedede siawo tso?
- Nyamedede bubu kawoe li na kɔdɔm zazã?
- Ale ke woate nɔ adzi nyamedede siwo tsi tsitre ɔe enɔ dzi?
- Fuxemɔnu kawoe nyo na gododo gbãtɔ eye kae nyo na fomedomo si li xoxo?
- Afi kae nàkɔ kpekpedenɔ kple adanɔdɔ le le kɔdɔm nɔ?

¹⁸ cf. (Aufklärung, 2021)

Mɔnu 15lia : Nu kae woanye ne...

Dziyi

The infographic consists of four rows, each with an icon on the left and text on the right. The icons are: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person silhouette. The text boxes are: 1. 'Mɔnu *fe* taɔɔdzinue nye be wòana numekɔkɔ le kpekpedeɔunana ame siwo ɲu nya ku ɔe gome.' 2. 'Tso *fe* wuiene' 3. 'Fafadenumɛ anyigbatatawo kple tata aɔe si me biabia siwo ku ɔe nu si woanye ne..., Nunlɔtiwo, nyatamɔ' 4. 'Miniti bla eve vɔ atɔ yi bla etɔ'. A tilted orange box on the right contains the text: 'Mɔnu si wotu ɔe kadede dzi: eso na agbalɛmanyalawo'.

Nusɔsrɔa *fe* akpawo: Mɔnu sia lo kuxiwo gbɔ kpɔkpɔ *fe* akpa kple nusiwo woaxɔ *fe* akpa ɔe eme.

Tutuɔɔnala ɲɔɔɔla wɔa fafadenumɛ do ɲɔɔ siwo me biabiawo alo nyagbɔgbɔwo le le tanya la ɲu: Nu kae adzɔ nɛnye be HIV dɔlɛkuia le ɲunye. Taɔɔdzinu si le biabiawo ɲue nye be woana eme nakɔ na ame siwo ɲu nya ku ɔe. Mɔnu sia nana amewo vuna faa hekana ɔe wo dzi wu le *fufɔfoa* me. Gomekpɔlawo taa agbalɛvi ɔeka ɔe wo nɛwɔ yome eye woawo ɲutɔwo tsoa nya me nɛnye be yewodi be yewoɔɔ biabiaa ɲu alo adzro nya la me, ne nɛnye nenema o la, woagbugbɔ agbalɛvi la ade zikpui alo zikpuiwo *fe* gotagome titina eye gomekpɔla si kplɛ ɔe la ada tu. Ne woɔ biabia aɔe ɲu la, taɔɔdzinuae nye be woatu numedzodzrowo ɔe le *fufɔfoa* me..¹⁹

Nu siwo ate ɲu dzɔ be woatrɔ asi le wo ɲu:

Gomekpɔla ɔe sia ɔe na e*fe* ɲuɔɔɔ ɔe fafadenumɛ tata si gomekpɔla aɔe ta ale be ame sia me naɔ tu nae. Woate ɲu xlɛ anyigbatatawo na agbalɛmanyalawo.

¹⁹ cf. (Liebesleben)

Biabia/nyagbɔgbɔ siwo ate ɲu anɔ anyi:

1. Ale ke mawɔ anya VIH dɔlékuia?
2. Ame ka gbɔ mate ɲu ayi ne mesusu be meba dɔ aɔe?
3. Ame aɔe si dzi neka ɔe si te ɔe ɲu wo kpɔkpɔkli la, le kpɛ sesɛ kple nutikɔname dzesi aɔewo ɔem fia tso kwasida aɔewo nye esia. Ale si nàwo agbɔ nae be ele be ɔkta nadoe kpɔ evɔ mase le eɔkui me be wodze ye dzi le esi wòxɔ dɔlélé aɔe si woate ɲu akaka to gbɔdɔdɔ me ta o.

Tanya: nusiwo ɲu wode se ɔe

4. Zi geɔe la, medɔ kple ame vovovowo. Dee meba dɔ na ɔkuinye, nye menya o. Mele nyuie. VIH dzesiwo ɔea dzesiwo fiana ye sia yi.
5. Esesɛna nam be mayi ɔkta gbɔ, elabena mesusu be meba gbɔdɔdɔ fe dɔlélé aɔe. Esia tae nyemedi be mayi afi ma o. Anyo xoxo.
6. Kɔdɔm la dzena le gbɔdɔdɔ me. Ale ke nàwo ?

Nufiafia 3lia:

**Kpekpedeju hena dzesidede ame nuto
fe dɔtaɔodzinu kple dɔwɔɔɔɔɔɔɔɔ
takpɔkpɔ**

4.3. Nufiafia 3lia: Kpekpedeṅu hena amenuto *fe* dɔwɔquitadodzinu kpɔkpɔ kple ale si woakpɔ dɔwɔdodowo ta.

Agbemetaḍodzinuwo nye taḍodzinu siwo *fe* xaxawo kple mɔxenuwo wòle be woakpɔ ṅudodo na ahaḍu wo dzi.²⁰ Nu si ame aḍe adi be yeawo alo *yefe* asi nasu edzi le tsome nye nya vevi aḍe si woate ṅu abia ame. Gake, esesēna na ame geḍe be woado biabia sia ṅu loo alo woasusui gō hã.²¹

Agbemetaḍodzinuwo kpɛna ḍe ame ṅu be woawo ḍodo eye woakpɔ ṅusē na edede tome.²² Agbemetaḍodzinuwo le vevie na ame elabena eyae nana be amea awo ḍodo ḍe *e*fe agbenɔɔ ṅu. Esia ana be ame natso nyame nyuie ku ḍe *e*fe agbe ṅu.²³ Agbemetaḍodzinuwo kpɔkplɔḍo nana be wote ṅu uana le afi si mɔnukpɔkpɔ aḍe dze le nenye ṅutete mele taḍodzinua si o hã la. Le esia nu, woate ṅu wo nane si medo dzidzo na ame fūu o gake wòle vevie.²⁴ Agbemetaḍodzinuwo nana be woawo ḍodo ḍe agbe ṅu eye wonɔnae nyuie kple kakaḍedzi, vɔvɔ manɔmee. ²⁵

Ale ke woadi taḍodzinu na ame *fe* agbee ?

Hafi ne ame *fe* asi nasu taḍodzinua dzi la, ele be wòaka ḍe eḍokui dzi eye wòanya ale si wòano *e*fe agbee. Nenyɛ be miesusui be ame *fe* agbe nye segbɔnya la, ekem ame ṅuto mate ṅu awo taḍodzinu na eḍokui o, elabena agbea anye ḍodo si atso se alo dzɔgbese gbɔ. Esia tae wòle vevie be tutuḍoxɔlawo nanyae be ame sia ame ate ṅu wo do nyuie kple kutrikuku hena *e*fe taḍodzinuwo dzi susu eye wòaso gbe na esia.²⁶ Yeyiyi geḍe hiã hena agbemetaḍodzinuwo kpɔkpɔ; mɔzɔzɔ blibo wònyena hafi wonyaa nu si le vevie na ame le agbe me kple esi dzi ame *fe* asi nate ṅu su.²⁷

Nenyɛ be ame aḍe mate ṅu wo agbemetaḍodzinu na eḍokui o la, ele be woanya *e*fe ṅutetewo kple gomekpɔnuwo ya teti. Nenyɛ be wode taḍodzinu ḍeka ko tome evɔ esia meso ḍe vavalawo katã to dzi o la, ekem ṅudzedze aḍeke kpɔkpɔ manɔ anyi o. Esia gɔmee nye be womate ṅu de nya aḍe tome tɛɛ nenyɛ be ame aḍeke metsɔe vevie o la o. Nenyɛ be wokpɔ agbemetaḍodzinua vo eye wodze do gɔme ku ḍe

²⁰ cf. (Däfler, 2018, p.152)

²¹ cf. (Reichert, 2021, p. 5)

²² cf. idem

²³ cf. (Däfler, 2018, p. 151)

²⁴ cf. (Däfler, 2018, p. 152)

²⁵ cf. (Däfler, 2018, p. 153)

²⁶ cf. (Soier, 2015, p. paragraphe 4)

²⁷ cf. (Däfler, 2018, p. 154)

ewoawo ɲu la, edze be tutuɔoxɔlawo nade dzesii be nudzɔdzɔwo ate ɲu va eme le agbe me siwo ate ɲu tɔtɔ miafe ɔɔɔwɔɔɔwo faa; le esia ta ele be amea nasɔ gbe ɔɔ be ne esiawo tɔgbi va dzɔ la, yehã yeatɔ adi taɔɔdzinu bubuwo ale be yeakɔ ta na yefe agbea.²⁸

Mɔnu siwo dzi woato anya/akɔ taɔɔdzinuawo

Mɔnu 1tɔ: Agbemetaɔɔdzinu, agbegome

 Gege ɔɔ tanya la me; gododo kple ame siwo le *fufofoa* me eye womenya wo nɔeawo haɔe o.

 Tso *fè* 10 dzi (woawo mɔnu sia na hatime vovovowo faa; woatsiã tanya siwo mesesẽ o la na *fufofa* siwo me ɔɔvi siwo xɔ tso *fè* 10 yi 14 le la)

 Agbalẽ kple nunɔti; taflo, gatagbadzɛ, agbalẽ gbadza

 miniti 20 yi 30

Dɔwɔmɔnu si wotu ɔɔ nufɔfo dzi: enyo na ame siwo menya agbalẽ o

Nusɔsrãa fe ɔɔfe: Woawo dɔwɔmɔnua ɲuɔ le nunyaléɔɔ ɲeyiyi

Dziyi:

Le ɔɔfe gbãtɔ, vavalawo nadi gó siwo ɲu amewo dina be yewoawo ɔɔɔ ku ɔɔ. Esia ana be woanya nu godoo tso nu siwo ɲu wo ɲuɔwo gbɔna taɔɔdzinu dzi ge le la. Woakɔ gowo katã sime kloe woate ɲu wɔ taɔɔdzinu le. Ame eve alo etɔ hatsotsoe awɔ dɔdeasi sia ale be sɔhɛawo nama nya le wo nɔewo dome eye woaxlɔ nu wo

²⁸ cf. (Däfler, 2018, p. 158 et suite)

nɛwɔ. Awɛ hã be ame bubuwo mazi nu ɔ wo dzi o. le *fufɔfo* siawo me woasrɔ nu tso wo nɛawo gbɔ bɔbɔe to dzedɔdɔwo me.

Nufomevi bubu:

Woate ɲu zã dɔwɔmɔnu sia le *fufɔfo* gãwo hã me kple susudede detowo. Esia nyo na ame siwo mede suku o le esia nu be woate ɲu afo nu kple wo nɛwɔ eye mehiã be woanɔ nu o.

Kpɔdeɲu

Go siwo ɲu woate ɲu atu agbetaɔdzinu ɔ:

- ✓ fome (ado fome, aɔ kadedewo ɔ...)
- ✓ Dɔwɔɔui (tutuɔ yeye xɔxɔ, dɔdidi ; nɔ nusɔsrɔ dzi tɛɛ)
- ✓ Xɔwo (dze xɔlɔ yeyewo, anyinɔnɔ didi kpli wo)
- ✓ Lãme (kametete, màmà, lãsidzidzidedzi)
- ✓ Dzidzɔdonuwo (asidede le wo ɲu ; bubuwo didi)
- ✓ ...

Go bubuwo hã agate ɲu anɔ anyi faa eye abe amegbetɔ enea, taɔdzinu geɔ anɔ nɔnɔmewo si ; eya ta ameblenudɔdɔ aɔke manɔ afi sia o.

Mɔnu 2lia: Biabiawo hena ale si wole agbea susum ɔ

Ɖɔ ale siwo wosusua agbea:

Tso fɛ 14

Biabiawo, nunɔti:

Miniti 15 lɔfo

Nunɔti dɔwɔmɔnu. Mɔnu sia mesɔ na ame si ,mede suku o la o

Ewɔyi: Biabiawo nyo na nunyalɛɔi yeyiya

Dziyi:

Ale be woanya go kple nu siwo le vevie na ame aḍe la, wowo biabiaḍoḍo si me biabia geḍe le, esi nu tutuḍoxola ḍe sia ḍe naḍo nyuie. Woanlo nu veviwawo ḍe ḥkudenumegbalēa me. Mɔnu akpe ḍe sohewo kple ametsitsiwo nu be woaḍo susu koḥ ḍe wofe tsome nu. To esia dzi woate nu kpo taḍodzinuawo eye dzo aḍo lāme na gomekpɔlawo. Megbedɔ aḍeke mele mɔnu sia nu o, eye biabiawo yi na ame ḍe sia ḍe koḥ eye dzedoḍo le amenɔewo dome mele enu o. gake, kpekpeḍeḥu li na ame si ahiāe ko eye ne ame aḍe be yeafo nu tso nane nu la, ate nu foe bɔbɔe.²⁹

Kpɔḍeḥu : Biabiawo:

- Nu ka ate nu tro le wò agbe nu nenybe be nàte nu tro nane le enu ?.
- Nu ka nàwo nenybe be woḍe mɔ le nuwo katã nu na wò ?
- Nu ka nàwo nenybe be nenybe be fè ḍeka koe susu yeawo agbe ?
- Ḍee nèle abe ale si nēdii enea ? nu ka nàte nu tro le nɔnɔme sia nu ?
- Ame ka nēdi be yeanye ? / ale ke nādi be yeawo ?
- Nu ka nēdi kokoko be yeate kpo ?
- Ḍofe ka nedi be yeaḍo le fè siwo gbɔna me ?
- Ame kawoe nye kpɔḍeḥumewo na wò ?
- Nu ka wɔwɔ me nàte nu bi dzi le alo anlo nuwo katã be le ?
- Ale ke nāna xexea me nanye tefe nyui nenybe be ate nu ?

²⁹ cf. (Däfler, 2018, p. 155)

Mɔnu 3lia: Biabiawo tso ame *fe* agbe kple agbetaɔɔdzinu ŋu

The infographic is set against a light blue background. On the left, there are four icons: a head with gears, a checklist, an hourglass, and a person silhouette. To the right of these icons are their corresponding descriptions in Ewe. A separate orange box on the right contains a drawing of hands and a motivational message.

- Dzesidede asixɔɔ si le ame si, aɔuyaya hena asikaka agbetaɔɔdzinua
- Tso fɛ 14
- Wodzra biabiawo ɔɔ do ŋɔ ; nunɔlti
- miniti 30 lɔfo

Dɔwɔmɔnu si wotu ɔɔ nufɔfo dzi: esia nyo na ame siwo menya agbalɛ o

Ewɔyi: Wowɔe le nunyalɛɔɔ ɔɔyiyia

Dziyiyi:

Hafi ne woade dzesi ame *fe* agbemetaɔɔdzinu la, ele be amea nadzesi eɔkui, nu si nana wɔvana kple nu si woado ɔɔ edzi. Nuwɔmɔnu sia nye mɔfiala eye wɔkpea ɔɔ ame ŋu wodzea si ame ɔkui kple ame *fe* ememe ŋutete. Kpɔɔɔɔ, woatsɔ biabiawo na ame ɔɔ sia ɔɔ eye eya ŋuto aɔɔ enu. Woatsɔ agbalɛ bubu sime biabiawo gale eye le efe axa evelia dzi woakpo nu siwo le vevie na amewo la le. Megbedo aɔɔke mele mɔnu sia ŋu o, eye biabiawo yi na ame ɔɔ sia ɔɔ koŋ eye dzedɔɔɔ le amenɔewo dome mele enu o. gake, kpekpeɔɔɔ li na ame si ahiãe ko eye ne ame aɔɔ be yeafo nu tso nane ŋu la, ate ŋu foe bɔbɔe.³⁰

³⁰ cf. (Erpenbeck, 2018, p. 233)

Kpɔdɛnɔ

Asixɔɔ fomevi	Go si me asixɔɔ la le	Ele vevie nam be...	1	2	3	4	5
G:Gomekpɔk pɔ nyui	agbadzemedzadzraɔ	Mado nye nɔtɔ nye aɔaɔunuwo ɔe nɔ					
	Dutigbe	Maɔu agbe nyuie					
	Susume	Makpɔ nu siwo ana nye nunyawo nadzi ɔe edzi					
	Xɔwo	Madze xɔ vavɔwo					
N: Asixɔɔ siwo le vevie	Dedienɔɔ	Manɔ dedie					
	Agbenɔɔ ɔɔfe	Made agbedɔfe kɔkɔ					
	Ganyawo	Maza nye nunyawo nyuie					
	Hahome nunɔamesiwo	Mawɔ nu si ade ame bubuwo dzi					
E: Susu nyuie fe asixɔɔ	Fome	Manɔ fomegbe nyuie					
	Tamedɔɔɔwo / susumedɔɔɔwo	Manɔ gbedzi ne tamedɔɔɔwo					
	Tɔnyenye	Maɔ tɔnyenye ɔe nunya kple nyatefe siwo dim mele la dzi					
	Nu bubuwo	Masɔ gbe akpe ɔe amewo nɔ eye be malɔ axɔ wohɔ fe kpekpedɛnɔ					

Nuwamonu 4lia: Tsome tamedo

Woade vavalawo fe tamedo de tsome nu me na wo eye woakpe de wo nu woadi tamedo.

Deviwo kple sɔhɛwo fe fɛ

Agbalɛdeɖi, nuɲɔti vovovowo, aɲɔ, abɛ, nyadzɔdzɔgalɛwo, nuɖefiamɔ kple nutamɔ

Mminiti 45 lofo

Dzedo monu:
enyo na ame siwo
menya agbalɛ o

Ewɔyi: Nunyalɛɖi yeyiya

Dziyi:

Woama agbalɛvi na vavalawo eye woabia tso wo si be woata nu de edzi loo alo woade nutatawo tso nyadzɔdzɔgalɛwo me atre de agbalɛawo dzi. Nutata siawo naɖe ame si alo ale si vavalawo le didim be yewoava zu le tso me fia. Tutuɖonalawo ate nu nyo vavalawo to biabia vovovowo me abe : do ka nɛdi be yeava wo le tsome ? Afi ka nɛdi be yeawo ? Nunɔamesi kae nɛdi be wɔasu ye si ? Nu kae ate nu nye dzidzɔdonu na wɔ le tsome ?...

Le dziyi me, womatsɔ nu siwo atrɔ susu na vavalawo afia o ; tutuɖonalawo akpo egbo be womaɖia nu le nutata siwo ameawo naɖe de go nu o. Woado nɔsɛ wo na wofe tsɔmedidiwo boɲ.

Nutɔgbiwɔwɔ:

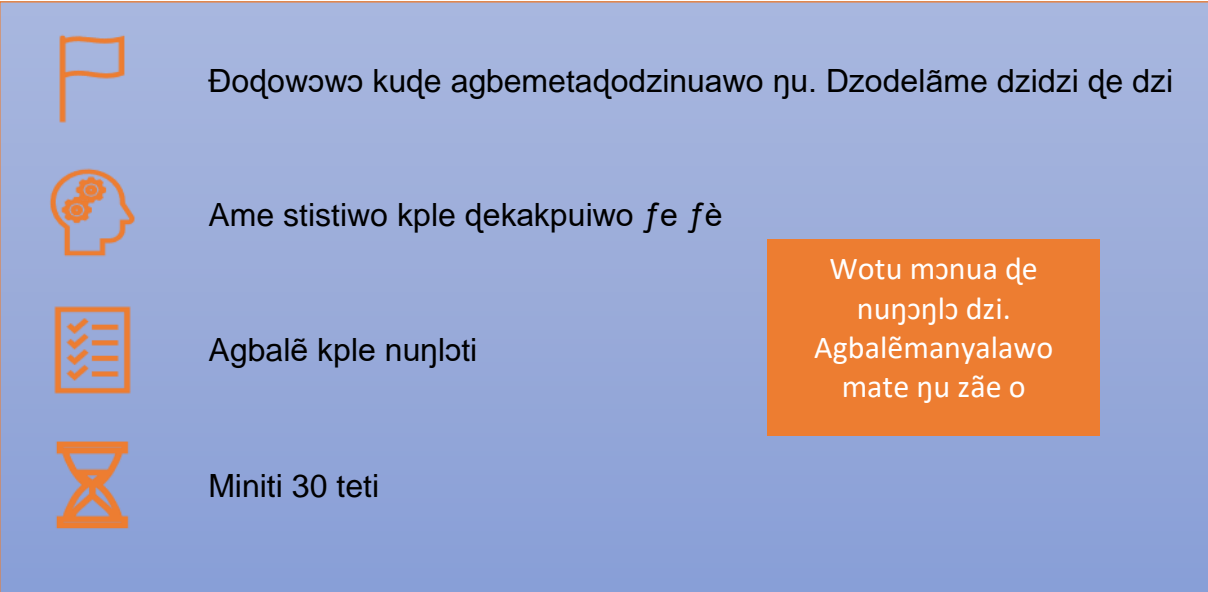
Esi wɔnye be vavalawo atso wofe tsɔmedidi le woɖokuiwo si la, womana afɔɖeɖe aɖeke wo hena dɔa wɔwɔ o. Ame aɖewo ate nu de asi le do si woava wo nu aku de fomegbe nu boɲ.

Megbedodzadzraḡo:

Le wɔna si ava eme me la, vavala ḡe sia ḡe aḡe efe nutataa fia eye wɔafo nu tso enu. Nya aḡe koko anɔ wo si ku ḡe nutata nu si me woḡe wo fe tsɔmedidi la fia le.

Ne mɔnukpɔkɔ li la, woatre ame sia ame fe nutata ḡe kpe gbadza dzi nae woahayi afe me akui ḡe gli nu ale be wɔanɔ efe tsɔmedidi la kpɔm ye sia yi. Ele bɔbɔe na ame be woawɔ dɔ aḡe nenyɛ be dzodelɔme vevi aḡe le enu. To nutatakpɔkɔ me, dzo aḡo lɔme na ame faa.

Nuwɔmɔnu 5lia: SMART nuwɔmɔnu

Ḃoḡowɔwɔ kuḡe agbemetaḡoḡzinuawo nu. Dzodelɔme dzidzi ḡe dzi

Ame stistiwo kple ḡekakpuiwo fe fe

Agbalɛ kple nuḡlɔti

Miniti 30 teti

Wotu mɔnua ḡe nuḡḡlɔ dzi.
Agbalɛmanyalawo mate nu zɛe o

Ewɔyi: Nunyalɛḡi yeyiyia

Dziyi:

Le SMART mɔnugome la, ḡḡḡlɔdzɛsi ḡe sia ḡe le nyakpe aḡe tefe. Woawoe nye S (tɔxɛ), M (si woadzidze), A (si he zikpui), R (si woate nu wɔ vavɔ) kple T (Yeyiyi).

Le Tɔxɛ gome, ele be taḡoḡzinua nadze nyuie le eḡeḡe ḡe go me. Dzidze gome le fiafiame be woate nu doe akpɔ be amea fe asi ka taḡoḡzinua vavɔ hɔ. Nenyɛ be wo fe asi su taḡoḡzinu aḡe dzi la, ade dzo lɔme nawo be woagaḡo bubuwo na wo ḡokuiwo.

Le zikpuihehe gome (A), ele be taḡoḡzinua nanyɛ nane si manyɛ anikaka ko o ke boḡ anyɛ uiuli ale be woawɔe kple nyonyo. Ne nua nyakpɔ la, ade dzo lɔme na ame.

Nu si woate wɔ vavã (R) me, wole biabiam tso vavalawo si be womagaka taɔɔdzinu kókó aɔe si womate ava wɔ o la o, elabena nenye be kuxiwo le vavam eye womete ɔu le nua wɔm o la, gbɔdzɔgbɔdzɔ age ɔe wo me.

Ɖɔɔɔɔɔɔɔɔ susɔea (T) si nye ɔeyiɔi la, ele be wofe asi nasu taɔɔdzinua dzi le ɔeyiɔi si woka nae la me. Womagbugbɔ atsɔe yi ɔeyiɔi bu dzi o.

Vavala ɔe sia ɔe axɔ agbalɛ si dzi woanɔ taɔɔdzinuawo ɔe le SMART ɔɔɔa nu.³¹

Megbedodzadzraɔ:

Le dziyiɔi nu, vavala ɔe sia ɔe aɔe efe taɔɔdzinu si wowɔ le SMART ɔɔɔa nu la fia. Tutuɔɔnalawo akpe ɔe wo ɔu be woada asi ɔe taɔɔdzinuawo katã dzi. Womatsɔ ɔeke afu gbe o. Ne ame aɔe kpɔ be wometsɔ yefe taɔɔdzinua vevie o la, ekeɔ dzi aɔe le efo. Fufofoa ate ɔu dae akpɔ be ɔefe ka wote ɔu za SMART ɔɔɔo ɔo mahã alo ale si woawɔ wɔano anyi tɛɛ mahã.

Nufiamɔnu 6lia : Ɖɔwɔgbalɛwo ku ɔe agbemetaɔɔdzinuwo ɔu

Ɖkudɔwɔwɔ tso agbemetaɔɔdzinuawo ɔuti

Tso fɛ 14

Taflo, agbalɛvi, nuɔɔɔti, aɔɔ, abɛ, nyadzɔdzɔgbalɛwo kple nutatawo

miniti 45 lofo

Ɖɔwɔmɔnu si wotu ɔe nufofo dzi: esia nyo na ame siwo menya agbalɛ o

Dziyiɔi :

Vavalawo natu taɔɔdzinukpewo le ɔɔɔo nu ale be woazi wofe taɔɔdzinu si wotu la ɔi. Ame sia ame natu kpea le nu si wole didim be yeawo le ɔyiɔi aɔe megbe eye woanɔe ɔe agbalɛ gbadza dzi. Ne woade taɔɔdzinuawo fia ɔe agbalɛ gbadzaa la dzi la, ele be woata nuwo alo woaka nutata siwo woɔe ɔi la ɔe edzi. Woate ɔu aza avɔnu

³¹(Camerin, 2017, p. 29 suivante)

ḍeḍiwo hã. Dɔwɔḡbalē alo afɔḍeḍe aḍeke meli alo ḍofe aḍeke si dzi tutuḍoxɔlawo natɔ ḍe o. Taḍodzinukpeawo nye nane si akpe ḍe ameawo ḡu woano wofe taḍodzinuawo fe nu veviwawo kpɔm gbe sia gbe. Woate ḡu klae ḍe xɔ tɔhɛ aḍe si me woano ekpɔm le gbe sia gbe ne woate ḡu nɔ ḡku ḍom taḍodzinua dzi ḍaa. Esia ano ḡuku ḍom taḍodzinu si ame fe asi naka kpuie la dzi.

Mɔnu 7lia: Nyɔnyɔ blibo (ḡḡḡbedede)ḡbalē

	Dɔwɔmɔnuwo léléfɔfɔ kple tafofo	<p>Wotu mɔnua ḍe nuḡḡḡlo dzi. Ne woazae na aḡbalēmɔnyalawo la, woade taḍodzinuawo tome tonutatawo kple nususuwo dzi. Mezi ame dzi be woḡḡo nu o. nuḡḡḡḍemegbalēawo nye amegɔto to.</p>
	Sɔhewo kple tsitsiawo fe fè	
	agbalē, nuḡḡḡti, abɛ, nutatawo, amadedegbalē vovovowo	
	miniti 45 lafo	

Nuwɔḡi: Nuwuwua

Dziyi

Le ḍofe sia woate ḡu wɔ nuxlēḡbalēvi ḡuḍɔ alo nuḡḡḡḍemegbalē si wofle la. Le axa ḡbãto dzi woḡḡḡo aḡbemetaḍodzinu siwo wotsiã le ḍofe ḡbãtwo me. Le axa bubu dzi woḡḡḡo ḍɔ siwo wowɔ ale be asi nasu taḍodzinua dzi. Le go bubu me woḡḡḡo taḍodzinu sue siwo asi tu vɔ hena taḍodzinugã la tutu. Le nuwuwua woakpɔ be taḍodzinuawo trɔ le numetotoawo ta alo ḍe vevinyenye si wona wo ta mahã.

Nufiamɔnu 8lia: Ameflutaḡodzinuwo kple taḡodzinu vavāwo

Taḡodzinudidi hena ḡoḡowɔwɔ ḡe agbenɔɔ fomevi ŋu.

Tso fè 12 lɔfo

Taflo dzraḡoḡi, nuḡlotiwo

Miniti 20 yi ḡe 30

Wotu ḡowomɔnua ḡe nuḡḡlo dzi. Ekem meso na agbalēmanyelawo o.

Ewɔyi: Nunyaléḡi yeyiyia

Dziyi:

Ame ḡe sia ḡe nawo ḡba le eḡokui si ale be wòate ŋu kpe ŋku ḡe efe taḡodzinuwo ŋuti. Ne woate ŋu tso susuawo kple taḡodzinuawo la, woawo flikpe kuḡe agbemetaḡodzinu siwo amea tsiã va yi la ŋu. Go vovovoawo nana flikpe me. Le go ḡe sia ḡe me woatsɔ taḡodzinu adē eye le wo me etō nanye ameflutaḡodzinuwo to eye etō hã nanye taḡodzinu vavāwo hã to.

Megbedodzadzaḡo: Ne wonḡo nu ḡe flikpea me vo la, ame si dii la ate ŋu ḡe efe ameflutaḡodzinuawo kple taḡodzinu vavāwo fia. Emegbe woate ŋu fo nu le fufofome ku ḡe nuḡfia la ŋu. Woate ŋu fo toḡo ku ḡe ale si woawo asi nasu taḡodzinuawo dzi. Fufofome dzeḡoḡoa nana be woaḡo taḡodzinuawo ḡo nyuie ale be ameflutaḡodzinuawo nāzu taḡodzinu vavāwo.³²

³² cf. (Gerstner, 2013, p. 223 suiv.)

Nufiamɔnu 9lia: Taɔɔɔɔɔɔɔɔ gɔmesese

Dzesidede taɔɔɔɔɔɔɔɔ *fe* gɔmesese

Tso *fè* 14 lɔfo

Agbalē, nuɔɔɔɔti kple biabiawo

Miniti 10 yi 15

Mɔnu si wotu ɔe dzeɔɔɔɔɔɔɔɔ dzi. Enyo na ame siwo menya agbalēwo be woato nutatawo dzi aku biabiawo gɔme tso taɔɔɔɔɔɔɔɔ ɔti.

Ewoɔɔɔ: Nunyaléɔɔi ɔeyiɔia kple enyanya nyuiɔyi

ExempleKpɔɔɔɔɔ

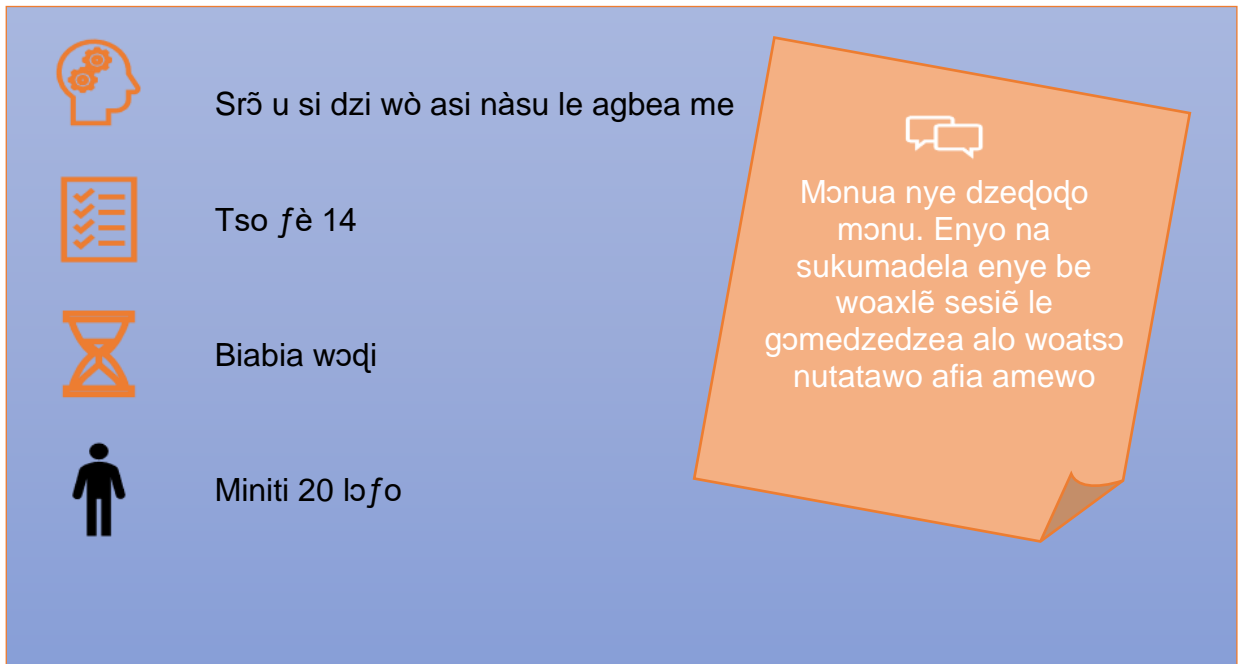
Tableau Flikpe:

Champ Gome	Objectif irréal ameflutaɔɔɔɔɔɔɔɔ	Objectif réalisable Taɔɔɔɔɔɔɔɔɔ vavã
Famille Fome		
Profession dɔwɔɔɔɔi		
Finances ganyawo		
Sport/ santé kametet/ lãmesē		
Esprit/ culture susu/ denunyawɔe		
Divers Hobby fefenu vovovowo		

92

Kpɔɔɛnu			
Taɔɔɔzinu	Susuwo ku ɔɔ taɔɔɔzinuawo nu	Taɔɔɔzinua ku ɔɔ agbegome aɔɔe nuu ?	ye ka ye wɔ asi su taɔɔɔzinua dzi eye ale ke miade dzesiie ?

Nufiamonu 10lia: Susuwo zaza kpɔ

Srɔ̃ u si dzi wò asi nàsu le agbea me

Tso fè 14

Biabia wɔɖi

Miniti 20 lɔfo

Monua nye dzedɔɖo monu. Enyo na sukumadela enye be woaxlɛ sesiɛ le gɔmedzedzea alo woatsɔ nutatawo afia amewo

Ewɔyi: Kpɔkplɔyiɖeme kple nunyalɛɖi yeyiyiwo me

Dziyiwi 1to : Nutefekpɔkpɔ / numetoto

Ame ɖe sia ɖe nawɔ dɔdeasia le eɖokui si ; wonexo game si sinu asu wo la ko. Woabu tame be nenye be ɖee yewoxɔ fè 60 vɔ. Wonetɔ kpɔ megbe esi wònye wowɔ wofe agbea fe akpa gãto vɔ. Ame sia ame naɖo biabia geɖewo ɲu nyuie.³³

Kpɔɖeɲu

Biabiawo:

- Nu ka dzi nàdzi be yefe asi nasu le agbeme ?
- Ale ke nàdi be yeanya nɔ agbea ɖoe ?
- Nu ka ñadi kokoko be wòasu ye si ?
- Ame kae anɔ gbɔwo le wo agbea nuwuwu ? (fometɔ, xɔ amenyanɛ...)
- Nu ka adzro wò be wò amedzesi siwo sɔ ɖe ɲuwò nagblɔna tso ɲuti wo ? (wò amenyenye, wò nuwɔnawo...)

³³ cf. (Münster, 2021)

Dziyi 2lia: nute fekpkp / numetoto

Susumekaka ddeasie nye esia hã. Woate ñu anlo susu vevi adewo di faa. Woatsò susu sia be gakpkp tsoa fetu nyui xoxo gbo eye be woate ñu wo nu siwo sòhewiwo kple sòhè tsitsiwo wóna la faa eye be ñukeke adèke meli woagbo de eme o.

Emegbe woanlo alo woata ñkekea katã fe dziyi. Esia megbe woado dze le *fufufo* me le emetsonuawo ñuti. Vavalawo akpò nu siwo nyo le ñkekea ñu kple esiwo ate ñu anye taqodzinu na wo. ³⁴

Megbedodzadza:

Le susuwo dede numetoto me vo megbe la, vavala de sia de akpò go si me numetotoa ade wo dzi le ale be woadee dówowo me kple taqodzinu si dzi wofe asi nasu to esia dzi. Le numetoto evelia me, ele be woade dzesii nenyè be taqodzinu vevi wònye loo alo do si wowóna edziedzi eye wokpòa ñudzedze le enu la kple esi mee fefenuwo anye taqodzinu na wo faa le.

³⁴ cf. (Münster, 2021)

Nufiagbalē enelia:

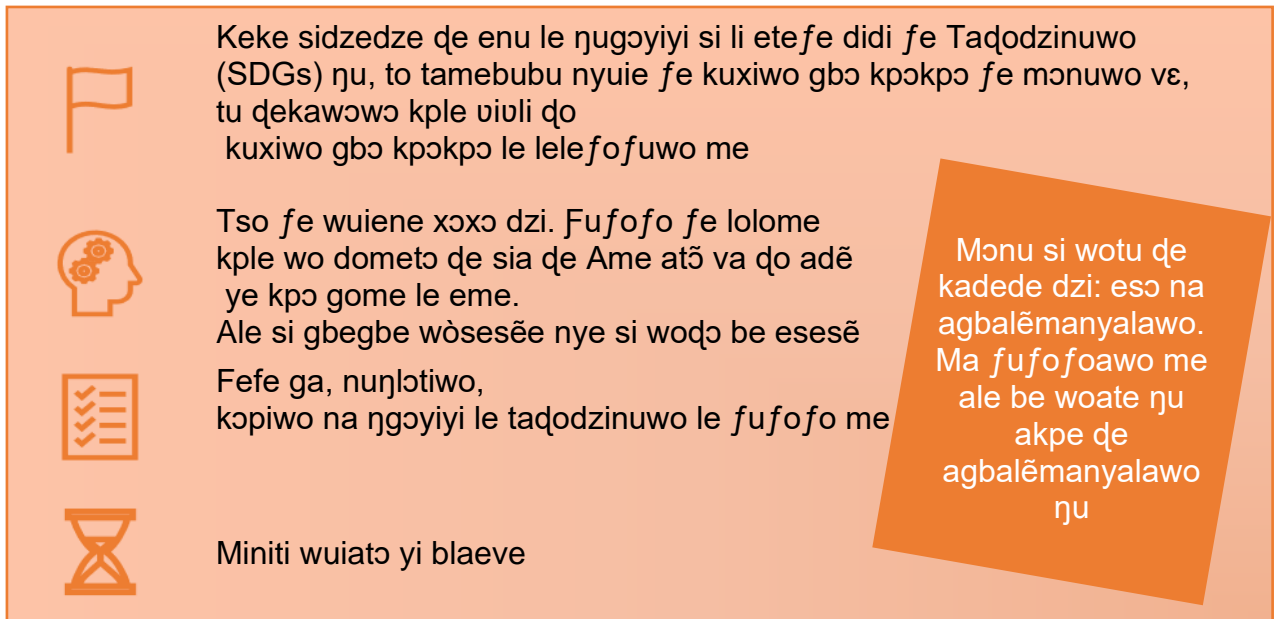
Kpekpeḍenunana hena hadomegbenṅṅonuwaṅna

4.2. Mɔnu enelia: Kpekpeɖeɖunana hena hadomegbenɔnɔnuwɔna

Nu siwo li tegbee do *fome* kple taɖodzinu siwo nye “hehenana hena ɖugɔgbedede blibo” (ESD) koɲ wu. Le *fè* 2015 me la, wowo “hehenana hena ɖugɔgbedede blibo” *fe* taɖodzinu wuiadre le Dukɔ Fofuawo *fe* takpekpe aɖe me. Le wo katã me la, Dukɔ 193 kpo dzidzedze le nubabla aɖe si wowo hena taɖodzinu siawo gbo ɖoɖo me. Wodo ɖugbe be yewoado “nubabla si ava xexeame na *e*fe tsome la” gbo kaka *fe* 2030 naɖo eye yewoakpo egbo be amewo katã le xexe sia me nana agbe le bubu me cf. O.A. (O.J.) a) Amegbetɔ *fe* kpekpeɖeɖunanyawo abe yame *fe* nonome *fe* totro, dɔwuame, ahedada kple uuuu nye nya bubu siwo ɲu amewo *fe* susu va le vevie le ɲkeke siawo me eye wòhiã be woakpo wo gbo to EDDwo *fe* taɖodzinuwo dzi. (kpo tanya). Eya ta menye dzodzɔmenuwo takpɔkpo kple nutome takpɔkpo koe nye nu siwo li tegbee o. Eku ɖe xexeame katã *fe* nukpɔsusuwo le agbenɔnɔ ɖekae ɲu wu. Hefo wo katã ta la, ele be míabu dzidzime siwo akplɔe ɖo *fe* tsome hã ɲu be míakpo egbo be xexe si me ame sia me ate ɲu no le bubu me la nasu wo si. (kpo Kühnert, T. (*fe* 16.09.2019) ɖa). Be woado esia gbo la, ele be woana dzidzime siawo nanya nu tso nu siwo li tegbee *fe* akpawo, ESD *fe* taɖodzinuwo kple wo menyawo ɲu nyuie. Le taɖodzinuwo *fe* ɖoɖo nu la, menye dunyahehe nyawo me dzrodzro ko *fe* nyae o ke boɲ tanya siwo ame ɖe sia ɖe doa goe gbe sia gbe eye gɔmesese le wo ɲu. Le susu sia ta la, woaku taɖodzinuawo me nyuie eye woatsɔ mɔnuwo agblo wo pɛpɛpɛ wu ale be woate ɲu aɖo wo ɖe amewo kple vevinyenye. Le nya siwo akplɔe ɖo me la, menye taɖodzinuawo katãe do *fome* kple wo nɔewo o, gake woatia ɖewo eye ele be woanye nu siwo me woatsɔ ɖe le abe *difofo* míafe nutome to aɲenu siwo woate ɲu azã zi geɖe zazã fūu akpa me ene. Hekpe ɖe eɲu la, woate ɲu tro asi le mɔnu siawo dometo aɖewo ɲu ale be woatro ɖe taɖodzinu siwo womeyɔ o me nyawo hã ɲu. Ele be woado ɲku edzi hã be woade taɖodzinuawo afia le afi sia ɖe vovo tso wo nɔewo gbo kple mɔnu siwo woade afia le mɔ si ana anyi ɖaa nu. Gake ele be woakpo taɖodzinuawo le kadede me kple wo nɔewo ye sia yi.

Mɔnuwo na nufiagbalē enelia

Mɔnu gbāto : nenie miehiā ?

 Keke sidzedze ɔe enu le ngɔyiyi si li ete *fe* didi *fe* Taɔɔdzinuwo (SDGs) ɔu, to tamebubu nyuie *fe* kuxiwo gbo kpɔkpɔ *fe* mɔnuwo vɛ, tu ɔekawɔwɔ kple viɔli ɔo kuxiwo gbo kpɔkpɔ le lelefofuwo me

 Tso *fe* wuiene xɔxɔ dzi. *Fufɔfo* *fe* lolome kple wo dometo ɔe sia ɔe Ame atɔ va ɔo adē ye kpɔ gome le eme. Ale si gbegbe wɔsesēe nye si woɔɔ be esesē

 Fefe ga, nunɔtiwo, kɔpiwo na ngɔyiyi le taɔɔdzinuwo le *fufɔfo* me

 Miniti wuiato yi blaewe

Mɔnu si wotu ɔe kadede dzi: eso na agbalēmanyalo. Ma *fufɔfo* me ale be woate ɔu akpe ɔe agbalēmanyalo ɔu

Nusɔsrɔa *fe* akpawo: Woate ɔu azā mɔnu le ngɔdonya *fe* akpaa me, alo woate ɔu azāe kple nyati siwo woto vɛ va yi hā le nufɔfofu *fe* akpaa me.

Dziyiyi

1. Tutuɔnala abia gomekpɔlawo (Pts) nu si wonya tso ODD ɔu. Taɔɔdzinu neni gomekpɔlawo ate ɔu yo be wonye taɔɔdzinu siwo li ɔaa?
2. Emegbe la, woazā aɔanɔɔgbalēwo atso aɔe ODD la fia. Ele be eme nako be gadodo to mɔnu siwo gbo eme dzi nye akpa ɔeka ko le bubu geɔewo dome eye le ODDwo *fe* ɔoɔ nu la, eku ɔe ɔutetewo *fe* ngɔyiyi, asitsatsa kple ɔoɔwɔɔɔ *fe* kuxiwo hā ɔu. Gake kamededeaku ɔe gadodo *fe* nya la ɔu.
3. Woɔɔ *fufɔfo* sue siwo me ame atɔ va ɔo adē le. Nɔnɔme si gbɔna la ano anyi: togbo be ganyawo ɔuti nunyalawo ku kutri vevie be woakpo ga na ODDwo hā la, ɔewo gali siwo gbo wɔle be woakpo. *Fufɔfo* sueawo le tsitre ɔi na Duko Fɔfuawo *fe* ɔwɔha siwo wɔle be woakpo be ɔee United States Dollar bilion 1750 *fè* sia *fè* asu be woɔɔ taɔɔdzinu 2 (ɔwɔame nutsitsi), Taɔɔdzinu 3 (lāmesēnyawo gbo kpɔkpɔ *fe* ɔoɔ nyui), Taɔɔdzinu 4 (Hehenana nyuie) kple taɔɔdzinu 6 (Tsinono kple dzadzɛnyenye ɔwɔfɛwo)

dzi mahã. Be woatsɔ ga 1750 la sɔ kple wo nɔewo vie la, woana gomekpɔlawo nanya be dukɔwo fe gakpɔkpɔ bliboa (PIB) fɛ sia fɛ ɔɔa ɔɔa ɔɔa bilion 77,000. Le fɛ 2014lia me. USA fe PIB de ɔɔa bilion 15,500, Dzamani to nye ɔɔa bilion 3.850, Somalia to le ɔɔa bilion 5.7 eye Togo to le ɔɔa bilion 4.575.

”
 Dukɔa fe Gakpɔkpɔ bliboa (PIB) nye ganyawo fe ɔɔawo fe dzidzenu si le ganyawo fe ɔɔo aɔe me le yeyi aɔe me. Edzidzea adzɔnuwo kple ɔɔawo siwo wowo le dukɔa me fe asixɔɔ
 Dzɔtsɔfe : <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen-Inlandsprodukt/Methoden/bip.html>

4. Woade eme be fefega ɔɔa sɔ kple ɔɔa bilion 1 ale be gomekpɔlawo nate nu azã ɔɔa bilion 1.5 ne wokpɔe be ehiã.
5. Ele be *fufɔfo* suewo nadzro ODD me eye woakpɔ ga home si hiã na taɔɔdzinu ɔɔa ɔɔa la.
6. Ga home si wotsɔ da ɔɔi la woazã wo fifia ɔɔa taɔɔdzinuawo nu. Mezi gomekpɔlawo dzi be woazã ga la katã o – ODD wuietɔawo hiã nutete gedewo.
7. Emegbe *fufɔfo*awo agblɔ ga home si nu wowo ɔɔo ɔɔo ɔɔo taɔɔdzinu ɔɔa ɔɔa nu ɔɔaɔɔa eye woade wofe nudzɔdzɔwo afia le boblodogbalẽ dzi. Le akpa sia me la, mele be miadzro eme o, nyametsotsoawo akpɔto anye esiwo wozra ɔɔo ɔɔi na numedzɔdzro bliboa. Esia su nanye be nufiala la ɔɔa vovototo siwo le ɔɔeasiawo me la nyuie.
8. Woagblɔ ga home bubu siwo nɔisi fe numekukudɔwɔfe ODI bu akɔta vavã le la na gomekpɔlawo.

Taɔɔdzinu 2: 50 Billiards \$
 Taɔɔdzinu 3: 40 Billiards \$
 Taɔɔdzinu 4: 40 Billiards \$
 Taɔɔdzinu 6: 30 Billiards \$

9. Woade dzesi akɔtabubu ɔɔa ɔɔa ɔɔa boblodogbalẽ dzi kple nunɔti si fe amadede to vovo eye woabia tso *fufɔfo*awo si be woatsɔ wofe gagbalẽwo ade tefe si sɔ eye woaxlẽ ga agbɔsɔsɔme si susɔ.

10. Dolar miliard 1750 siwo li la, metso naneke me o, le nyatefe me la, ga home sia so kple xexeame katã fe gazazã de auawonuwo nu. (Fe 2017 lia fe nonome).

Dugbledede: gbã la, woaku ale si dodeasiawo va yi la me eye woato biabia siawo dzi akpo nutefekpokpo siwo me amewo to lae.

- Ale ke fufufoawo wo dbe? De wono boboe be mialõ de nu siwo woatsõ aqo nɔfe gbãto kple nu siwo wogblo di dzia? Ale ke wokpo dzrewo gbɔe?

- De nya adewo no anyi tso nudzodzõ siwo hiã kple ame siwo wòle be woazã SDG fe gadodo fe doa nua?

- Ke monu bubu siwo wòle be woazã de taqodzĩnu wuieto susɔeawo nu ya de? De gomekpolawo azã dolar miliard 1.58 la de esia nua?

- Edze fãa be dedienɔɔ le vevie nuto. Nu kawoe nye afoku gãto kekeake na amegbetõ fe dedienɔɔ le nutoa me kple xexea katã me egbea?

- Ale ke woate nu zã dolar miliard 1750 siwo wozãna egbea de asrafowo fe gazazã nu le mo si nu gomesese le nu?

- Amegbetõ fe dzena kawoe le vevie na ODD fe taqodzĩnu wuiadelia, nutifafa alo dzodzɔenyenyeye? Eye kawoe li na taqodzĩnu evelia, etolia, enelia kple adeliawo?

Nu kae fufufoa ate nu awo le nutoa me kple dukɔa me atso ado alo ODD?

Vovototo: Woate nu wo dɔa hã le akpa aqẽ fe nonome me si me miadzro gazazã de auawonuwo nu kple de ODD nu me. Woade dɔ vovowowo asi na fufufowo, le kpɔdeɔ me dziɔɔɔ me towo, hatsotso nɔɔkuisi, VIH alo hehenya fe habɔɔ siwo menye dziɔɔɔ to o, auawonuwo dɔwɔfewo fe nyanuɔelawo, auawonuwo fe dɔwɔlawo fe habɔɔ me towo, ame siwo le asrafowo me kple ame bubu siwo tso de le eme. Dɔ de sia de hiã mɔfiame adewo abe le kpɔdeɔ me

Dziɔɔɔ: efe nu vevitɔe nye efe dukɔmeviwo fe agbenɔɔ fe nyonyome gake efe dukɔa fe dedienɔɔ hã.

Hatsotso nɔ ɔkuisiwo: Nu si wotso ɔo nɔfe gbãtoe nye gazazã de auawonuwo nu dzi deɔe kpɔto vevie kple fe siwo wodo na dukɔ dahewo fe tsɔtsɔke.

Avawonuwo *fe* dɔwɔfe: efe taɔɔdzinu gbātɔe nye be woadzra avawonuawo gake wogali hã na fofosewɔwɔ.

Dɔwɔlawo taviulihabɔɔ le avawonuwo me: nu si le vevie nae lae nye agbe nyui nɔnɔ le nɔtifafa me gake wovɔna hã na wofe dɔ gege.

Nyanyananawo dɔwɔnu: ODD 2, 3, 4 & 6

Dugɔgbedede blibo *fe* taɔɔdzinuwo katã ɔe tefe suewo me kple taɔɔdzinu siwo gbɔ wòle be woaɔo to ɔeyiɔ si woɔo nyuie me. Le fli siwo gbɔna me la, woyɔ taɔɔdzinu evelia (dɔwuame aɔeke manɔmee), etɔlia (lãmesẽ kple nyonyo), enelia (hehenana adodoe) kple adẽlia (tsi kɔkoe kple dɔwɔnuwo) *fe* akpa sueawo be wonye esiwo le vevie na mɔnu si le etame. Woate nɔ akpo taɔɔdzinuawo katã *fe* wɔwɔ fia le nɔnɔmetata si le nuawo me la dzi. Àte nɔ akpo nyatakaka bubuwo le dudɔnuncɔfe si kpoa ɔekawɔwɔ nyawo gbɔ.

- ODD 2:

- **2.1:** Va se ɔe fe 2030 lia me la, woade dɔwuame ɔa eye woakpo be amewo katã, vevito ame dahewo kple ame gblɔe, siwo dome vidzĩwo hã le, nakpo nuɔɔɔ nyui, siwo me nunyiamɛ le le fɛ bliboa me.
- **2.2:** Va se ɔe fe 2030 lia me la, woanɔte nunyuimakpoɔu fomevi ɔe sia ɔe, awɔ ɔe taɔɔɔzinu fɛ 2025 lia siwo dzi dukɔwo da asi ɔo le ɔevi siwo mexo fɛ atɔ hade o fe lãmetutudo kple nugbegblɛ le wo ŋu gbo ɔoɔ hã le, eye nakpo fewuiviwo, funɔwo alo nyɔnu siwo le no nam wo viwo kple ame tsitsiwo fe nunyiamɛ fe nuhiahiãwo gbo.
- **2.3:** Va se ɔe fe 2030 lia me la, agbledede fe kutsetse fe dzidzidɛdzi kple nuɔɔɔwɔla suewo fe gakpokpo zi gbo zi eve, vevito nyɔnuwo, anyigbadzitɔwo, fome gbledelawo, lãnyilawo kple tofodelawo, si me kakadɛdzi nana be anyigba, kutsetse fe nunɔamesi bubuwo kple nu siwo woatsɔ awɔ dɔe, sidzedze, ganyawo ŋuti dɔwɔnawo, asiwo nasu amewo si sɔsɔe hã le, kple dɔwɔɔɔ siwo menye agbledelawo o
- **2.4** Hafi fɛ 2030 lia naɔo la, woakpo egbo be nuɔɔɔ wɔwɔ fe ɔoɔowo ate ŋu awɔ dɔ nyuie eye woawɔ agbledede fe ɔoɔo siwo te ŋu nɔa te ɔe nɔnɔme sesɛwo nu siwo dzia kutsetse kple nuwɔwɔ ɔe edzi, akpe asi ɔe lãwo fe agbenɔnɔ fe ɔoɔowo takpokpo ŋu, atu ŋutete ɔo be woatrɔ ɔe yame fe nɔnɔme totrɔ ŋu, ɔe yame fe nɔnɔme sesɛwo, kuɔiɔi, tsidɔɔo kple afɔku bubuwo ŋu eye wɔanyo ɔe edzi vivivi anyigba fe nyonyo.
- **2.5:** Va se ɔe fɛ 2030lia me la, woalɛ nukuwo, agblemenukuwo kple lã siwo wode agble alo wonyi le afeme kple wo fe fometɔ gbemelãwo fe domenyiɔusɛfianu fe vovototo me ɔe asi, si me to nuku kple numiemiewo fe gadzraɔfe siwo ŋu wokpoa ŋusɛ ɔo nyuie eye wole vovovo le dukɔa me, nutome kple dukɔwo dome, eye woado viɔe siwo dona tso wo zazã me la fe mɔnukpokpo ɔe ŋgɔ domenyiɔusɛfianu fe nunɔamesiwo kple deɔnu sidzedze siwo do fome kplii kpakple viɔe mawo mama le dzɔdzɔenyenye kple sɔsɔe me, abe ale si wolɔ ɔe edzi le dukɔwo dome ene.

ODD 4

- **4.1:** Hafi *fe* 2030 lia naḍo la, kpɔ egbo be nyɔnuviwo kple ɲutsuviwo katã wu gɔmedzesuku kple titinasuku ḍofe gbãto femaxee, le ḍoḍo si so nu, si ana woasrɔ nu si ɲu viḍe le ɲutoɲuto
- **4.2:** Hafi *fe* 2030 lia naḍo la, kpɔ egbo be nyɔnuviwo kple ɲutsuviwo katã nakpɔ ḍeviwo *fe* tsitsi nyuie kple beléle na wo kpakple abɔsokpo nusɔsrɔ si adzra wo ḍo na gɔmedzesukudede.
- **4.3:** Hafi *fe* 2030 lia naḍo la, woakpɔ egbo be nyɔnuwo kple ɲutsuwo katã nakpɔ gome le le sɔesɔe nu le tutuḍoxoxo nyui ku ḍe ḍwoḍui alo asitsatsa alo suku kɔkɔ nyawo me ga home gã aḍeke maxee.
- **4.4:** Kaka *fe* 2030 lia naḍo la, woadzi sɔhɛwo kple ame tsitsi siwo si aḍaɲu siwo hiã na ḍwoḍui, ḍo nyui wɔwɔ kple asitsatsa hã le la ḍe edzi ɲuto.
- **4.5:** Hafi *fe* 2030 lia naḍo la, woaḍe ɲutsuwo kple nyɔnuwo *fe* tamasɔmaso le sukudede me ḍa eye woakpɔ egbo be wɔmi, siwo dome wɔmenɔwo, dutɔwo kple ḍevi siwo le nɔnɔme siwo me woate ɲu adze afɔku le me hã le, le sukudede kple ḍwoḍui *fe* hehexoxo *fe* ḍofe ḍe sia ḍe.
- **4.6:** Hafi *fe* 2030 lia naḍo la, kpɔ egbo be sɔhɛwo katã kple ame tsitsiwo *fe* akpa gã aḍe, ɲutsuwo kple nyɔnuwo, ate ɲu axlɛ nu, aɲɔ nu eye woabu akɔta hã.
- **4.7:** Kaka *fe* 2030 lia naḍo la, kpɔ egbo be sukuviwo katã xɔ sidzedze kple aḍaɲu siwo hiã be woado ɲgɔyiwi blibo ḍe ɲgɔ, siwo dometo aḍewoe nye to hehenana hena ɲgɔyiwi kple agbenɔɔ blibo, amegbetɔ *fe* gomɛnɔamesiwo, tasɔsɔ, ɲutifafa kple ɲutasɛnumawɔmawɔ dodo ḍe ɲgɔ, xexeame katã *fe* dukɔmevinyenye kple ɲudzedzekpɔkpɔ ḍe denunyawɔe vovovowo ɲu kple ale si denunyawɔe kpɛna ḍe ɲgɔyiwi blibo ɲu.

ODD 6

- **6.1:** Hafi *fe* 2030 lia nađo la, kpo egbo be amewo katā nakpo tsi anu bɔbɔe.
- **6.2:** Hafi *fe* 2030 lia nađo la, kpo egbo be ame sia me nađo lamesējudɔnuwo ađo alo te na fejunuwɔnawo, eye nàlé ŋku ɔe nyɔnuwo kple nyɔnuviwo kpakple ame gblɔewo *fe* hiahiãwo ŋu vevie.
- **6.3:** Hafi *fe* 2030 lia nađo la, na tsi *fe* nyonyome nanyo ɔe edzi to *difofo* dzi ɔe kpoɔ, tsi tsotsɔ *fu* gbe ɔe ɔe kple atikewo kple nu siwo me afɔku le *fe* dodo dzi ɔe kpoɔ me; tsi gbegblē siwo ŋu wometro asi le o *fe* agbɔsɔsɔ dzi ɔe kpoɔ *fe* afã eye nàdzi tsi gbugbɔgazã kple ejudɔwɔwɔ dedie le xexeame katā ɔe edzi ŋuto.
- **6.4:** Hafi *fe* 2030 lia nađo la, woadzi tsizazã nyuie ɔe edzi ŋuto le akpawo katā me eye woakpo egbo be tsi nyuiwo ɔe kple wo nana li tegbee be woatsɔ akpo tsi *fe* veve gbo eye woade ame siwo tsi *fe* veve le *fu* dem na la dzi kpoɔ ŋuto.
- **6.5:** Hafi *fe* 2030 lia nađo la, woawɔ tsidzɔfowo dzikpɔkpo ɔekae le ɔe ɔe sia ɔe, eye to lifowo dzi nuwɔwɔ aduadu me hã le ale si wɔsɔe nu.
- **6.6:** Hafi *fe* 2020 lia nađo la, kpo lãwo *fe* agbenɔɔ *fe* ɔe siwo do *fome* kple tsi ta eye nàgbugbo wo ađo wo te, siwo dometo aɔewoe nye towo, awewo, fafafewo, tɔsisiwo, tsidzɔfowo kple tawo

Ngogbedede blibo fe taqodzinu wuiadreawo (ODD):

1. Woade ahedada atraqitoe kple dɔwuame da
2. Woade dɔwuame da, nuɖuɖu fe dedienɔɔ nasu asi wò, nàna nunyiamе nanyo de edzi eye nàdo agbledede blibo de ngo
3. Lãmesēmenɔɔ fe nɔtete dodo de ngo kple nyonyo dodo de ngo na ame sia me le fè de sia de me
4. Kakaɖedzi nana be hehe nyui nasu amewo katã si sɔsɔe kple agbeme nusɔsrɔ fe mɔnukpɔkpɔwo dodo de ngo (Bilimon akademi hã fe susu le esia nu).
5. Woado nɔtsuwo kple nyɔnuwo fe tasɔsɔ gbɔ eye woado nɔsɛ nyɔnuwo kple nyɔnuviwo katã (Bilimon Academy fe dɔwɔwɔ hã fe susu le esia nu).
6. Kakaɖedzi na tsi kple dzadzɛnyenye fe mɔnukpɔkpɔ na ame sia ame eye woakpɔ egbɔ be wokpɔ tsidzɔfewo dzi nyuie;
7. Kpɔ egbɔ be ame sia ame nakpɔ nɔsɛdɔ siwo nu kakaɖedzi le, siwo li ke kple esiwo li egbea le ga si sɔ nu;
8. Do ganyawo fe ngoyi yi si anɔ anyi ɖaa, si woawo ɖekae eye wòanɔ anyi ɖaa, dɔwɔɖui blibo si me viɖe le kple dɔ nyui wɔwɔ de ngo na ame sia ame
9. Xɔtɔɖaɖa siwo te nu nɔa te de nɔnɔme sesɛwo nu tutuɖo, dɔwɔfewo fe ngoyi yi si li tegbee si aɖe vi na ame sia ame dodo de ngo, kple nu yeyewo dodo de ngo.
10. Ɖe dzre dzi kpɔtɔ le dukɔwo me kple dukɔwo dome (Bilimon Academy fe dɔwɔwɔ hã fe susu le esia nu)
11. Na dugãwo kple amegbetɔwo fe nɔfewo naxɔ amewo katã de eme, woanɔ dedie, woanɔ te de nɔnɔme sesɛwo nu eye woanɔ anyi ɖaa
12. Ɖo nuzazã kple nuwɔwɔ fe ɖoɖo siwo li ke anyi
13. Wo afɔɖeɖe kpata atɔ atsi yame fe nɔnɔmetɔtrɔ kple efe nɔsɛkpɔɖeamedziwo nu
14. Dzra atsiafuwo, kple fumelãwo ta eye nàzã wo le mɔ si anɔ anyi ɖaa nu hena ngogbedede blibo
15. Anyigba dzi lãwo fe agbenɔɔ fe ɖoɖowo ta kpɔkpɔ kple wo gbugbɔgaɖoanyi, woakpɔ egbɔ be wozã wo le mɔ nyuito nu, woakpɔ avewo dzi, woawo avu kple dzogbenyigbawo, woato te anyigba fe gbegblẽ fe ɖoɖoa eye woadzudzo nu gbagbe fomevi vovovowo fe bubu;
16. Dutifafa kple amewo katã fe habɔbɔwo dodo de ngo hena ngoyi yi blibo, egbɔkpɔkpɔ be dzadzɛnyenye nasu ame sia ame si kple dɔwɔfe siwo wɔa dɔ nyuie, siwo bua akɔta eye woaxɔ amewo katã de eme hena wo tutuɖo le ɖofe de sia de (Bilimon Suku fe dɔwɔwɔ hã fe susu le esia nu)
17. Ɖekawɔwɔ hena taqodzinuwo gbɔ ɖoɖo (Bilimon Suku fe dɔwɔwɔ hã fe susu le esia nu)

Nutsu kple nyɔnuwo fe sɔsɔ

Taɔɔdzinu si le nutsu kple nyɔnuwo fe tasɔsɔ ɲue nye be woakpɔ dzɔdzɔenyenye kple ɔkuisinɔnɔ gbɔ na nyɔnuwo kple nyɔnuviwo.

Dzɔtsofe : cf. <https://www.unesco.de/bildung/agenda-bildung-2030/bildung-und-die-sdgs>

Mɔnu evelia: Ahuhẽe fe nɔnɔmetata bubu

Nufofo kuɔe nukpɔsusu totrowo ɲu. De dzesi gomencamesi madzɔmadzɔ siwo le ɲutsuwo dome eye nãfo nu tso wo ɲu vevie

Tso abe fe wuiene xɔxɔ.

Ale si gbegebe wɔsesẽe wobua eɲu be ele titina kple sesẽ dome. Ele be woakpe gomekpɔlawo fe xexlẽme ɔɔ le ame atɔ yi ame bla eve me.

Dutinya eve; agbalẽvi siwo dzi fliwo le

miniti bla etɔ yi bla adẽ

Mɔnu si wotu ɔe
kadede dzi:
Eso na
agbalẽmanyalawo

Nusɔsrãa fe akpawo: Fufɔfo me numedzodzro le ODD 5,10,16

Dzadzraɔɔ: Ɖo nuwo ɔe ɔɔɔ nu, Ɖo zikpui ɔe togodo me .

Nuɔɔɔɔ: Gomekpɔlawo dea ɲugble le ɲutsu alo nyɔnu nyenye fe nukpɔsusu totrowo ɲu eye wotsɔa nya ɔe wo ɲu

Dziyi yi :

Se ɲutinya kpui siwo me mele be woafɔ nu le esime wole nu xlẽm alo aɔɔ dze le mɔ bubu aɔɔke nu o (le kpɔɔɔɔ me, to ɲkuléle ɔe ame ɲu vevie me). Le gota gome si wobɔbɔ nɔ anyi me la, aɔɔ vi le afi sia be gomekpɔlawo namia ɲuku ne wole to ɔɔm o.

1. Woana gomekpɔlawo nanya be yewoakplɔ ɲutinya eve ɔɔ

2. Nusɔsrãa fe ɲgɔnɔla axlẽ ɲutinya eveawo sesẽ. Le ɲeyi yi sia me la, gomekpɔlawo aɔɔ to ɔɔm kadede aɔɔke manɔmee

3. Le nuxexlãa megbe ko hafi gomekpɔlawo ate ɲu adzro nu siwo wode dzesi me kpuie. Ele be numedzodzro *fe* ɣeyiɣia nana kpuie ale si wòanya wɔe eye womagafo nu tso ɛɲu tsitotsito akpa o la. Nukpɔsusu gbãto si wokpɔ le gota gome koe esia nye.

4. Fifia, woagaxlẽ ɲutinya eveawo siãa sesẽ. Fifia ya, woaxlẽ wo blewu vie elabena mɔnukpɔkpɔ su gomekpɔlawo si fifia be woado ɣli be „dzudzo“ nenye be atsunyaeye alo asinyaeye *fe* nukpɔsusu totro aɖe dze ko. Esia nye nu si gomekpɔla tia eye tutuɖonala aɲbe ale be ame sia ame nakpɔe.

Dugbledede:

Ne woƙe ɖe nukpɔsusu totrowo katã ɲu la, *fufɔfo* ate ɲu adzro wo me. Le aƒi sia la, tutuɖonala axɔ nukpɔsusu totro ɖeka ɖe wo nɔewo yome eye wòabia biabiawo

- a. Nu ka tae nukpɔsusu totro sia li?
- b. Ɖee nukpɔsusu totro sia gale gbe dzia?
- c. Ɖee nukpɔsusu totro sia le eteƒea?
- d. Ɖee míedi be míalé nukpɔsusu totro sia me ɖe asia?

Nyatakakaɖaka: Nukpɔsusu totrowo

Nukpɔsusu totrowo nye nɔnɔme siwo so ɖe *fufɔfo* aɖe ɲu alo siwo ɖi wo nɔewo. Zi geɖe la, wometu nukpɔsusu totro siawo ɖe kpɛɖodzɪnuwo dzi o eye ne menye nenema o la, nu uɛ aɖewo ko dzi wotu wo ɖo. Nukpɔsusu totrowo *fo* ke ɖe hadomegbenɔɔ me eye esesẽ be woatɔ wo.

Le ɲutsuwo kple nyɔnuwo *fe* tasɔɔ *fe* nukpɔsusu nu la, nukpɔsusu totrowo ate ɲu aƒia, le kpɔɖɛɲu me, be nɔnɔme si nye „seselãme ɲuto“ la tso nyɔnuviwo gbɔ eye nyɔnuvi geɖewo hã li siwo meɖoa seselãme o ke hã ɲutsuvi aɖewo li siwo ɖoa seselãme.

Dzɔtsofe : Cf. Giddens, Anthony and Phillip W. Sutton (2017): *Sociology*, eighth édition. Polity Press, Cambridge, p. 1016

Mɔnu etɔlia: „Nu si medi kple Nu si mewɔna

	Ade dzesi wò ɛtete kple sidzedzewo kpakple ame bubuwo hã tɔ. De dzesi nu siwo dona tso eme kple esiwo ku ɔ ɛtetsuwo kple nyɔnuwo fe ɛko ɛtɔ ɔ asrafodo me ɛu
	Tso abe fe wuiene yi wuienyi. Kɔkɔme si le <i>fufɔfo</i> awo me abe ame enyi
	Pepa kple nunɔtiwo, ne anya wɔ la, . biabiagbalɛvia fe kɔpiwo
	Miniti bla ene wɔ atɔ

Mɔnu si wotu ɔ nunɔti dɔ:
Meso na agbalɛmanyalawo o. Woate ɛu awo esia ɛu le *fufɔfo* me godoo ale be gomekpɔla alo kplɔla si ate ɛu anɔ nyagbeawo nana *fufɔfo* ɔ sia ɔ me.

Nusɔsrɔ fe akpawo: *Fufɔfo* me numedzodzro kple ɛgbledede bubu siwo dome ODD 5,10,16 hã le

Dziyiɔ :

Dzadzraɔ: Ne anya wɔ la: ɔ kɔpi na biabiagbalɛ

Nuɔɔɔ: Ɖeviwo agblɔ nu si wolɔna, nu si womelɔna o, alo nu si wodi be yewoawo gake wɔva dzena be "enye nu gbegblɛ" alo "meso o" na wofe ɛtsu alo nyɔnu nyennyɛ. Wofoa nu tso ɛtetsuwo kple nyɔnuwo fe ɛkɔdede ɔ asrafodo me eye woategbe ɔ amegbetɔ fe dzenawo dɔ.

1. Be woadze tanya la gome la, woabia biabia siawo le nusɔsrɔ dziyiɔ me: ɔee nuwɔna kple agbenɔmɔnu vovovowo li na „nyɔnuviwo “ alo „ɛtsuviwo mahã? le afi sia la, ele be gomekpɔlawo nagblɔ kpɔɔɔ ɛtɔ ɛtɔwo ne woate ɛu.
2. Fifi gomekpɔla ɔ sia ɔ axɔ nunɔti kple pepa alo biabiagbalɛvi si kpe ɔ ɛu ne anya wɔ be wɔate ɛu aɔ biabia siwo gbɔna la ɛu:

- Yɔ nu ene siwo nɛwɔna kple esiwo so na wɔ, siwo nɛlɔna kple esiwo dze be "wonyo na wɔ ɛtsu alo nyɔnuenyɛ".
- Yɔ nu ene siwo nɛwɔna alo esiwo so na wɔ, siwo meso na wɔ o, siwo medze ɛuwɔ o kple esiwo dze be "wonyo na wɔ ɛtsu alo nyɔnuenyɛ".
- Yɔ nu ene siwo mɛwɔna o alo esiwo mele asiwɔ o, siwo dometɔ aɔke medzɔa dɔ na wɔ o eye wodze be "wole etefe na wɔ ɛtsu alo nyɔnuenyɛ".

3. Nusɔsrɔ̃a dziyiyi ana woade dzesi akpa siwo woyɔ zi geɖe wu eye woyɔa wo enuenu, le kpɔɖeɗu me le taflo si agahe ɲugbledede *fe* ɣeyiyi aɖe vae dzi. Tafloa ate ɲu anɔ ale.

	Nu si melɔ̃a wɔwɔ kple esi sɔ nam, Nu si melɔ̃na eye amewo gblɔna be "enyo na nye ɲutsu alo nyɔnunyeye" ".	Nu si melɔ̃a wɔwɔ kple esi sɔ nam, si nyemelɔ̃na o togbo be amewo gblɔna be "enyo na nye ɲutsu alo nyɔnunyeye" ".	Nu si melɔ̃a wɔwɔ kple esi sɔ nam, si melɔ̃na togbo be wogblɔna be "enyo na ame bubu <i>fe</i> ɲutsu alo nyɔnunyeye" ".	Nu siwo nyemelɔ̃a wɔwɔ o kple esiwo mele asinye o siwo wogblɔna be "wonyo na ame bubu <i>fe</i> ɲutsu alo nyɔnunyeye".
Dutsuviwo				
Nyɔnuviwo				

Atsunyenye kple asinyenye *fe* dɔdeasiwo
Zi geɖe la, Atsunyenye kple asinyenye *fe* dɔdeasiwo de ka kple dukɔ aɖe *fe*
denunyawɔewo eye le esia ta wotoa vovo. Gake woate ɲu aɖo sɛ*fe* na nyɔnuwo *fe*
gomekpɔkpɔ le eme

Dugbledede :

1. Abe le dzadzraɖo megbe wɔna ene la bia biabia siwo gbɔna le kpɔɖeɗu me :
 - a. Æee Nu siwo ɲu gomekpɔla bubuawo *fo* nu tsoe dometo aɖe wɔ nuku na wɔa?
 - b. Ne èlé ɲku ɖe nu siwo vavalawo adi be yewoawɔ le afi sia alo esiwo le wo si, gake womate ɲui o la ɲu la, nu kae dzena abe kpɔɖeɗu ene?
 - c. Nu kae dzɔna ɖe nyɔnuvi si wɔa nu „abe ɲutsuvi ene“ dzi? Nu ka tae wòdzɔna alea?
 - d. Æee wò fometwo ɖo nukpɔkpɔ „nyui“ ɖekafomevi na ɲutsuwo kple ɲutsuviwo alo na nyɔnuwo kple nyɔnuviwoa?
2. Tso dɔdeasia ɖo ɖekawɔwɔ me kple amegbetɔ *fe* dzenawo, le kpɔɖeɗu me le biabia siwo gbɔna la me:

- a. Nu kae nye n̄sē sēfe na n̄tsuviwo kple nȳnuviwo fe agben̄n̄o ɔe amewo dzi? Ale ke woate n̄u akp̄o n̄sē ɔe fome aɔe dzii? Ɖe ɔwɔfe aɔe dzi?
- b. Èsusu be atsunyeyeye kple asinyenyewo ɔɔdeasiwo le t̄t̄r̄m fifia? Nenyee ē la, ale kee?
- c. Ɖee n̄ɛɛze agbagba be yeavli ye ɔkui ta tso n̄tsu alo nȳnunyeyeye fe akpa alo nya faf̄āwo gb̄gb̄l̄o me kp̄a? Nu kae dzo?
- d. Nu ka tae woɔɔɔ amegbet̄o fe dzenawo dzi kp̄ɔt̄na na ame to n̄tsunyeyeye alo nȳnunyeyeye me alo nukp̄osusu totrowo dzi?
- e. Ale ke m̄iawo avli m̄ia ɔkui ta le m̄iafe fufofoa me tso atsu kple asinyenyeye ɔɔdeasiwo me?

Gomekp̄okp̄o:

Gomekp̄okp̄o fia be àte n̄u awo wò n̄tsu wò nyametsotsowo, akp̄o ale si wòate n̄u adz̄e be n̄ade ɔkuiwo tome ahakp̄o gome le eme. Dus̄ɛdodo kple gomekp̄okp̄o le eme do fome kple wo n̄ɔewo (kp̄o: ahuh̄e fe n̄n̄ɔmetata kem̄a. Dugbledede: „Dus̄ɛdodo“) eye emegbe woɔ taɔɔzinu ɔeka ma ke.

Dz̄otsofe : cf. Schönhuth, Michael und Maja Tabea Jerrentrup (2019). *Partizipation und nachhaltige Entwicklung. Ein Überblick. Springer VS, Trier, p. 1*

Biabiagbalē :

Ɖko: _____ Atsu alo asinyenyeye : _____

Nu si mèl̄ā w̄w̄o kple esi s̄o nam, Nu si mel̄ā eye wogbl̄na be "enyo na nye n̄tsunyeyeye alo nȳnunyeyeye".	
Nu si mèl̄ā w̄w̄o kple esi s̄o nam, si nye mel̄ā o togb̄o be amewo gbl̄na be "enyo na nye n̄tsunyeyeye alo nȳnunyeyeye".	
Nu si mèl̄ā w̄w̄o kple esi s̄o nam, si mel̄ā togb̄o be wogbl̄na be "enyo na ame bubu fe n̄tsunyeyeye alo nȳnunyeyeye h̄ā".	
Nu si nyemel̄ā w̄w̄o o kple Nu si mele asinye o, Nu si dz̄oa dzi nam, si wogbl̄na be "enyo na ame bubu fe n̄tsunyeyeye alo nȳnunyeyeye".	

Mɔnu enelia: Amedokui (Ame nuto tɔwo) Nuŋɔŋlɔwo

Vevesese ɔe ame nu, nutovɛ, mɔdɔdɔ ɔe nu ŋu, .
ŋutete si le ame si be wɔdɔdɔ dɔklemi edokui le nyati vovovowo ŋu

Tso fɛ wuiene va ɔo fɛ wuienyi xɔxɔ. Doe ɔa
na fufɔfo si me ame 4 va ɔo 20 le
Wobui be esesɛ.

Nɔnɔmetata kpui adɛ si ku ɔe tanya la ŋu
Nuzazã kple ewɔwo blibo

Anɔ abe miniti bla adɛ ene.

Mɔnu si wotu ɔe
kadodo dzi:
Eso na
agbalɛmanyalawo, ne
woxlɛ agbalɛviawo le
gɔmedzedzea me.
Abe mɔnu bubu ene
la, woate ŋu azã
dzesiwo

Nusɔsrɔa fe akpawo: Gegeɔeme, kuxiwo wɔwo kple dodokɔ fe akpa

Dzadzraɔ: Nɔnɔmetata adɛ tiatia le nufialawonu

Nuɔɔɔɔ: Gomekpɔlawo ase le wo ɔokui me abe ame si le nɔnɔmetata adɛ me ene
eye woanɔ nu tso nukɔsusu ma ŋu.

Dziyiɔ :

Le hahome la, woadɛ nɔnɔmetata adɛ afia to nusɔsrɔa fe mɔfiafia nu. Le ema
megbe la, woadzro nɔnɔmetata sia nyawo me kple fufɔfoa eye woabia nya siwo ate
ŋu ku ɔe eŋu. Nu si le vevie lae nye be gomekpɔla ɔe sia ɔe nanya vevinyenye si le
nɔnɔmetata la fe nya si. Le hahomedɔ sia megbe la, gomekpɔla ɔe sia ɔe ŋuto adze
dɔwɔna gome. Fifia woana mɔnukɔkɔ gomekpɔla ɔe sia ɔe be wɔtia
nɔnɔmetataawo si dzi woanɔ nu ɔe. Le ɔofe sia la, mezi ame dzi be wɔtia ame
vevito si le fotoa me loo, alo ame bubu si le efe axa dzi evɔ efe wɔna mekpɔ ŋusɛ
ɔe nuwɔna gã la dzi o. Le nɔnɔmetata si dzi wofo avea le la, gomekpɔlawo ate ŋu
atso wo ɔokui afia ame adɛ si le tsitre tsim ɔe eŋu, ame si le sededeɔ dzi wɔm, alo
ame si do albe gɔ hã zi ale si ameawo katã dze le nɔnɔmetata la me ene. Abe mɔnu
bubu ene la, anya wo hã be woanɔ nu tso lã alo ati gɔ hã fe nukɔsusu nu.

Fifia gomekpɔlawo anɔ nyadɔanyi tso ame si wotia fe nukɔsusu ŋu. Esia ate ŋu ato
vovo kura abe lɛta si amea ŋlɔna, ame ɔeka fe nufɔfo si amea lé ɔe asi alo

ηκεkenyuigbalē me nuηηηηη hā ene. Mōnukpōkpō su gomekpōla ηuto si woatia ale si woanηηo nu lae. Ale bene woakpō be nu si susum wōle so kple ame si wotia la. Le nyaḡoanyia nu la, ele be woaḡe nu si le nōnōmetata dzi ḡe go, gake woakpō ame ηuto ḡokui hā le ame si le nōnōmetata la dzi la me. Biabia siwo gbōna ate ηu akpe ḡe ame ηu le “Nye” fe nuηηηηηa wōwō me:

Nu kae nāwō le nōnōme si dze le nōnōmetata la me?

Ale ke nēwō va ge ḡe nōnōmea me?

Ale ke nēsena le ḡokuiwō me le nōnōmea me?

Nu ka ηu bum nēle?

Ale ke nōnōme si woḡe fia le nōnōmetata me ate ηu akpō ηusē ḡe wō etsōme dzii?

Dugbledede :

Woagawō mōnu sia fe dodokpō le haho me. Gomekpōlawo atso nu siwo ηu woke ḡe la na *fufofoa* eye emegbe woagblō wofe susuwo. Nu si le vevie nye be nukpōsusu nyui alo gbegblē aḡeke meli o. Esiawo nye ame ηuto fe nukpōsusu siwo woḡena doa goe to nyaḡoanyia mōnu dzi eye mele be woada esiawo kpō o. Gake le nufialawogome nu la, ekplōa nu siwo katā kpō ηusē ḡe gomekpōlawo dzi le tanya la ηu xoxo kple afi siwo sidzedze gā siwo do ηḡo le xoxo la ḡo. Nufialawoate ηu atso gomekpōlawo fe nuηηηηηo siwo le eme asō kple nyatefea eye ne ehiā la, woatso emenya siwo gomekpōlawo mese va se ḡe fifia o la akpe ḡe wo ηu le nusōsrōa fe *gafofa* mamlāwō me eye woagbugbō awō ḡo tso wo ηu.

Vovototowo:

Mehiā be woanō te ḡe nōnōmetata aḡe dzi awō mōnu si woḡo la o, nōnōmetatawo ate ηu anye gomeḡoanyi si dzi gomekpōlawo ate ηu aḡe fefewōla aḡe tsoe eye woanηηo nukpōsusua. Gawu la, menye dzizizi be ame sia ame nanηηo «nye» fe fefenyaḡoanyiua o; woate ηu awōe le *fufofa* siwo me gomekpōlawo adzro nōnōmea me eye woatso wo nōewo fe nukpōsusuwo asō kple wo nōewo eye woanηηo nunηηḡi ḡeka si do *fome* kplii. Vevito esia ate ηu ava zu nya vevi aḡe ne *fufofawo*

fo nu tso *wofe* gomeḡeḡe vovovoawo kple nya siwo dzi woda asi ḡo kple susu ḡeka ስu la vḡ.

Vovototo si mezi ame dzi be woanḡo nu o

Abe mḡnu bubu si woatsḡ awḡ nuḡḡḡḡwo le eme ene la, gomekpḡlawo ate ስu atso wo ḡokui ade *nufḡfo* ḡeka *fe* nukḡḡsusu me hḡ eye *woafo* nu tso wo ስu. Ele be gomekpḡlawo naḡo biabia siwo ስu *wḡfo* nu tsoe la ስu gbḡ le wo ḡokui si eye emegbe woate ስu aḡe ale si woaḡo biabia siwo ku ḡe ame si le nonḡmetata la me ስu la me le hahoa me.

Ḋawḡnu :

Monu atōlia : Nutata

Dzi ŋkulélé ɔe nyadzɔdzɔgbɔmɔnuwo zazā ŋu ɔe edzi kple nyatakakawo; de dzesii alakpanyadzɔdzɔwo fe nɔnɔmewo

Tso abe fe wuieve - wuienyi xɔxɔ. Mɔnu si wozāna bia be gomekpɔla eve va ɔo bla eve nana anyi Ele be xexlēmea nasɔ.

Nutata (si ame sia ame ate ŋu kpɔ. Na nyagbɔgbɔwo katā alo esiwo woɔe ɔe gli ŋu)

Miniti bla eve yi bla etō

Mɔnu si wotu ɔe kadede dzi: eso na agbalēmanyawo, elabena woazā nɔnɔmetatawo ɔeɔe ko.

Nusɔsrā fe akpawo: Mɔnu kpɔ ODD wuienelia (Atsiafuwo kple fudzinuwo) gbo.

Dziyi:

Nufialawo atia nutata ađe le tanya *fe* akpa si ɲu woafo nu tsoe nu, emegbe woadzro esia me le haho me. Ele vevie le afi sia be gomekpɔlawo katã nakpɔ nutata la nyuie ale be woate ɲu akpɔ gome le numekukua me. Nutata la me dzodzro ato akpa vovovowo me:

1. Nuɖɖɖ *fe* akpaa kple ɣeyiɣi *fe* ɖɖɖ si wowɔ. Le akpa sia me la, nɔnɔmetata si wođe ɖe go la ɲuti numeɖeɖe koe wònye. Ele be nufialawo nakpɔ egbɔ be womahe nya le nuawo ɲu dzitsitsitɔe o, elabena nu nya si wotsɔ ɖe nane ɲu dzitsitsitɔe la, vodada nɔa eme kokoko.
2. Afɖeɖe do ɲgɔ na numeɖeɖe. Le akpa sia me la, woate ɲu anɔ te ɖe nutata la dzi atia nu gbãtɔ siwo ate ɲu adzɔ siwo ku ɖe tanya la ɲu. Fifia, míaɖo ɲu ɖe emenyawo ɲu pɛpɛpɛ wu eye míaɖe nu si kpɔɖɛɲunyagbɔgbɔa kple emenyawo ate ɲu akpɔ hena gomesese ađe gome. Mele be woayɔ ame ɲuto *fe* nukpɔsusu le afi sia hađe o elabena nutata la *fe* nyagbɔgbɔ koɲue wònye eye mele be woada esia kpɔ o.
3. Gomeɖeɖe *fe* akpa ɲutoɲuto. Le nya sia ta la, woatsɔ nutatawɔlawo *fe* nukpɔsusu asɔ kple eya ɲuto *fe* nukpɔsusu (gomekpɔlawo tɔ). Le ɖofe sia la, mehiã be nutatawɔla *fe* nukpɔsusu nasɔ o, ke hã ele be woatu ame ɲuto *fe* nukpɔsusu ɖe nu si wotsɔ ɖo kpe edzi ɣe sia ɣi la dzi.

Be míawɔ akpa siawo la, míate ɲu atɔ biabia siwo gbɔna afia mɔ mía ɖokui:

Nuɖɖɖ *fe* akpa kple ɣeyiɣi *fe* ɖɖɖ:

Nu kae mekpɔ le nɔnɔmetata/nutata la me?

Fe ka mee nutata la tso?

Ame/nu kawoe wota?

Ale ke wota amewo/nuwo (le kpɔɖɛɲu me, wokó ɲuto alo wole kpui)?

Nu kae ame alo nu siawo wɔna (nuwɔna)?

Ale ke nèkpɔ amewo *fe* nuwɔna ɖe nya dzi kple wo*fe* mo *fe* dzedzeme?

Nu vevi ađe li woade dzesiia?

Akpa si do ɲgɔ na nugomeɖeɖe:

Nyati ka ɲu wofo nu tsoe le nutata la me?

Gomesese kawoe le dzesi kple nu vovovo siwo le nutata la me si?

Ame kawoe nye ame siwo le nutata sia me (ame xɔɲkɔwo)?

Đee *fomedodo* ađe le nɔnɔmetata kple nuɲɔɲɔ domea? Ekae ?

Nu kae nye nu vevitɔ si le nutata *fe* nɔnɔmetatawo wɔwɔ me?

Nugɔmedede *fe* akpa vavã:

Nu ka tae nutata *fe* tanya sia de to?

Nu kae nye nutatawɔla la *fe* nukpɔsusu? Nu kae nye wò susu?

Dzɔtsofe siwo me vodadawo ate ɲu tsoe

Be woado alo gomekpɔlawo la, ele be nusɔsrɔ̃a dzikpɔlawo nanya vodadatsofe siawo ale be woate ɲu awɔ afɔdede ku de wo ɲu. Zi gedde la, vodadawo doa mo da le nutata medzodzro me to dɔwɔwɔ kabakaba akpa alo gotagome dɔwɔwɔ me. Esiawoe nye vodada siwo dzɔna zi gedde wu la:

- Womebua nɔnɔmetata / nuwɔna de nya dzi *fe* dɔdɔ si mesɔ o kple nu siwo wota la sɔsrɔ̃ ɲu o
 - Esia ate ɲu ana woade nutata la gome bubui
- Akpa de sia de dzi mawɔmawɔ, gɔmedede kaba akpa alo numedede tsi megbe akpa
 - te ɲu ana woade egome kaba akpa eye womabu akpa veviwɔ ɲu o
- Nya vevitɔ si wogblo le nutata la me ɲu mabumabu
 - Ate ɲu adzo be womate ɲu ade dzesi nukokoedoname si dze le nutata la me o, esia ate ɲu tso nyatakaka siwo bu gbo.

Dugbledede :

Le mɔnu sia gome la, woate ɲu aku nu me le ale si nutata *fe* mɔnua do dzidzo na gomekpɔlawo *fe* nukpɔsusu ɲu. Hekpede enu la, ele be wòanya wɔ be gomekpɔlawo nado susuwo da be woawɔ totro. Woate ɲu afo esia nu fu to nufialawodzi eye woabu enu le nutata si kplɔe dɔ me. Biabia siawo ate ɲu akpe de ame ɲu le dodokpɔa me:

Ale ke nɛwɔ ke de nɔnɔmetatawo me dzodzro *fe* mɔnu ɲu?

Ɖee mɔnua wɔwɔ sesɛ na wòa?

Nu kae nɛkpɔ be ele bɔbɔe ɲutɔ?

Nu ka nàtrɔ ye bubu yi?

Vovototowo :

Abe mɔnu bubu ene la, woate ɲu awɔ sinima me numekukuawo le dɔdɔ sia ke nu. Le esia wɔwɔ me la, míate ɲu akpɔ nukpɔkpɔ aɔde koɲ gbo le sinima la me, alo woato te sinima la le tefe aɔde si woɔde fia eye woadzro nɔnɔmetata si woɔde de go la me. Nu

bubu si ate ɲu ato vovoe nye be woaku nutataawo me le *fufufo* suewo me. Ame siawo anye gomekpɔla eve va ɔo ene le *fufufo* ɔe sia ɔe me. Vovototo sia ana be mɔnukpɔkpɔ asu gomekpɔlawo si zi geɔe wu be woade wofe gomeɔeɔea agblɔ, elabena womate ɲu agbe naneke na wo abe ale si wòdzona le hahome ene o. Hekpeɔe enu la, woate ɲu azã nɔnɔmetata vovovowo le *fufufo* ɔe sia ɔe me eye woade wo afia ɔe wo nɔewo yome. Gake ele be totɔ sia nakplɔe ɔo le mɔnua gbugbɔgawɔ zi geɔe megbe ko ale be gomekpɔlawo nanya nu si ɲu wòku ɔe le nɔnɔmetatawo me dzodzro me. Ne menye nenema o la, nu ate ɔe gomekpɔlawo dzi akpa.

Nu bubu si woate ɲu awɔe nye be woana gomekpɔlawo ɲuto natsɔ nutata aɔe aɔo ɔa emegbe. Esia avã gomekpɔlawo *fe* nutovewo eye wòahɔ susu ayi woawo ɲuto *fe* nukpɔsusuwo wɔwɔ dzi vevie. Vovototo sia ate ɲu adzo le ame ɲuto *fe* ɔwɔwɔ kple *fufufo fe* ɔɔɔwɔwɔ siãa me.

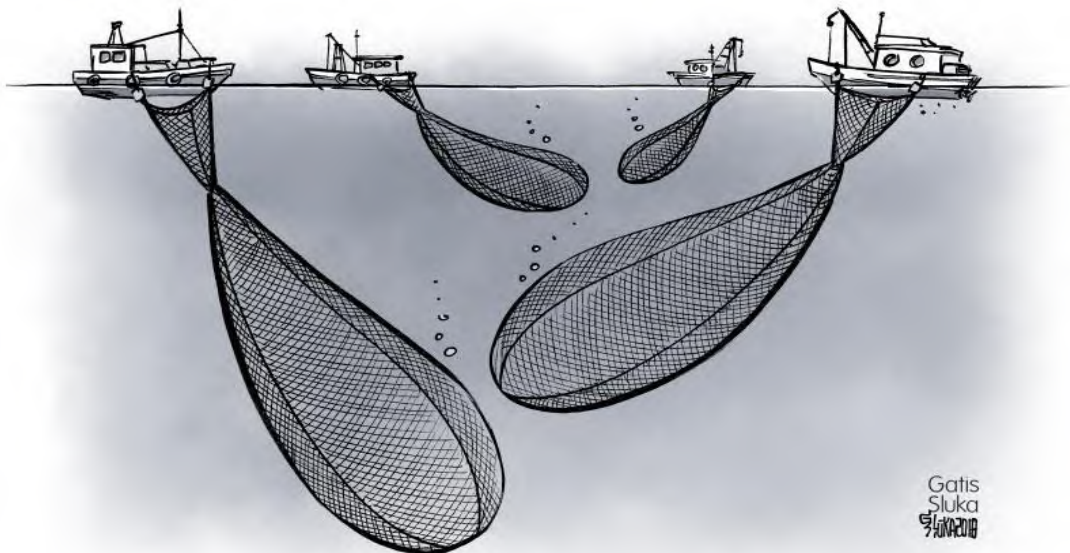
Nutatatawo

Nutata nye nukpɔsusu aɔe si wozãna tso ɔea ɔeklemi ɔe nyati aɔewo alo ɔe amewo ɲu. Nutatawɔlawo nyana tso tsoa nya bubuwo glaa tanyawo ale be woakpɔ nutsotso tso tanyaawo ɲuti. Nu siwo gbɔ eme le nutata me gagblãa nu le modzakadeɔe *fe* asixɔxɔ ɲu.

Dzɔtsofe: cf. O.A. (14.08.2013). Bundeszentrale für politische Bildung. Karikaturen <https://m.bpb.de/lernen/grafstat/grafstat-bundestagswahl-2013/166831/karikaturen-z7>

Dɔwɔnu :

Monu adēlia : Agbenṅṅo le dedu me

Dzadzraḡo: Dzra dṅnuwo ḡo, wṅ gomekpṅlawo fe fufofo ḡeka

Nuḡḡḡo: Gomekpṅlawo awṅ nuḡḡḡu fe kṅṅkṅṅwo eye woasrṅ nu tso nu nyui kple nu gbeḡblṅ siwo kpṅa ṅṅṅṅ ḡe kṅṅkṅṅawo dzi ṅu.

 De dzesi alesi nu gbagbewo nṅa te ḡe wo dzii. Srṅ alesi nṅwṅ ḡo ḡekae ahawṅ ṅḡḡiyi susu veviwṅ.

 Tso fe wuiene xṅxṅ dzi. Alesi gbeḡbe wṅsesṅṅe nye si woḡḡ be enye mamṅ dedie. Ele be *fufofo* fe lolome nanye ame ewo– wuiatṅ dome.

 Ka kple ka tṅewo *fe fufofo*

 Miniti blaeto

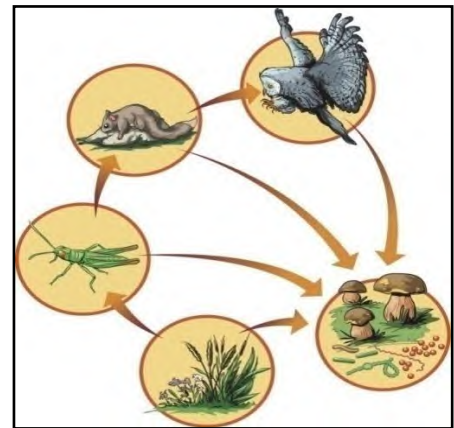
Mṅnu si wotu ḡe nuḅḅḅo dzi: Eṅṅ na agbalṅmanyalawo ne nṅṅmetawo ḡeḡekoe wotṅṅ ḡe tanyawo tefe.

Nusṅsrṅa fe akpawo: Gṅmedzedze kple kuxiwṅ gṅṅ kpṅkpṅ fe akpa

Dziyiyi :

Akpa gbṅtṅ: Agbe fe kadedeṅ wṅwṅ

1. Gomekpṅlawo katṅ le tṅ aḡe me
2. Ḳḡḅḅṅla aḡe nuḡḡḡuwo fe kṅṅkṅṅo la afia.
3. Le ema megbe la, nusṅsrṅa adze egome. Nusṅsrṅa ṅḡḅḅṅla afia asi ati aḡe (le kpṅḡḅḅu me, maṅḡḡoti). Fifia ada bṅlu si ṅu ka le la ḡo ḡe gomekpṅlawo le akpa kemṅ dzi; ale kadede anṅ kpṅṅlawo kple vavalawo dome.
4. Fifia gomekpṅla la ayo lṅ aḡe si ḡua gbe (kpṅḡḅḅu me: uetsui) fe ṅko. Emegbe woagṅṅ ka la eye wṅada bṅlua ḡo ḡe gomekpṅla si kpṅṅe ḡo.
5. Emegbe gomekpṅla la ayo lṅ aḡe si ḡua lṅ si woyṅ do ṅḡo (le kpṅḡḅḅu me da). Woalṅ ka la eye woada bṅlua ḡo ḡe gomekpṅla bubu.
6. Gomekpṅlawo agbugṅṅ esia wṅ zi geḡe va se ḡe esime woḡḡ agbe fe kṅṅkṅṅa anyi. Ne kṅṅkṅṅa fe akpa bubu aḡeke mele vava ge o la, woate

ɲu adze yeye gome. Dze agbagba nàbu eɲu be gomekpɔlawo azã agbenɔɔ fe tefe vovovoawo na kɔsɔkɔsɔawo (avewo, towo, agadowo, dzogbewo, tɔsisiwo...) ðe fomedodo siwo le nuɖuɖu fe kɔsɔkɔsɔa fe akpa vovovowo dome la me ne ehiã. Kakaɖedzitɔe la, womatso ka la le kɔsɔkɔsɔ yeye aɖe me o, ke boɲ woayi edzi; Woawo fefea va se ɖe esime gomekpɔla ɖe sia ɖe nage ɖe eme.

Akpa evelia: Tsɔtsrɔ

1. Fifia gomekpɔlawo ato asi nu siwo ate ɲu tso kɔsɔkɔsɔ la dzi. Abe le kpɔɖeɲu me ene la, fumelãwo zazã fũ akpa, dzogbenyigbawo fe totro, anyigba fe nyinyi, kple bubuawo. Emegbe gomekpɔla ɖe sia ɖe si yɔ kpɔɖeɲu aɖe la atso wofe ka fe akpa aɖe afu gbe.
2. Gomekpɔlawo alé ɲku ɖe ka gbogbo si le wo ɲgo fifia ɲu.

Akpa etolia: Dugbledede le nu siwo foxlã mi la dzikpɔkpɔ ɲu

1. Gomekpɔlawo katã ade ɲugble ɖekae le nu si wo ɲuto ate ɲu wo vavã be woana numiemiewo, lãwo kple amewo fe agbenɔɔ nanyo ɖe edzi la ɲu. Le kpɔɖeɲu me, m̀egatsɔ wò gbeduɖɔwo fu gbe ɖe xexeame me ko o, m̀egatsɔ aɖinuwo de tsi gbegblẽwo me alo nàde lã fomevi vovovo siwo le sukua fe abo me o. Gomekpɔla ɖe sia ɖe adi dɔwɔna aɖe si wòadi be yeawo le yefe agbe me le tsɔme.
2. Gomekpɔla ɖe sia ɖe si tso nya me le dɔwɔna aɖe ɲu la, axo ka la fe akpa aɖe si wòtia ahekɔe ɖe dzi.
3. Gomekpɔlawo akpɔ katsatsa yeyea le efe nuwuwu miniti ɖeka. Woakpɔ egbo be menye kɔsɔkɔsɔ ma ɖeka fomevi ko wɔm woano o. Womate ɲu awo amedzidedzewo kple emetsonuwo ne womekpɔ dzesi aɖeke si woate ɲu atro le dzɔdzɔme nu o, gake woate ɲu dzi ɲuɖoɖo nyuito na esiawo.

Nu gbagbe fomevi vovovowo le nu fom tso ale si nuawo le kadede ɖeka me le anyigba dzi le tefe aɖe la ɲu. Esiawo le vevie na míafe tsizazã, ametakpɔkpɔ tso tsidɔɖɔ me hã. Eya ta nu gbagbe fomevi vovovowo me léle ɖe asi hã nye nu vevie aɖe hena xexeame dzoxoxo nu tsitsi.

Dzɔtsofe: cf. <https://www.bmbf.de/bmbf/de/forschung/umwelt-und-klima/biodiversitaet-forschung-fuer-die-artenvielfalt/biodiversitaet-forschung-fuer-die-artenvielfalt.html>

Dugbledede :

Gbã la, bia ale si gomekpólawo se le wo ðokui me esi wokpó ale si wogblẽ kadedea me eye emegbe wowó yeye hã. Emegbe mifo nu tso nyati siwo ñu wofo nu tsoe kple nu siwo wòle be woawó atso akpó nutome tae ñu. Gakpe ðe enu la, ele be wofo nu tso nuðudu fe kósókósówo ñu eye woade wofo vevienyenye me (kpó nyatakakaðakawo).

Biabia siwo ate ñu anó anyi be woabu tame le wo ñu

- Sesèlame kae dze esime katsatsa la le gegem vivivi ?
- ðee wòno bóbóe be woade dzesi lãwo kple numiemiewo le tefe vovovowo le nuðudu kósókósówa mea? Nu kae míenya tso nu siwo yia edzi le dzodzome nu ñu?
- Nenyè be tsikpenutome sisiblisi siwo le Ártik dzi la aku le fè ewo siwo gbóna me ðe, ðee esia awó do ðe gomekpólawo kple wofo afelikawo dzia?
- Ale ke gomekpólawo se le wo ðokui me esime katsatsa yeyea dzó?
- ðee wòno bóbóe be woato susuwo vè be woatsó ađe nu siwo amegbetówo gblèna le nutome ñu dzi akpótóa?
- Vevienyenye kae le ame ñuto ðeka fe nuwónawo si? Nu kawoe amewo afofu awó ðe du? Ale ke woate ñu na amewo nanya nu tso esia ñu eye woatsó ðe le emee?
- Ame kae kpóa nu siwo foxlã mi la dzi?
- Ðoðo ka mee se siwo ku ðe xexeame nuwo zazã anó? Le kpóðeñu me, ne wofo ave ade agble ðe tefea?

Mónu adrelia: Yìdó

Dzadzraðo: tso „Yìdó“, ðe ati eve alo nane si só kpilii dome. Ele be do geðe nana eme ale si gomekpólawo le; yìdóa me nahe sesiẽ

	Dutete si le ame si be wòade dzesi ame bubuwo fe ñutetewo kple gbódzógbódzówo kple eya ñuto fe amenyenye to, be wòase wo gome ahazã wo. Te ñu ðoa dze faa tso nu siwo ñu ñusè le la ñu kple gbódzógbódzówo
	Tso fe ewo xóxo dzi. Fufófoa fe lolome anó ame 10-20 dome
	Ka legbe alo nane si só kpilii (Didime si nó te ðe gomekpólawo fe xexlème nu)
	Miniti bla ene vo ató yi bla asieke

Mónu si wotu ðe fefe dzi:
Eso na agbalèmanyalawo

Nusósrãa fe akpawo: Gómedzedze kple kuxiwo gbó kpókpó fe akpa

Dziyi:

Nuɔɔɔ: Ele be *fufofoa* nade nɔgble le ale si gomekpɔlawo katã awɔ ayi yidɔa fe akpa kemɛ dzi. Be woate nɔ awɔ esia la, woawɔ do de du, woado dze faa eye woakpɔ wo nɛwo fe nɔtetewo kple gbɔdzɔgbɔdzɔwo be enye mɔnukpɔkɔ eye woazã wo.

1. Gomekpɔlawo *afofu* de yidɔa fe akpa deka. Tutuɔnalawo ana mɔfiamenya siwo gbɔna:

a. Zi deka koe wɔle be woazã do de sia de si le avɔa me.

b. ka siwo le yidɔa me maka wo nɛwo nɔ o, nemenye nenem o la, ame siwo katã to doawo me vɔ la, agbugbɔ ava megbe agadze nuawo gɔme.

c. Ne gomekpɔla bubu hã ka asi yidɔ la nɔ la, se ma kee *afo* eya hã.

d. Dediɛnɔ le vevie: *fo* asa na afɔkufɔdeɔewo eye nagbe nu le wo gbɔ.

2. Nufialawo nalé nɔku de seawo dziwɔwɔ nɔ vavã eye nenye be gomekpɔla aɔe da se aɔe dzi la, woadoe de af isi wodze nua gɔme tsoe. Esia ate nɔ ahe dziɔeleamefo kple adãwɔwɔ vae, ke hã enya kpɔna wu ne nu sianu wu enu dzidzedzetɔe.

3. Gbã la, gomekpɔla aɔewo toa do siwo le bɔbɔe wu me hafi ɔɔa akpa kemɛ. Emegbe wozia gomekpɔla bubuwo dzi be woatsɔ wo ato doawo me. Azɔ hã le yeyiɔ sia me la, mele be kadede aɔeke nadzɔ kple avɔa o. Ele be *fufofoa* nabu enu le yeyiɔ aɔe megbe be ele be mɔnukpɔkɔ nasu gomekpɔla mamɔlawo hã si be woato doawo me le wo ɔkui si .

Dugbledede: Nufialawo akplɔ *fufofoa* to biabia siwo gbɔna me, esiwo kplɔa ame yia numedzodzro me:

- ✓ Ɖee miete nɔ le mia nɛwo gɔme sem le miafe *fufofoa* me le doawo e toto me oa? Le afi ka? Ale ke miete nɔ do le esia mee?
- ✓ Ɖee nèse le ɔkuiwò me le esia megbe be gomekpɔla de sia de fe nɔsɛ kple gbɔdzɔgbɔdzɔwo kpe de nɔwò nèkpɔ nɔɔɔɔa?
- ✓ Àte nɔ akpɔe le susu me be ame aɔewo li siwo fe kpekpedeɔ made ne woato „yidɔa“ me oa?
- ✓ Àte nɔ gblɔ ale si ame siwo nɔ nɔsɛ mele boo o la wɔ deka kple hadomegbenɔ fe kpɔdeɔwoa?

Vovototowo

Ne gomekpola aḡe ka asi avɔa ŋu la, nufialawo ade mɔxenu aḡe asi nae. Mɔxenu siwo ate ŋu ado mo ḡa fe kpɔḡeŋuwo: ŋkumebabla alo fefea dzi yiwi nufɔfo manɔmee.

Mɔnu enyilia: Nufɔfo fe Ḃeḡfia

	Nyahehe fe ŋutete dodo ḡe ŋḡo. Nyagbɔgbɔ fe ŋutete dodo ḡe ŋḡo Nyaviɔli le nyati vevi vovovowo ŋu dodo ḡe ŋḡo
	Tso fe ewo - wuienyi xɔxɔ dzi. Alesi gbeḡbe wɔsesɛe Wobunɛ be esesɛ.
	Anyigbatatawo, pepa kakɛwo, domenyiŋusɛfianu aḡe me nyawo tanyawo gbɔgbɔ
	miniti alafa ḡeka bla eve

Mɔnu si wotu ḡe kadede
dzi:
Eso na
agbalɛmanyalawo

Nusɔsrɔa fe akpawo:

Dzadzraḡo: Tanyawo tiatia le nufialawo nu. Nyatakakawo tiatia to nufialawo dzi. Nyatakakawo zazã le fufɔfoa si.

Nuḡḡḡo: Gomekpɔlawo ama ḡe dɔwɔna vovovowo nu eye woafɔ nu tso dɔwɔnaa ŋuti.

Dziyiwi :

Nufɔfo wɔnaa nye mɔnu si woḡo ḡe ḡoḡo nu le fefea me. Gbã la, fufɔfo siwo me ame eve yi adɛ le la ado go. Le fufɔfo sue sia me la, woawɔ ḡo tso tanya si wotia ḡo ŋḡo alo esi dzikpɔlawo tso na wo la ŋuti. Nufialawo ana nyatakaka siwo ku ḡe tanya la ŋu. Emegbe woawɔ ḡo tso esiawo ŋu le fufɔfo suea me eye woade dzesi nɔfe vovovo siwo tso nuŋlɔḡiawo me. Ḃofe vovovoawo mee akpa siwo woawɔ na nufɔfo fe wɔnaa ava ḡo tso eme le emegbe. Le kpɔḡeŋu me, nufɔfowɔnaa fe tanya ate ŋu anye ŋḡoyiwi blibo, si me kadede si dze fã le kple nu siwo wogbugbo zãna kple sedede ḡe aŋenuwo zazã ŋu le xexeame. Le kpɔḡeŋu me, nɔfe vovovo

siwo ado tso eme la anye esiwo tsi tsitre ɔe aɲenuwo zazã ɲu alo wolõ ɔe wo zazã dzi. Akpa vovovowo ate ɲu agadzɔ ake. Le go ɔeka me la, akpa si nuflela/zãla siwo megate ɲu zãa aɲenuwo o, le go bubu me, adzɔ siwo wɔa aɲenuwo kple esiwo ku nume tso nu si wo zazã blena le xexea me ɲu la *fe* metsonuwo. Gomekpɔlawo atso wofe dɔwɔnawo awɔ nyamedede, woanlo wo ɔe agbalẽvi dzi eye woazã wo le nufofowɔna siwo ava la me. Dɔ bubu si wowɔna ye sia yi eye wòle be woanɔ ɲgɔgbee nye ale si woawɔ nu ɔe ɔɔɔ nu. Ele be ame sia me nakpɔ efe "amedzrowo" dzi le mɔ si medea akpa aɔeke dzi o nu eye mele be wòatsɔ eya ɲuto *fe* nukpɔsusu aɔo ɲgɔ o. Ele vevie be woawɔ ɔe ɔɔɔa *fe* sewo dzi alebe gomekpɔla ɔe sia ɔe naɔe efe nukpɔsusu ɔe go. Hekpe ɔe enu la, ele be woabia nya siwo me kɔ be woatsɔ ade dzo nyamedede/numedzodzro me. Be *míafɔ* eta la, nufialawo nalé nuawo *fofu* eye woade wo fia hahoa. Le mɔnu sia me la, woawɔ nu ɔe ame siwo katã kpɔ gome le eme ɲu sɔsɔe, elabena gomekpɔla siwo menye *fufɔfo* si le nu *fom* fifia *fe* akpa aɔeke o, awɔ nu abe nukpɔlawo na nufofowɔna ene eye wònye dɔdeasi na wo be woalé ɲku ɔe wɔnaa ɲu (nenye be woawo há wodi be yewoabia nyawo hena numekɔkɔ).

Mɔnu asiekelia: Tɔtrɔ ɔe dɔdeasiawo ɲu

Kplɔlaa: efe dɔdeasi wònye woanɔ ɲgɔ na nyamededeawo eye be wodo ɲusẽ amewo hena emedɔɔ. akpɔ egbɔ be wowɔ ɔe nyamededeawo *fe* sewo dzi. atso gbedoname kple amedzroawo *fe* ɲgɔdonya vua nufɔa nu eye wòatsɔ nya kpui aɔe awu enu.

Amekpekpewo: awɔ akpa vovovo siwo dzi gomekpɔlawo da asi ɔo. agblɔ nya aɔe tso nyatia ɲu eye woade akpa si wole le nyamededeame la afia.

Nukpɔlawo: nye gomekpɔla siwo menye *fufɔfoa* me to o. Enye dɔdeasi na wo be woakpɔ nyamededeawo eye woate ɲu bia nya nenye be wodi la.

Dziyi :

1. Gbedoname kple amekpekpewo kple tanya *fe* ɲgɔdonya (woabu enu to ɔɔɔ nu, mɔnukpɔkpɔ asu amekpekpewo si be woagblɔ nya aɔe tso tanya la ɲu)
2. Gbedoname kple amekpekpewo kple tanya *fe* ɲgɔdonya (woabu enu to ɔɔɔ nu, mɔnukpɔkpɔ asu amekpekpewo si be woagblɔ nya aɔe tso tanya la ɲu)

3. Nuwuwunya siwo amekpekpewo agblo (amekpekpe de sia de ate nu agblo bubudede ame nu nya.)

4. Léléfofu (Kplolae awce).

Dugbledede :

Emegbe monua me dzodzro agava me le haho me kple nufofu me. Nufialawo kple gomekpɔlawo siãa afo nu tso dɔwɔnawo kple akpa siwo gomekpɔla vovovoawo wo le wofe nukpɔsusu nu la nu. Le dɔfe sia la, woagadzro nyamedede siwo woto ve le nufoa me la me ake. Nu bubu si woate nu awce nye be woana nyanuɔɔɔ fufufoawo me tɔwo ne wote nu na kakadedzi le wofe dɔfea me. Gake anye nyamedede fe monu wu ale si wòanye nyalɔɔ alo egbegbe. Nyanuɔɔɔ sia ate nu akpe de ame nu le numedzodzro siwo ava eme le emegbe be woade nyame nyuie eye woawo wo le afi si dze.

Vovotowo

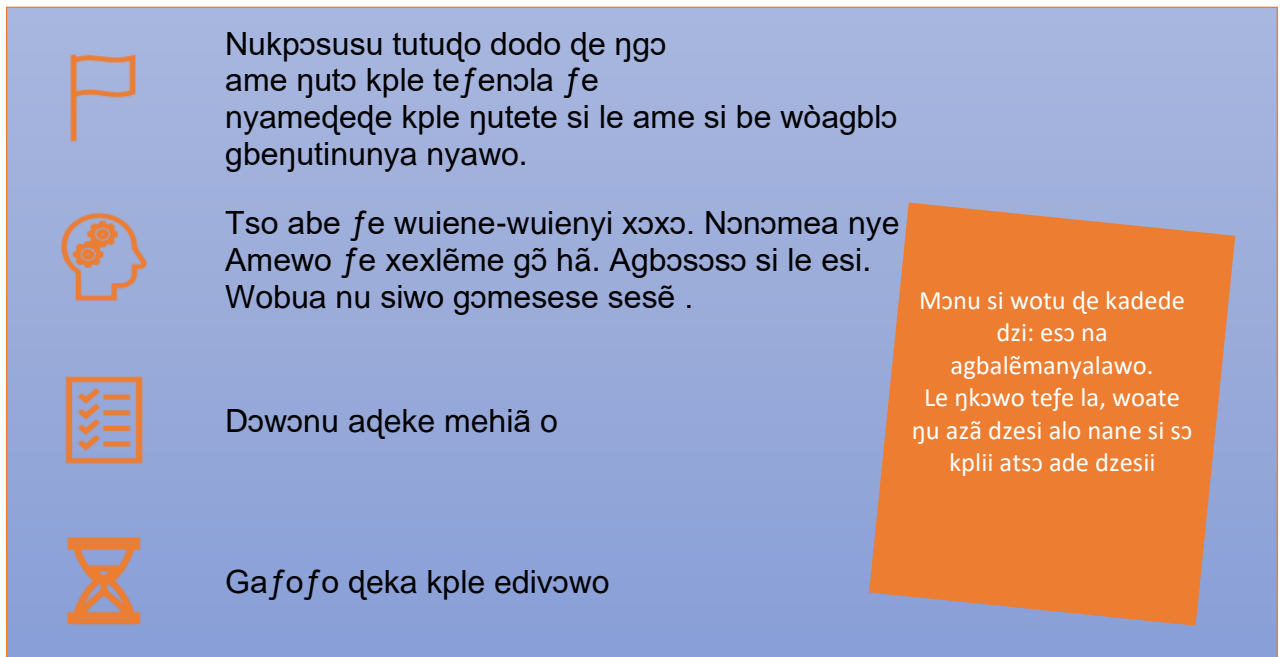
Nyatakakawo nuɔwɔwɔ le wo dɔkui si fe nɔnɔme bubuwo

Gomekpɔlawo nuto ate nu awo do tso nyatakaka siwo ku de nufu fe wɔnaa nu hã nu. Esia ade nyamedede amewo me le tanya fe akpaa dzi eye wòado alo gomekpɔlawo hã le nyatakakawo wɔwɔ na nyamedede siwo ava eme la me. Gake nu si nu woabue nye be dɔkuisinɔɔ fe didia axo yeyi yi gedɛ eye ele be woawo dɔɔ de yeyi yi eve fe didime nu na esia ko. Nu bubu si ate nu adzɔe nye be gomekpɔlawo nanɔ nufufo fe wɔnaa do nɔ abe fefewofe fe nunɔnɔ fomevi aɔ ene ale be kakadedzi gedɛ wu nɔ wo si eye dɛwohĩ woate nu axlẽ wofe nunɔnɔwo. Ke hã susu vevito dzea egome tso nyatefe si wònye be ame nɔtɔe dɔa nyamedede le aɔabafufo aɔewo ko me.

Vovototo si me nunɔnɔ fe gomeɔose mele o:

Nu bubu si hã ate nu adzɔe nye be nàdzudzɔ nunɔnɔ de agbaléviawo dzi. Woate nu kpɔ tanya vovovoawo gbɔ gbã le hahoa me eye gomekpɔlawo adi wofe nukpɔsusu le esia dzi. Le ema megbe la, woade afo de nɔ hena nufufo fe wɔna fe yeyi yi dɛka eye woaxo nɔ na nyamedede faa. Gake esia sesẽ vie eye wòbia kpekpede nu bubuwo tso nufialawo gbɔ le nɔnɔmeawo nu.

Mɔnu ewolia: Nyamedede le asidada de edzi kple asimada de edzi nu

 Nukpɔsusu tutuɔo dodo de ngo ame nuto kple tefenla fe nyamedede kple nutete si le ame si be wɔagblo gberutinunya nyawo.

 Tso abe fe wuiene-wuienyi xoxo. Nonomea nye Amewo fe xexleme go ha. Agbɔsɔso si le esi. Wobua nu siwo gomesese sese .

 Dɔwɔnu adeke mehiã o

 Gafofo deka kple edivowo

Mɔnu si wotu de kadede dzi: eso na agbalɛmanyalawo. Le nkwo te fe la, woate nu azã dzesi alo nane si so kplii atso ade dzesii

Nusɔsrãa fe akpawo:

Dzadzraɔ: Amenɔewo dedefia le *fufufoawo* me, kplɔla tiatia, nunya do nugo ku de nyatia nu.

Nuɔɔɔ:

Woade do asi na gomekpɔlawo ku de lolɔ de tanya la dzi alo egbegbe nu.

Vovototo si le eme ne wotsɔe so kple *nufufo fe wɔnaa la, fo wo katã tae nye be numedzozro dzadzɛ ade tututue nye esia, evɔ nufoa hã ate nu anye nu si me nyatakaka kple nufiame le ko.*

Dziyi yi :

Le mɔnu sia me la, enye nyamededewo ɔɔɔ kple wo gbɔgblo fe nya. Le gomedzedzea me la, woana nyamededea fe tanya me nakɔ to nufialawo dzi. Esia ate nu anye dɔdeasi alo kuxi nuti nyagbɔgblo. Le kpɔdeɔ me: „dukwo katã fe nuwɔwo aduadu bena woaɔo nugoyi yi blibo fe taɔɔdzinuwo gbɔ la hiã!“ alo „nu katae wòle be dukɔ gedewo nakɔ gome le nugoyi yi blibo fe taɔɔdzinuwo gbɔ ɔɔɔ me go hã?“ wo ame evea siãa ade mo be woawo nyamedede tso asidada de edzi kple asimada de edzi nu le gomekpɔla siwo bua dukwo fe nuwɔwo aduadu be ehiã eye wòle vevie (È) kple ame siwo mekpɔe nenema o (Ao) dome. Woakpɔ egbo be ame

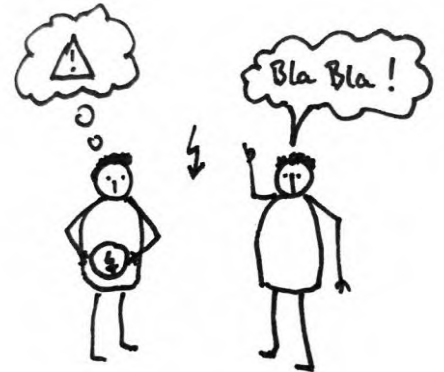
siwo le akpa ɔe sia ɔe me naso; menye 5 afi ɔeka eye 12 nano keme me o. Ne womeso o la, nufialaa aɔe akpa aɔe dzi kpoto ana evelia. Nufila nakpo egbo be nyahehe la nagazu dzre o ke boɔ woanye nyamedeɔe siwo de ame dzi boɔ. Nenema kee kplala la abia biabia siwo akpe ɔe ameawo ɔu hena numekoko nyuie xoxo. Ne wokpo *fufofu* vovovo eve vo la, ɔokuidziɔu uua nyamedeɔea nu. Esia gaɔe biabia alo nusosro si ɔu gomekpola vovovoawo ate ɔu auli nya le emegbe la me. Nu si le vevie wu wo katae nye be nuwo ku ɔe nyamedeɔeawo ha ɔu ke menye nyatefenyawo kple nya siwo wogblana dzro ko siwo woade ɔe go le dutofo o. Ne A gblɔ be nuwo aduadu naa ɔgoyi biibo *fe* taɔodzinuwo gbo ɔoɔo ano boboe la, ele be ame B nadze agbagba ana woato nya sia me eye menye be woato nya yeye si le eɔkui si ko aɔo ɔgo o. Le dzodzome nu la, ele be kplala nakpo egbo be ame manɔ nya ɔeka ɔu bum yeyi didi akpa o, ke boɔ woawe nya le nyatefenya bubuwo kple nya siwo wogblɔ ha ɔu. Nenyɔe be gomekpolawo kata kpo gome le wonaa me alo ame ue aɔewo wo nu abe nyaselawo ene la, nyaselawo ate ɔu atia am esi aɔu dzi le nuwuwu. Gake ele be esia natso *fufofua fe* ɔutete hena nyametsotso gbo, menye tso ame ɔuto *fe* nukposusu le nyatia ɔu gbo o.

Biabiawo / kpeɔodzi nusosro siwo ate ɔu ano anyi:

- ✓ Ele be dukɔ siwo de ɔugo la nakpe ɔe dukɔ dahewo ɔu.
- ✓ ɔee wo le be woade dukɔ siwo “dahe wu” ɔa le nuwo aduadu mea?
- ✓ Ele be dukowo kata nawo nu aduadu meka wo *fe* nu si le wo si la o.
- ✓ Dukawo *fe* nukposusu to vovoawo na be *fofose* meli o; le esia ta dukowo awo ɔo le wo ɔokuiwo si.
- ✓ ɔeko wo le be dukɔ suewo nale yame *fe* nonometoto takpoko ɔoɔowo me ɔe asi ne dukɔ ga wo ha wo, nu bubu aɔeke makpo ɔuse le esia ɔgo o.
- ✓ ɔee yame *fe* nonometoto takpoko ɔea vi nenyɔe be Rusia, Tsayina kple Amerika mede nu eme oa?

Dugbledede :

- ✓ Biabia siawo si ate ɲu anye ɲugbledede la, akpe ɔe ame ɲu be woada mɔnu sia kpo:
- ✓ Ale ke nekpo ɲudzedze le akpa si nɛtia la ɲu (ɛ alo ao)?
- ✓ Ale ke gbegbe wɔsesɛ alo no bobɔe na wɔ be nɔdi nyamededewo ahawɔ biabia/nusɔsrɔ sia?
- ✓ Ɖee nɔbia biabia/nusɔsrɔa le mɔ bubu nu ye bubu ya?
- ✓ Nu kae sesɛ alo no bobɔe na wɔ ɲuto le mɔnu sia me?
- ✓ Nu kae nɔdi be yeatɔ ye bubu yi?

Vovototo :

Woate ɲu wɔ fefe kple *fufɔfo* bliboa faa nukpɔlawo manɔmee. Hekpe ɔe enu la, atsu kple asi hɔ ate ɲu awɔ numedzodzro *fe* yeyiyiwo, le ale si gomekpɔla ɔeka atsi tre ɔe bubu ɲu nu. Gake ele be nyamededede siawo nɔno kpuie.

Nu sie nye dzre:

Dzree nye numedzodzro *fe* ɔɔɔ si wotu ɔe ame ɔeka *fe* didiwo kple efe nɔnɔmetatawo dzi abe hadomeha aɔe *fe* akpa aɔe ene. Nu si dzi wɔle be miate gbe ɔe nye be mehiɔ be dzrewɔwo nanye nu gbegblɛ ye sia yi o.

Aɔaɲu vevi siwo woatsɔ lɛ avu

Esi wɔnye be woma dzrewɔwo *fe* nukpɔsusua *fe* akpa gɔto ɔe akpa vovovowo me ta la, dzre *fomevi* vovovo geɔe ɲuto li siwo doa mo ɔa. Ne akpa evea siɔa nyae la, woyɔ dzre sia *fomevi* be dzre si dze gaglɔa. Ne dzre ate ɲu do tso wɔna aɔe me evɔ mekpɔ va eme o la, woyɔ nɔnɔme sia be dzre ylaɔi.

Ne ame eveawo no te ɔe wo nɔewo dzi, evɔ woti taɔɔdzinu bubuwo yome la, taɔɔdzinuwo *fe* dzrewɔwo anɔ anyi. Le dodokpo *fe* dzrewɔwo me la, woada taɔɔdzinua didi *fe* mɔnuwo kpo le mɔ vovovowo nu. Ne wokpo susumenuwo *fe* nyametsotso kple nuwɔna *fe* nɔnɔme vovovowo la, enye nya tso ɔe amedokui ɲu . Ne mieva ɔo dzre gbo le amegbetɔwo dome kadedewo me la, miefoa nu tso

kadedemenɔɔ dzre ɲu. Dɔdeasiwo fe dzre dzɔna nenye be amewo xɔ dɔdeasi vovovov siwo me gomekpɔkpɔ le.

(<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/konflikt-41120>)

Ale ke dzre doa mo ɔa?

Dzrewo dzea egɔme ye sia yi kple nya siwo tsi tsitre ɔe wo nɔewo ɲu le dzedoɔ me. Le hadomekadedewo me la, zi geɔe la, dzre siawo hã dona tso akpa kemɛa fe mɔkpɔkpɔ siwo meva eme nae o alo le nya fe akpa saga si dzi womekɔ nu le o la me. Dzrewo dzea egɔme ye sia yi ne miele nu wɔm kple mia nɔewo. Le nya sia me la, eme kɔ be dzedoɔa nyea nufo alo dzesiwɔwɔwo. (Thiel, 2003)

Nu kae nye avulélé ?

Avulélé gomesese

Avulélé nye dzesidede dzrea, nɔnɔme kple avuléléa ɲudɔwɔwo to nuwɔna vovovowo abe ɲutifafadidi, nyaxɔxɔɔɔakɔ, fafadidi va se ɔe amedzizizi fafadidi dzi.

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/konfliktmanagement-41409>

Ale ke woate ɲu akpɔ dzrewo gbɔ ahaxe mɔ ɔe enu?

<https://www.in-stability.de/de/entwicklungsberatung/leistungen/konfliktmanagement-und-meditation/>

Nu siwo ate ɲu dzo be woakpo dzrewo gbo dometo dekae nye nudede nyawo me si dia egbokponuwo be woakpo dzre aɖe gbo. Monu bubu si wɔa do ɲutɔe nye ame etɔlia si menye ame siwo ɲu nyaa ku de o fe gomekpokpo le eme. Ele be ame sia nalé ɲku de dzrea ɲu amenkumemakpotɔe eye wòadi ɲuɖoɖo nyuito. Ame etɔlia sia fe gomekpokpo le avuléléa dze abe dzrea nu titi ene. dzrea nu titi nate ɲu awɔ do la, ele be woade seselelāme siwo le amewo katā me dzi akpotɔ. Le ɣeyiyi ma ke me la, mesu ko be woadiji seselelāmeawo dzi va se de afi si wonɔ do ɲgo na dzrea kple do ɲgo na dzrea nu titi o. Gawu la, ele be woakpo egbo be seselelāmeawo li ke wu gɔ hã eye be tomafafa nana seselelāmeawo fe nonomea me wu ale si wòno do ɲgo na dzrewowɔa. Mo etɔe li siwo dzi woato ati dzre nu.

Nonome gbãto dzona le amedokuimedzodzo tso nu siwo wo dzo le amea me kple le efe gota megbe. Nonome evelia dzona le ame bubu fe ɲusɛkpodeamedzi kple nya siwo fo xlãe fe doɖowɔwɔ vo megbe. Nonome mamletɔ kplɔa dzrewowɔ fe doɖoa tsotsrɔ do. Vulélé wɔna siae nye nyuito wu bene woana ame siwo le dzrea wɔm la nadzesi wo dokuiwo.

Nu bubu si woate ɲu awɔ atso akpo dzrewo gbo alo axe mo de wo nue nye mɔxexe de dzre nu wɔnawo. Le dofe sia la, miakpo egbo be dzre aɖeke mado mo da do ɲgo o. Esia dzona to ɲkuléle de dzre siwo dzona edziedzi ɲu kple wo gbo kpokpo hafi dzrewo nado mo da me.

Woate ɲu azã nudede nyawo doɖoɖo nenema ke ahalé avu dzrewo. Woato numekuku dzi akpo nu siwo na dzrea dzo kple wɔna siwo wode tome xoxo hena doɖo do. To esia wɔwɔ me la, woate ɲu nya nu si woawɔ aléa vu ame. Nya bubue nye nudede nyawo me si le dzidzim de edzi. Míatu nuawo de esia dzi woate ɲu lé avu de sia de faa ne dzrea dzo vo. Le gomesese sia nu la, afodeɖe adewo li siwo woadoe koɲ awɔ be dzrea nagado gã de edzi gbã eye woate ɲu ana wòawu enu le ɣeyiyi didi aɖe megbe. (Meyer, fe 2011)

Dutasesē :

Dutasesē gomesese

Menye nutilā me nutasēnuwɔwɔ dɛdɛ ko dzie nutasēsē dzea egome tsoe o. Nuwɔnawo abe nɔdzidoname, vlododo, fuɖename kple ame bubu dzi dɔdɔ dzizizitɔe hã le eme. Dutasēnuwɔwɔ gblēa nu le amegbeto fomea katã nu.

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/gewalt-33514>

<https://selam.berlin/gewalt-im-kontext-schule/>

Dutasēnuwɔwɔ fomevi siwo ate nu adzo

Hafi míanya nutasēnuwɔwɔ vovovowo la, ele be woade nutasēnuwɔwɔ fomevi siwo li la fia.

Dutasēnuwɔwɔ fomevi siwo wonya nyuie wu dometo dɛkae nye nutilā me nutasēnuwɔwɔ. Wobua amedzidedze dɛ ame fe nutilā kple lāmesē nu be wonye nutasēnuwɔnawo. Dutilāmenutasēnuwɔwɔ lo nu geɖe dɛ eme abe asituame yi dɛ tu tso dɛ ame dzi dzi ene. Le dɔfe sia la, ele be woade vovototo nutasēnuwɔwɔ si me meve ame o kple esiwo doa vevesese na ame dome. Le kpɔdɛnu me, nutasēnuwɔwɔ si medo vevesese na ame o nye kɔtuame, evɔ nutasēnuwɔwɔ si do vevesese na ame ate nu anye yitame. Nenema ke wòle le sedzidada siwo wokpɔna kple esiwo womekpɔna o dome. Zi geɖe la, nutilā me nutasēnuwɔwɔ dzɔna le srɔtɔwo dome, le zohɛwo kple fomewo dome, le dɛviwo kple sohɛwo dome, le amedzrowo dome, le ame tsitsiwo dzikpɔfewo kple atikewɔfewo, dɛ kpovitɔwo kple dzotsilawo kpakple xɔnameha siwo le dɔ dzi kple dɔwɔla siwo le dɔwɔfewo kple dziɔdɔdumegãwo dome.

Dutasēnuwɔwɔ fomevi bubue nye susume nutasēnuwɔwɔ. To vovo na nutilā me nutasēnuwɔwɔ la, susu me nutasēnuwɔwɔ kple emetsonuwo medzena o. Susume nutasēnuwɔwɔ lo nyatefenyawo abe vlododo, fewuɔdɔdɔ kple nɔdzidoname kple amedzizizi fe amedzidedze dɛ eme. Gawu la, yometiti kple dɔwɔfewo fe fuɖename hã nye susume nutasēnuwɔwɔ fe akpa aɖe. Susume nutasēnuwɔwɔ metsonu sesɛtɔwo dometo dɛkae nye be womekpɔnae o, gake woate nu ade dzesii. Eya ta

ate ɲu ade abi amewo ɲu vevie eye wòahè lāmesēkuxiwo ava ame ɔkui dzi. Avawonu si wozāna tso woa esiae nye nufofo.

Nu si hā le vevie enye avudoname le gbododō me. Le akpa sia la, gbododōnuwona siwo katā yia edzi ame fe lɔlōnu manomee alo esiwo wowona ɔe ɔevi siwo mexo fè wuiene haɔe o ɲu, nenyè woawo ɲuto lō ɔe edzi hā le eme. Mele be míanlɔ ame siwo si ɲutete mele be woagbe nu si wɔm wole ɔe wo ɲu la be o. Avudoname gbododo dzea egome kple nya madzemadzewo kple asikameɲu si meso o si ɲu wode se ɔe eye wòwua enu kple avudoname. Ele be míade dzesii hā be avudoname gbododō si wowona ɔe ɔeviwo kple sohewo ɲu la tsoa tefe si wole la gbo. Ame siwo woa nu siawo ɔe ɔeviawo ɲu la nyea wofe ame nyanyewo alo ame siwo dzi woka ɔe la.

Afeme ɲutasēnuwɔwɔ dzona ye sia yi le ame siwo ɔe srō/hatiwo alo le fomedodo me, siwo nye fome alo nuto si me wole me, siwo klā/gbe wo nɔewo dome. Taɔɔdzinu si wodina zi geɔee nye be woawo ɲusē ɲudo ahakpo ɲusē ɔe zohɛa dzi. Le afi sia la, menye nu do go ɔe nu nue o, ke boɲ nudzɔdzɔ siwo kplɔ wo nɔewo ɔe wònye. Zi geɔe la, afeme ɲutasēnuwɔwɔ lo ɲutasēnuwɔwɔ fomevi bubu siwo ɲu wofe nu le do ɲugɔ la ɔe eme.

Dutasēnuwɔwɔ fomevi yeye aɔee nye esi wɔm wole le aɔaɲuɔemɔ dzi. Afi sia afi si nāte ɲu awo nu le yavala dzi le la, ɲutasēnuwɔwɔwɔ yia edzi gbe sia gbe. Aɔaɲuɔemɔ ɲutasēnuwɔwɔ lo nu siwo le abe Yavala dzi nuvlowɔwɔ, Yavala dzi amedzidzedze, fuléamenyawo, kple gbododo fe fuɔename ɔe eme. Nu si le dzidzim ɔe edzi le Yavala dzi ɲutasēnuwɔwɔ me enye ame tsitsiwo kple sohɛ tsitsiwo kpakple ɔeviwo fe gbododo fe ɲutasēnuwɔwɔ. Wodzea agbagba be yewoatsɔ nonɔmetatawo kple ɲugbedodowo able wo to kakadɔdzi si ɔeviawo tso na wo la dzi ɲumakpetoe.

Dutasēnuwɔwɔ fomevi vevi bubu si ɲu wòle be míafɔ nu tsoe nye srōɔeɔe dzizizitoe. Dzizizi srōɔeɔe nye esi dzi srōɔela ɔeka teti meda asi ɔe o. Esia dzona to ɲɔdzidodo na srōɔelawo ale gbe gbe nyametsotso ɲutete aɔeke meganɔa wo si o. Numekukuwo ɔee fia le nyatefe me be, dzizizi srōɔeɔe de dzi wu ale si wole esusum egbea.

Mɔnu wuidɛkelia: Tsitretsitsi ɔe ɲutasēnuwɔwɔ ɲu

Tufafa kple kaka ɔe amedokui dzi hehenana nye ɲutasēnuwɔwɔ gbokponu nyuito le sohewo kple ametsitsiwo gbo. Edze fā be woso wu mɔnu bubu siwo dzi wotona trɔa ɲutasēnuwɔwɔ xɔɲkɔwɔ kple sohɛ siwo woa adā fe agbenɔwɔ. Enye hehenana ame ɲuto fe dzitsinya be woawo nu nyui le nonome mawo togbi me.

Ele be woakpe ɔe ɔtasɛlawo ɔu be woase veve na ame siwo ɔu wogblɛ nu le la, eye woade ɔugble tsitotsito le wofe nuwɔna ɔu. Afɔɔɔɔe sia nyo wu susumedɔdada dzaa ko na ɔtasɛlawo elabena, ame siawo menyanaa wofe nuwɔnawo metsonuwo o, eye nenyɛ be woɔe asi le wo ɔu la, wogadzea eme ake.

Mɔ bubu si dzi woate ɔu to akpɔ kuxi siawo gbɔ lae nye kpekpeɔɔunahabɔɔ siwo kpɔa nya siawo gbɔ ale be sɔhɛawo nagadze mɔ me nenyɛ be wo ɔuto le kpekpeɔɔnumɔnu dim na wo ɔokuiwo to mɔnu siwo mele sɛ nu o.la dzi

Woɔo nukpɔsusu aɔe si nye gɔmedzesukuviwo koɔ to anyi, le nyatefe me la, ele be mɔakpɔ egbɔ be ɔevi siawo mele ɔtasɛnuwɔwɔ me kura le sɔhɛmenɔyi alo tsitsime o. Susu bubu si ta wɔle be mɔafɔ nu na gɔmedzesukuviwoe nye be, esi ɔevi geɔe le suku dem fifia taa, nyaa ade wo gbɔ bɔbɔe.

Hehenana sia ma ɔe akpa aɔe me:

1. Dzadzraɔo

- ✓ Nufiala agblɔ nu siwo nye taɔoɔzinuawo nyuie le nusɔsrɔa gɔmedzedze.

2. Gododo gbɔto kple mɔfiamenana

- ✓ Abe nufiala yeye na ɔviawo ene ele be nɔtu kadede nyui ɔe wɔ kple sukuviawo dome ale be woate ɔu ka ɔe edzi.

3. Amewonyɔnyɔ (ɔe nane ɔu)

- ✓ Woana tanya la me nako na sukuviawo to kpɔɔɔɔnuwo kple xexlɛɔɔziwo dzi.

4. ɔtasɛnuwɔnawo nutiti mɔnuwo

- ✓ Woaɔe koɔ ade ɔviwo nɔnɔme sesɛ sia me kaba ale be woasrɔ nu tso eɔu ku ɔe etsɔme ɔuti.

5. Nyatafofo kple kaklɔ

- ✓ Akpa sia mexɔa yeɔyi geɔe o eye ɔeko sukuviawo aɔo ɔku edzi be hehenafea wu enu.

6. Nusɔsrɔ dede ɔwɔwɔ me, eyometiti kple emetsonu

- ✓ Ele vevie be nufialawo kple dzilawo nado ɔusɛ geɔe nusrɔviawo be woalɛ nu siwo wosrɔ la me ɔe asi ale be enu nagati o.

Hehenana ɔuto ava eme tso akpa evelia va se ɔe atɔlia dzi.

https://wellenbrecher.de/?gclid=CjwKCAiAvaGRBhBIEiwAiY-yMIWAB1ji2x6lQkndkn2le85laTu0jQBjd98R7xYSnxkG4byDmLMlyhoCgz4QAvD_BwE

Dzedoḍo:

<https://pixabay.com>

Dzedoḍo gomesese

Dzedoḍo nye nufofa le amegbetowo dome si dzi nufola kple nyasela(wo) tona maa nyatakakawo le wo nɔewo dome. Woate nɔ awɔ esia le mɔ vovovowo nu. Woate nɔ wɔe to nufofa me loo alo to dzesiwo dzi. Woate nɔ ɔo dze to nufu (gbe) alo to nutilã fe nɔnɔmewo me (dzesiwɔwɔ) me

Ale ke nyatakaka wɔa dɔe?

Dzamawo kadedeɲutinunyala Friedemann Schulz von Thun tu dzedoḍo fe kpɔɔɲɔ aɔe, si woyɔna hã be "to ene fe kpɔɔɲɔ", si aɔe ale si dzedoḍo wɔa dɔe Le kpɔɔɲɔ sia gome la, nufola kple nyasela li. Ame aɔe fe nyagbɔgbɔ ɔe sia ɔe laa gbedeasi vovovo ene ɔe eme. Gbeteasi siawo hã ɔoa nyasela gbɔ le ɔfofe ene siwo woyɔna be „tó eneawo“ nu. Woɔe kpɔɔɲɔ sia fia le dzogoe ene me si fia dzedoḍo fe ɔoɔ eneawo. Le dzedoḍomɔnuawo fe ɔfofe gbãto nu la, nyatakakawo kple nɔnɔmewo li. Nyatakaka na amedokui laa amenɔto fe nuwɔnawo ɔe eme abe seselelãmewo, amenyenye, hihiãwo alo ame nɔto fe asixɔxɔwo ene ɔe eme. Woate nɔ wɔ esia to nyagbe si me „nye“le la me le nukɔɔɔdzi alo numakɔɔdzi me. Le fomeditowo gome la, eme ko fã be ale si ame ɔoa edokui ɔe ɔfofe si so kple ame kemɛa to kple nu si wòle mɔ kpɔm na tso egbo lae ɔea kadedea fe dofe fiana. Woate nɔ atso mo fe dzedzeme, asiwɔwɔ ɔe nya dzi, gbe fe diɔime kple nufofa

agblɔ mɔfiame siawo. Le ameyɔɔ *fe* dɔdɔ nu la, didiwo, aɔaɔdɔdɔwo, afɔdɔdɔ ɛtɔdɔe wowɔna. (von Thun et al., 2012).

Nu kae nye dzedɔdɔ adãwɔwɔ manɔ emee ?

Zi geɖe la, kadede si me ɛtasẽnuwɔwɔ mele o *fe* dumevinyenye/nukɔsusu hea nugomemasemase vae. Zi geɖe la, wotɔtɔnae kple dɛkawɔwɔ blibo kple kadede si me dzre alo nyamedɔdɔ aɔke mele la o. Esiawo katã menye nu dɛka si gome woase le kadede si me ɛtasẽnuwɔwɔ mele o la o. Eku

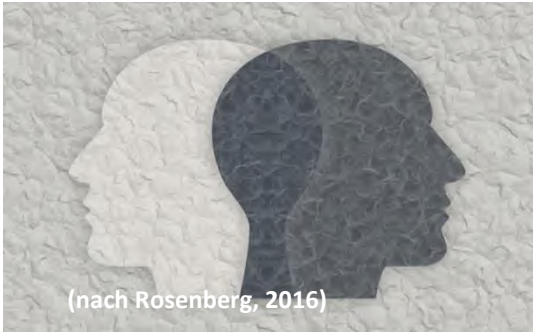

dɛ dzrewo gbɔkpɔkpɔ vevidodɔe ɛu wu be woazi wo dzi kenken. Ele be woadi egbɔkpɔnu siwo ana akpa evea siãa *fe* dzi nadze eme. Ame *fe* gomenɔamesi dzre kpakple nukɔsusu vovovowo nye gbesiagbegbenɔɔ nudzɔdzɔwo *fe* akpa aɔe eye wole vevie ɛtɔ na mɔ*fe* ɛgɔyi. Esia tae wɔhiã be le dzrewɔwɔ *fe* nɔnɔmewo me la, woase veve eye woade bubu ame hatiwo ɛu. Le dzrewɔwɔ gome la, akpa eve ya teti aɔ anyi ye sia yi. Akpa eve siwo *fe* nukɔsusu, seselelãme kple hiahiãwo to vovo. Ate ɛu aɔe vi be wotia nukɔsusu *fe* tɔtro si dzi ame aɔe ato atso eɔkui ade ame kemɛa *fe* seselelãme *fe* nɔnɔme me. Ne wole egbɔkpɔnu tuamedɔ siwo dzi woadu la dim la, kadede si me ɛtasẽnuwɔwɔ manɔ o ate ɛu ava eme. Be egbɔkpɔnu siawo nate ɛu awo dɔ la, woabi tso akpa evea siãa si be woawɔ nu aduadu. Be woaxɔ nukɔsusu si me ko alea la, woate ɛu azã Marshall B. Rosenberg *fe* mɔnu.

Eya ta dzedɔdɔ si me ɛtasẽnuwɔwɔ mele o mefia be „miewɔa nu nyui na mɔ nɔewo ye sia yi“o, „Miegale nya he ge gbede o“ alo „tɔnye koe woase o“ . Eku dɛ dzre aɔe gbɔkpɔkpɔ ale be akpa evea siãa *fe* dzi nadze eme. (Basu & Faust, *fe* 2015)

Ale ke woɔea dzedɔdɔ ɛtasesẽ manɔmee fiana?

Rosenberg *fe* dzedɔdɔ si me ɛtasẽnuwɔwɔ mele o nana be ame naɔe eɔkui nu le mɔ si ana be ehati nase egome eye woafɔ nu ɛkume kple ɛkume ahakpo egbo be dzrewo madzo o. Mɔnu sia *fe* dzogedzikpe vevitɔe nye vevesesedeamenu.

Veveseseḍeamenu - Gomesese:
 Veveseseḍeamenu ḍḗa ḡutete kple didi be yeade dzesi ame bubuwo fe seselelāmewo kple tamesusuwo ahase wo gome. Veveseseḍeamenu nye nusi hiã hena agbe nyui nɔnɔ.

Marshall B. Rosenberg – dzedoḍo ḡutasēnuwɔwo manɔmee

Amerikato susunutinunyala Marshall Bertram Rosenberg to kadede si me ḡutasēnuwɔwo mele o (CsV) fe nukɔsusu si me wòle be kadede nayi edzi dzidzedzetɔe la vae. Edea vovototo dzedoḍo fomevi eve dome: gbedeasi si wotu ḍe „wò nyagbe“ kple esi wotu ḍe „nye nyagbe“ dzi. Ne Rosenberg gblo gbedeasi siwo wotu ḍe „wò nyagbe“ dzi la, efiã dzedoḍo fe agbagbadzedze siwo lo agbenyuinɔnɔ me dzodzro kpakple nya siwo wogblɔna le mɔ gbadza nu, gomeḍeḍewo, nu gbegblēwo gbɔgblo, kple biabiawo ḍe eme. Be dzedoḍoa nadze edzi la, ele vevie ḡuto womazã gbedeasi siwo wotu ḍe „wò nyagbe“ dzi o. Gbedeasi siwo wotu ḍe “wò nyagbe” dzi ate ḡu nye uñnudɔdrɔ abe “womate ḡu aka ḍe dziwò o” alo “Ègava akea? Mènɔa game dzi gbeḍe o”, „ne mètro wò nuwɔna o la, àkpɔ emetsonuwo!“ ate ḡu ate ḍe nyaselaa dzi eye wòagblē dzedoḍoa me. Gbedeasi siwo wotu ḍe “wò nyagbe” dzi ate ḡu xe mɔ na dzedoḍo eye manɔ woakɔ kuxiwo gbɔ o.

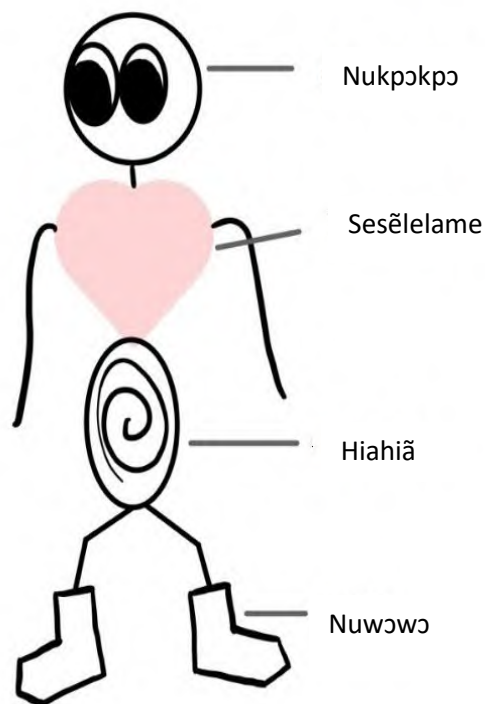
Le go bubu me la, le gbedeasi siwo wotu ḍe “Nye nyagbe” dzi la, uua mɔ na ame nɔewo gomesese. Be nàte ḡu wɔ esia la, ele be nàgblo wò seselelāme kple hiahiãwo eye nàḍo to wò evelia kple nugomesese. Taḍodzinuãe nye be woafɔ asa na dzedoḍo fe mɔxenuwo eye be woase ame nɔewo gome. (kpɔ Rosenberg, fe 2016)

Mw̃nu wuievelia: Nuwɔna ene fe kpɔɔɔɔɔ

Rosenberg to nuwɔna ene fe kpɔɔɔɔɔ aɔe vae si dzi wòle be dzedɔɔ si me ɔtasɛnuwɔwɔ mele o naye edzi dzidzedzetɔe le.

Afɔɔɔɔ gbãtɔ: ɔkulelé ɔe nu ɔu

Gbã la, ele be míalé ɔku ɔe nɔnɔmea ɔu. Le aɔi sia la, ele be woase nu siwo foxlã mi gome nyuie eye míade dzesi nu si tututu le dzɔdzɔm le nɔnɔme sia me. Eya ta ele vevie be woabu nu si nuselaa gbɔ kple ale si wòwɔa nui ɔu (dzesiwo kple gbe fe ɔiɔi me). Ele vevie ɔuto be woana nyatakakawo katã nyaselaa le mɔ si medea akpa aɔeke dzi kura o nu eye womadrɔ uɔnu hã o. Eya ta woaɔ nu si amea wɔna eye ne wòdze alo medze ame ɔuo. Le afɔɔɔɔ sia megbe la, woaɔo gome anyi ɔi na dzedɔɔo.

Nyagbɔgbɔ "ye sia yi, gbede o, azɔ xoxo, kple bubuawo." Nye nu siwo gbɔ woagbe nu le.

Afɔɔɔɔ evelia: Seselelãmewo

Le afɔɔɔɔ evelia me la, anye ame ɔuto fe seselelãmewo ɔɔɔɔfia le nɔnɔmea nu. Esia le vevie ale be nye nyasela nase nye nya gome nyuie wu eye wòate ɔu ase nye nuwɔna hã gome nyuie wu ɔe edzi. Nye seselelãmewo ɔɔɔɔfia ate ɔu ɔe dzre dzi akpɔtɔ. Le aɔi sia hã la, ele vevie be maɔe nye seselelãmewo ɔa tso susu siwo me fɔbubu le gbɔ. Ate ɔu adzɔ bɔbɔe be woaɔe tamesusuwo kpakple seselelãmewo gome eye ame aɔe aɔo afɔku me kaba be nye nyasela nabu esia be enye amedzidzedze.

Le kpɔɔɔɔ me:

Le esime woagbɔ be «metsɔa ɔeke le eme o « tefe la, ele be ame nahe susu ayi eya ɔuto fe seselelãmewo dzi boɔ eye wòadze agbagba aɔe esiwɔ fia. „Nyemesena le ɔokuinye me be nye dzi dze eme o eye medoa dziku“.

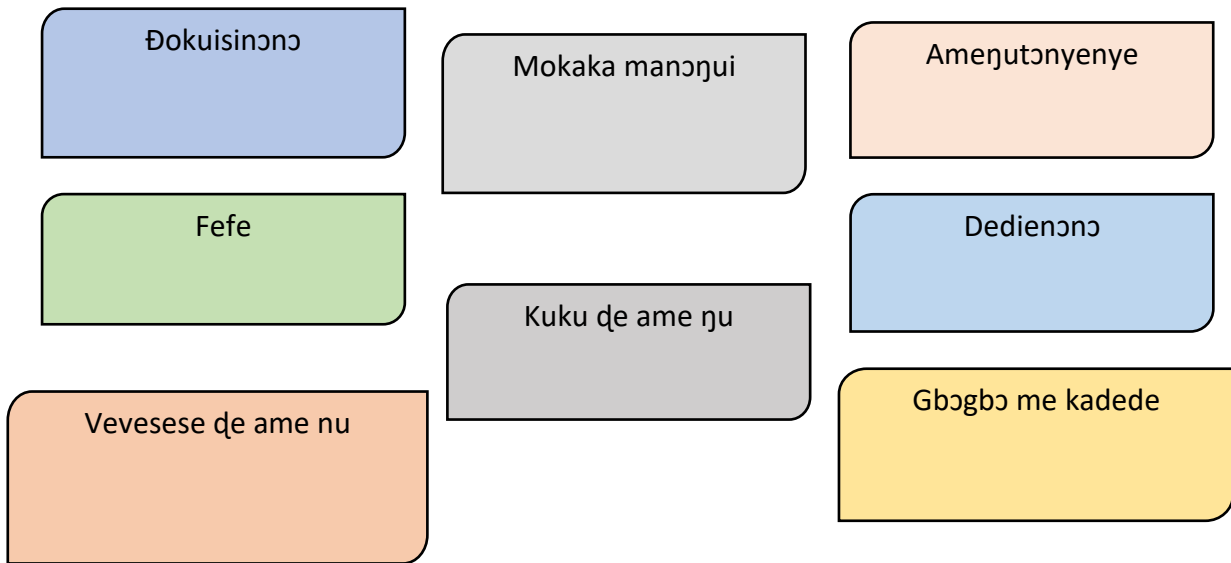
Afɔɔɔɔ etɔlia: Hiahiãwo

Le afɔɔɔɔ etɔlia me la, ele vevie be nàde dzesi wò hiahiãwo eye nàde wo me na amesi le nu fom na wò. Ame fe hiahiãwo ɔɔɔɔfia alea naa nuwo me kɔna nyuie wu

le dzrewɔwɔ *fe* nɔnɔmewo me. Woanɔ ame *fe* hiahiãwo ɔe axadzinuwo me. Woate ɔu aɔee fia kpui. Be ame nanya *e*fe hiahiãwo la, ele be wòaðo dze kple *e*fe seselelãmewo. Le esia ta la, miãkɔ seselelãme siwo ate ɔu anɔ ame me kple seselelãme siwo medze ame ɔu o *fe* ɔkɔwo le megbenyawo me.

Amegbetɔ *fe* afɔɔɔɔe ɔe sia ɔe *fe* tadɔdzinu yia *e*fe hiahiãwo gbɔ kpɔkpɔ. Amewo katã *fe* hiahiãwo sɔ. Eya ta hiahiã aɔe gbɔ kpɔkpɔ metso amewo kple nuwɔnawo gbɔ o. Wofe hiahiãwo siwo gbɔ womekpɔ o gbɔgbɔ na amea kpena ɔe ame si le nu fom na amea ɔu wòsea amea gɔme nyuie wu. Nu si le vevie nye be nãma wò hiahiãwo ɔa tso mɔnu dzadze siwo dzi nedi be yeatsɔ akpɔ ye ɔuto yefe hiahiãwo gbɔ ko gbɔ. Miatɔ va aɔaɔu siwo ku ɔe ame ɔuto ɔu le dzrenyawo me la dzi. Esia tae wòle be ame kemɛa *fe* seselelãmewo kple hiahiãwo nado fome kple wo nɛwo ɔo.

Amewo *fe* hiahiãwo veviwo ɔuti nyatakaka kpui aɔee nye esi:

Afɔɔɔɔe 4: Nuwɔna/ Biabia/ Didi

Afɔɔɔɔe enelia bia be mabia nya aɔe si aɔo mɔ si dzi woato akpɔ nye hiahiã gbɔ. Ele vevie be woade bubu nye nyasela *fe* hiahiãwo ɔu sɔsɔe eye woabu wo ɔu. Nu si hiã hafi woate ɔu aɔo dze yi ɔugɔe dzidzedzetɔe nye be woaxɔ "ao" hã abe ɔuɔɔo ene eye woaxɔe nyuie. Hekpeɔe enu la, ele be woakpɔ egbɔ be womabu nyasela *fe* biabaa me nyawo be wonye dzizizi alo ɔɔdzidoname tso egbɔ o. Biabia aɔe ale si madi be woakpɔ nye hiahiã gbɔ nyuie wu la fia. Esia mɛfia be eya koe nye mɔ si dzi woato akpɔ hiahiã sia gbɔ eye wònye nyatefe o. Gawu la, esia mɛfia be ele be

woakpɔ nudidi sia gbɔ godoo o. Ele be míalɔ́ ɔ́e ame kemɛa fe hiahiáwo dzi be míatso nya me le mía ɔ́kui si, elabena aleae míexɔa nu si míedi kple kakadɛdzi geɔe wu. Womaɔe emetsonu gbegbléwo tso “ao” me na ame kemɛa o le go aɔeke me o.

→ Seselelámewo nye mɔ́fianuwo na nɔ́dzedzekpɔkɔ alo makpɔmapɔ na hiahiáwo gbɔkpɔkɔ.

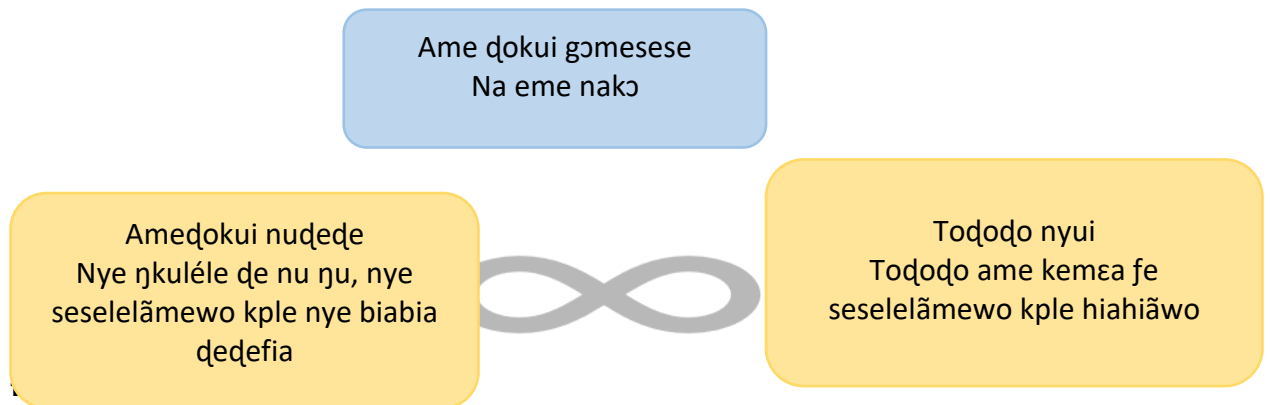

<https://pixabay.com>

To akpa ene siawo zazã dzi la, ele be ame sia ame nase veve ɔ́e ame nu. Woate nu azã CsV le agbe fe akpa sia akpa le nɔ́nɔ́me ɔ́e sia ɔ́e me. Mele vevie be kadedewo nana fomea me, le suku, le fomedodo kplikplikpliwo me alo le asitsatsanyawo me, nɔ́ti nudzraɔɔɔwo há me o . Woate nu zãe le dzrewo kple numedzodzro fomevi ɔ́e sia ɔ́e me. Ekpena ɔ́e mía nu le nɔ́nɔ́me ɔ́e sia ɔ́e me be míazã míafe veveseseɔ́eamenu fe nɔ́tete eye míana nɔ́dzɔ ɔ́e míafe nyagbɔgblo fe mɔ́nu nu geɔe wu. Ate nu na míafe agbenɔ́nɔ́ nanyo ɔ́e edzi ne ame evea siãa lɔ́ faa be yewoana nu tso dzime.

Marshall B. Rosenberg de vovototo dzedɔɔo fomevi etɔ́ dome:

Woate nu abu dzedɔɔo si me Dutasɛnuwɔwɔ mele o be nye Afɔɔɔe Eneawo le Marshall B. Rosenberg fe nya nu be enye nuwɔna si me nɔ́kuléle ɔ́e nɔ́nɔ́me aɔe nu hea seselelámé si wotu ɔ́e hiahiã aɔe si gbɔ womekpɔ o dzi vae eye wòhiã be woatsɔ biabia aɔe akpɔ esia gbɔ. Le esia wɔwɔ me la, ele be woama nu si de megbe na nua kple nu si gbɔ wòtso la dome.

Ne míete nu nya *míafe* seselelámewo kple hiahiáwo kpakple *mía* havi amegbetowo hã *fe* seselelámewo kple hiahiáwo la, *míalé* nku de *fomedodowo* nu le mo yeye nu. Eya ta woate nu aḍe n̄tasēnuwowo de dzrewowowo nu dzi akpoto va do sueto keke ake dzi. Esi wònye be *míafe* susu no te de veveseseḍeamenu *fe* n̄tete dzi ta la, *míanje* aḍaba a fu nutsotsowo kple uṅnudɔdrɔwo dzi.

Dokuidedefia:

Wò n̄tɔ wò seselelámewo nyanya nye nu vevi aḍe si ana n̄anya wò hiahiá siwo gbo womekpɔ o. Seselelámewo siawo dedefia matsɔ agba anɔ akpa kemɛa dzi o eye womadrɔ uṅnu wo o la, nye nu vevi siwo hiá hafi woate nu aḍo dze n̄tasēnuwowo manɔmee (CsV) dometo deka.

Toḍoḍo nyui:

Be dzedoḍo nakpɔ dzidzedze la, toḍoḍo nyui hiá. Efi be woate nu ase ame bubuwo *fe* n̄tefekpɔkpɔwo kple nukpɔsusuwo gome ahaxo wo. Le esia ta la, *míeḍoa* to nu si nu ame kemɛa léa n̄ku de, sena le edokui me, le didim alo wòbiana. Toḍoḍo nyui nana be dzedoḍo dea to eye kadede nyuito n̄a ame dome. (kpɔ Rosenberg, 2011).

→ Kakaḡedzi wḡa dḡ le afi sia abe nudidi vevi aḡe ene

<https://pixabay.com>

Ale ke woate ḡu lé avu be wḡafia dzedḡḡo ḡutasēnuwḡḡo manḡmee

Masḡmasḡwo dzadzraḡo - ḡomesese:

Masḡmasḡwo dzadzraḡo nye ḡutete si le ame si be wḡade nu masḡmasḡ siwo li fifia me ahakḡo wo ḡbḡ le mḡ nyuitḡ nu eye wḡaḡe vi.

Woate ḡu awḡ dzrewo ḡbḡ kḡḡkḡ ḡudḡ atḡḡ aḡe dzre dzi akḡḡḡ, esime woate ḡu awḡ CsV *fe* kḡḡḡḡḡḡḡ ḡudḡ atḡḡ axe mḡ alo akḡḡ kuxiwo ḡbḡ. Woléa avu nenyē be dzre dzḡ. Be woalé avu nyuie la, nu vevi etḡ hiā: dzrewḡḡḡ *fe* ḡutete, dzedḡḡḡ kple lolḡ faa be yeḡḡe asi le nya ḡu. (kḡḡ Jiranek & Edmüller, *fe* 2021)

Tɔdometsikpe fe kpɔɔɔɔɔɔ

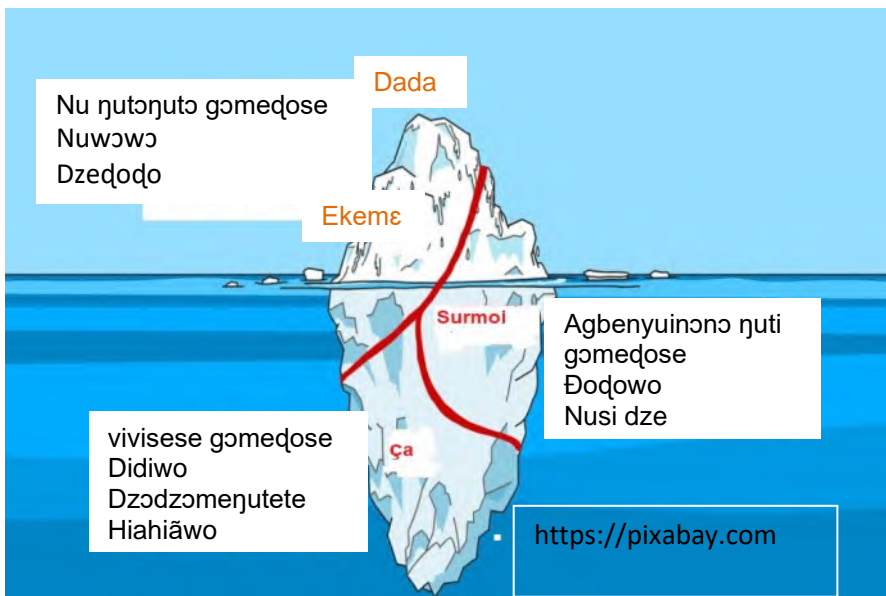

Tɔdometsikpe fe kpɔɔɔɔɔɔ nɔ te ɔe ɔe Sigmund Freud fe amenyenye nufiafia dzi. Eɔee fia be le amegbetowo dome kadede fe sefe la, taɔɔɔɔɔɔ fe ɔɔɔɔ kple fomedodo fe ɔɔɔɔ aɔe li.

Tɔdometsikpe fe tame le tsia tame nye 20% le efe kɔkɔme bliboa me. 80% susɔea ɔla ɔe tsia te. Miate nu susu tɔdometsikpe-tame abe nye dzedɔɔɔ

makuɔeamenuie. Le ɔfe sia la, woana nyatakaka siwo me ku ɔe ame nu o kple nyanyanana bubuwo. ɔfe makuɔeamenuia lo nya siwo wogblo le dzedɔɔɔ aɔe me fe nyawo kata ɔe eme. 80% susɔea nye fomedodo fe ɔɔɔɔ ɔla kple esi womenya o. Dzeside sia fe akpa aɔee nye tamesusuwo kple seselelɔmewo, asixɔɔ fe nɔnɔmetatawo kple nu siwo vɔa wo. Woate nu axɔ akpa siawo le taɔɔɔɔɔɔ fe ɔɔɔɔ nu to mɔ fe dzedzeme, asiwɔwɔ ɔe nya dzi kple gbe fe ɔiɔi me eye wonye dzedɔɔɔ si menye nyagbɔgblo o fe akpa aɔe. Gake dzedɔla mate nu ase nɔnɔme siawo

gome bliboe gbede o. Nyatakakawo kple nyanyanana siwo meku ɔe ame nu o koe niasela la gbo le sidzedze blibo me.

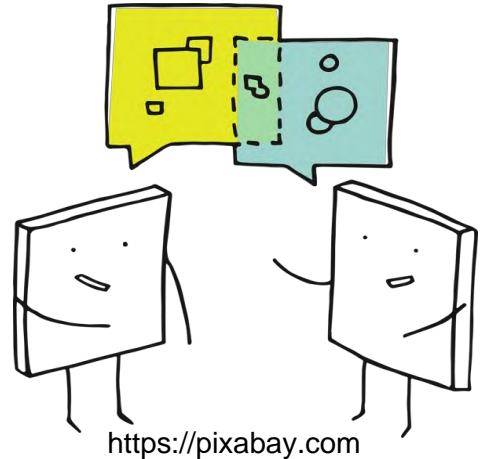
Kpɔɔɔɔɔɔ sia do fome kple Sigmund Freud fe susu kpɔɔɔɔɔɔ. Le

kpɔɔɔɔɔɔ sia me la, nɔnɔme etɔ li: amedokuiɔudzedze, dada kple ekeme.

Amedokuijudzedze nye agbe nyui nɔnɔ fe gomedosewo abe xexeame fe dzidzenuwɔ ene eye wòzia nudidiwo ɔe 'dada' dzi. Woate ɲu ade dzesi esia to dzilawo fe nɔnɔme me eye wòtsi tsitre ɔi na hadomegbenɔnɔ fe nu siwo wotsɔ na kple nu siwo ɲu wode se ɔo le ɣeyiɣi ma ke me esime wòtsi tsitre ɔi na nudzɔdzɔ si wotu ɔe susu dzi la hã. Dada xɔa nuwɔna adodoewo tefe, eye wònye dometsola le amedokuijudzedze kple ekemɛa fe didiwo dome. Ewɔa ɔo ɔe xexeame fe nɔnɔmetata siwo wowɔ ɔe ɔoɔo nu dzi eye domenyiɲusɛfianu kple hadomegbenɔnɔ de dzesii. Taɔodzinu si le ame ɲuto ɲue nye be wòawɔ nu dzɔdzɔ si da sɔ, eye wòkpɔ ɲusɛ ɔe nudzɔdzɔ eve bubuawo dzi. Dada la ɔea edokui fia to nuwɔna me. Ekemɛa ɔea ame didiwo, hiahiãwo, kple ame fe dzɔdzɔmenjutetewo fiana. Eya ta enye nu si dzi dada kpɔ ɲusɛ ɔo le xexea fe ameflunuwo ɔeɔfia me. Domenyiɲusɛfianu veviwɔe dea dzesi esia. Le amegbetwo dome dzedɔo me la, nugɔmemasemase kple dzrewo ate ɲu ado mo ɔa kaba. Esiawo ate ɲu adɔ le taɔodzinu fe ɔoɔo nu alo le fomedodo fe ɔoɔo nu. Woate ɲu akpɔ dzre siwo dzɔna le taɔodzinu fe ɔoɔo nu gbɔ kaba to toɔoɔo vevie, nyaɲuɔoɔo alo biabiawo tso enu me. Nu siwo ahe dzrewo vae le taɔodzinu fe ɔoɔo nu ate ɲu anye be akpa ɔeka mekpɔe dzesii be yemele nu sue aɔe ko wɔm o wu akpa kemɛ le tanya aɔe ɲu alo womexo nyatakaka nyuie o. Dzre siwo le fomedodo fe ɔoɔo nu gbɔ kpɔkpɔ sesɛna wu. Be woakpɔ egbɔ la, woabia le afi sia be woatsɔ ɔe le eme na nyaselaa. Be dzedɔo nakpɔ dzidzedze la, ele vevie be woakpɔ dzrewo gbɔ le fomedodo fe ɔoɔo nu elabena esia hã kpɔa ɲusɛ gbegblɛ ɔe dzedɔo dzi le taɔodzinu fe ɔoɔo nu. Ne wokpɔ kuxiwo gbɔ afã kple afã la, nyanyananawo fe akpa 80% megaɔoa gɔmesese kura o. (kpɔ Abels & König, fe 2010)

Harvard *fe* nukpɔsusua

Harvard *fe* nukpɔsusu si Roger Fisher kple William Ury to vae la nye gɔmedɔse ene siwo dzi ame ate ɲu to akpɔ dzrewo gbo le ɲutifafa me eye wòadɔe be akpa eveawo katã nakpɔ ɲudzedze.

Ɖe ame ɔa tso kuxia gbo

Womakpɔ amenjukule atso nyame o.

2 Nyɔ ɔetsɔlemewo

Ele vevie be woagakpɔ ɔetsɔlemewo kple hiãhiãwo le gotagome o, ke boɲ le ememe.

3. Dzro tiatia siwo woãte ɲu wo me

Ele be woadi mɔ siwo dzi woato aɔe vi na akpa eveawo katã.

4. Dzidzenu dzɔdzɔewo ɔɔɔ

Mlɔeba la, ele be akpa eveawo katã nalɔ ɔe nya ɔeka dzi. Woawo esia amenjukume makpɔmakpɔtɔe bene woatso nyame nyuie. (kpɔ Schäfer, *fe* 2017)

Mɔnu wuitɔlia : Fafadede dzre me: avulélé dzrewo *fe* kpɔɔɔɲu.

Avulélé dzre *fe* kpɔɔɔɲu sia nye afɔɔɔɔɔ adɛ siwo kplɔ wo nɔewo ɔo eye wòle be ame siwo katã kpɔ gome le eme nato. Nudoɔakpɔ vevi eve dzie wotu kpɔɔɔɲu sia ɔo:

1. Dzrewo gbo kpɔkpɔ dzi ɔɔɔe kpɔtɔ to ame siwo katã kpɔ gome le eme *fe* dede tome.

2. Ame siwo kpɔ gome le eme *fe* dede tome le ɔɔɔ nu to biabia, numekɔkɔ, biabia la xɔxɔ kple egbɔkpɔnu didi me. Mɔnu sia hiã na fafadenumela si akplɔ ame siwo katã kpɔ gome le eme to dzrewo gbo kpɔkpɔ *fe* ɔɔɔa me eye made akpa aɔeke dzi o.

Afọdẹdẹ gbãto: Nukpọsusuwo gọmedẹdẹ

Ele be woądo biabia siwo gbona ọju le afi sia: Nu kae nye kuxia ? Nu ka dzie wote gbe ọdo? Ale ke ame siwo ọju nyaa ku ọdo sena le wo ọdoku me tso nọnọmea ọju? Ẹ ka ọie wodrọ nyaa zi gbãto? Nu ka tae míeva ọdo nọnọme sia me? Le afọdẹdẹ sia me la, ele vevie be woagblo ame ọjuto *fe* fudenamea *fe* vevienyenye na nyasela la

Afọdẹdẹ evelia: Klo nu le biabia siwo le megbe na nukpọsusuawo dzi

Afọdẹdẹ evelia sia *fo* nu tso ame siwo katã kpọ gome le eme *fe* didiwo, vovọwo kple mọkpọkpọwo ọju. Le afi sia la, woąde ale si akpa siwo katã kpọ gome le dzrewọwọ me la le wo ọdoku si kple nu si le vevie na wo be woąde eme la me.

Afọdẹdẹ etọlia: Biabia vevitọa ọjudo

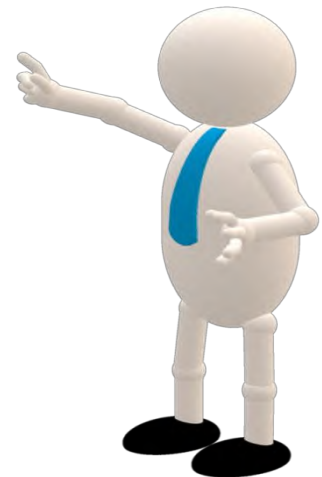
Le afọdẹdẹ si kplọe ọdo me la, woawọ Nu si dzi dzrea nọ te ọdo ọjuto ọjuto. Le ọfe sia la, ele be woahẹ nugomesese vae tso ame bubuwo *fe* nukpọsusu kple wofe nọfe me. Tađodzinu si le afọdẹdẹ sia mee nye be woąde asi le susuwo kple nukpọsusuwo ọju eye woalé fọ ọdo nu si le veviwọ ọju. Nu si le vevie le afi siae nye be woalé nya siwo katã wogblo la *fofu* be woaxe mọ ọdo nugomemasemasewo nu.

Afọdẹdẹ enelia: De ale si biabia la le vevie me

Gbã la, galé ọku ọdo nu vevi siwo wobia, wofe vevienyenye na ame siwo katã kpọ gome le eme ọju ake. Le ọfe sia la, ele vevie be gomesese ađe nado mo ọdo na ame siwo katã kpọ gome le eme le nyametsotso siwo wowọ ọju.

Afọdẹdẹ atọlia: Kpọ nyawo gbọ to biabiawo dzi

Nenye be woxọ biabiawo katã eye wolọ ọdo wo dzi vọ la, nu vevitọe nye be woadi ọjudo na wo. Afọdẹdẹ sia ana woakpọ nyawo gbọ nyuie.

Afɔdɛdɛ adelia: Wɔ nyametsotsoa hena amedome dzadzraɔ nyuitɔa

Le afɔdɛdɛ mamletɔ sia me la, mietso nya me nyuie eye mielɔ dɛ avulemɔnuɔɔɔɔ siawo zazã dzi.

→ Se siwo ku dɛ fafadenumewo ɔu

- ✓ Abe avulela ene la ele be womade ame aɔeke dzi o.
- ✓ Ele be avulela natsɔ dzrewɔwɔa fia le mɔ si ana akpawo katã nate ɔu ade vovototo wo nɛwo dome eye eme nakɔ na ame sia ame.
- ✓ Ne akpawo katã lɔ dɛ afɔdɛdɛa dzi, eye wofe dzi dze eme dɛ emetsonua ɔu ko hafi woate ɔu ayi afɔdɛdɛ si kplɔe dɔ dzi. (kpɔ Jinarek & Edmüller, fe 2021)

Tafonya

Sɔhɛwo fe ɔgɔɔɔlawo fe hehenana mɔfiamegbalɛ sia nye mɔfiame na dumevinyenye fe hehenana sɔhɛwo le sɔhɛwo dome. Ele vevie be mɔabu ɛɔu be womadze akpa aɔeke dzi esime wole ezãm o. Elabena wobua dukɔmeviwo fe hehenana (vevito le Afrika frãsegbeduwo me) zi gedɛ be enye sɔhɛwo fe „dunyahehe“ tsɔtsɔ tsi tsitre dɛ kɔnyinyi siwo woɔo anyi ɔu. Le susu sia ta la, ele vevie be dziɔɔɔɔ na se egɔme be ele vevie be woatu ame siwo gbɔna dua kplɔ ge le tsɔme la hena dugbenɔɔ le ɔutifafa me.

Mɔfiamegbalɛ sia menye dɔ si wowɔ vɔ o. Enye nuɔɔɔɔ gbãtɔ si me hehenalawo adzro ahawu enu ale be dukɔmeviwo fe hehenana nade to le sɔhɛwo dome ale be le xexeame katã la woatu hadomegbenɔɔ dɛ taɔɔɔɔɔ dɛka ko ɔu: Hadomegbenɔɔ blibo tutu le xexeame.

Axadzinuwo
nufiafia 1to fe dɔwɔnuwo

kukuɔeamenju fe akpa eneawo³⁵: Ɖo kpɔɔenju ene siwo le nuɔusime ale be ɔe sia ɔe nasɔ kple ɔofe aɔe le miame

1. ηgɔdodɔ hena kùkùɔeamenju (kwasiɔa adē)

Va se ɔe fifi la, kadedeade mede tó o eya ta mewɔ naneke na vidzia be wòanɔ kple ame tsitsi siwo menya o. ɔevia doa nu kple efe dzɔdzɔmedzesiwo (kpɔ. Avifafa, nukoko, amekpɔkpɔ) ale be woawo efe dzidziwo nae.

2. kùkùɔeamenju gɔmedzedze kwasiɔa 6- ɔleti 6-8

Vidzia dze sidzedze amewo vɔ. ele vovototo dem efe fometɔwo kple ame bubuwo dome. Ele kukuɔeamenju ɔem fia eye wòate ηju tsiã (fofoa alo dadaa) le ame buwo ηgɔ.

Ɖo le Kofi wum eye nɔa Akuwa na dzogbɔe. Ese nɔa fe dɔme le gbe ɔem eye wobiae be: „dada, ɔo le wohã wò wum yea“? eye wona dzogbɔa fe ɔee. Nɔa ko nu hegbɔ be, „ao, akpe, mele detsi aɔe kplɔm xoxo“.

Zi gbãtɔe nye esia Afi nɔ nɔvi Sada ɔi tsa va egbɔ tso esime wòdi Afi kwasiɔa aɔewoe nye esia. Etsɔ afi na nɔɔia be wòanɔ egbɔ eye eya ηuto yina dzogbɔ fo ge. Esi nɔa dzo la, Afi lé ηku ɔe Sada ηu nyuie eye wòko nu nae esime nɔɔia le nu fom nae kple gbevivi.

Kɔmivi le afeme kple nɔa. nɔa yi afea godo hele nu siam. Kɔmivi si srɔ zɔzɔ etefe medidi o la, ti nɔa yome yi ɔe afea godo. Enɔ anyi ɔe anyigba hefã noa ɔe asi sesiẽ. Nɔa ko nu nae eye wòfo nu nae. Le ɔeyiɔi aɔe megbe, kɔmivi tsi tsitre hedze bɔlu ade si le anyigba la fofo. Etrɔ kpɔ nɔa eye wofo nu nae kple ηku

³⁵ cf. (Lengning & Lüpschen, 2019, p. 14 suiv)

Kukuḍeamenju kpɔḍenju eneawo³⁶:

De ka kpɔḍenju siwo le ḍusime la kple kukuḍeamenju nɔnɔme siwo le miame dome.

1. Kukuḍeamenju kple kakaḍedzi

ḍevi siwo ku ḍe ame ŋu kple kakaḍedzi la, kana ḍe wo ḍokuiwo dzi le seselelāme, ḍokuitsɔtsɔna kple kpekpeḍenju gome. Esia tae womevɔna ne wo gogo ame o eye esi wofia lɔlɔ wo le ɣeyiɣi vɔwo hã me ta la, mesesēna na wo be woḍe wofe seselelāme fia o (Kpɔ. Vɔvɔ, dzibibi...)

2. Sisi na ame nentye be kakaḍedzi mele kadede la me o.

ḍevi siwo sina na ame woe nye esiwo kadede la mena kakaḍedzi o. ne womaga va kpɔ esia ake o la, woḍea wo ḍokuiwo ḍe aga. Wo kua wofe kadede ḍe nu si le wo si la ko dzi (Kpɔ fefenu). Esi ame aḍeke mekpea ḍe wo ŋu tsã o la, womedea wofe seselelāme fiana o. kpɔ. Vɔvɔ, blanuilélé, dzibibi.

Manu le fefem kple efe vible nu esime dadaa le nu ḍam. Tete, ekli nu hedze anyi eye wodze avi fafa. Esi du yi nɔa gbo kple avi eye nɔa kɔe ḍe abɔme heble enu eye wòkpɔ be mexɔ abi o mahã. Enumake Manu zi ḍoḍui eye wògadzi be yeayi fefe la dzi.

Amina kple dadaa le te nɔm le amexɔfe. Enɔ anyigba hele fefeem kple efe fefenu. Tete nɔa tsi tsitre hegbɔ kple adã be ‚ne medzudzo esia fifi laa o la, magblẽ o ḍi adzoel!“ eye wòdo le xɔa me ɣeyiɣi ue aḍe heyi ḍafo ka. Amina dze eḍokui mumu sekple sekple. Esi nɔa va la, eḍe afo yina egbo gake, egatrɔ yi nɔ anyi ḍe anyigba

Dadavi Améyo le didim be yeayi ḍe yetɔ gbo. ɣe aḍewo ɣi la, enana kukuḍeamenju si dim wòle lae, gake esi wònye be Améyo blibɔa ame sɔgbo ta la, fofoa woxɔnae o. Ne Améyo gblɔ efe hiãhiãwo la, menya ale si tututu fofoa aḍo enu nae o. eku ḍe fofoa fe afo ŋu eye eya gblɔ kple gbe sesẽ bena: „ḍe asi le ŋunye, yi ḍafe azɔ!“ Esi améyo mele didim be yeafe fifia o la, edze avi fafa sesiẽ, ke fofoa trɔ dzo le egbo. Améyo si du kplɔ eḍo kple avi, eye fofoa tɔ hekɔe; ɣeyiɣi geḍe megbe hafi wote ŋu zi ḍoḍui.

³⁶(Julius, Gasteiger-Klicpera, & Kießgen, 2009, S. 14 f.)

3. Kukuḡeamerju si le eve dome

ḡevi siwo de ka kple ame le kpemaḡodzi nu la, kpḡa amewo le nenema nu le kadede me kpakpli wo me. Ame siwo wode ka kple la ḡoa woḡe hiāhiāwo nu na wo kpemaḡodzitḡe.

- Kpḡerju me, ḡe aḡewo ḡi woḡo erju nyuie kaba eye ḡe bubu ḡi womatsḡ ḡeke le eme o. ḡevi siawo tḡgbi melḡa ḡea vo kaba ahasrā nu siwo foxlā wo la kpḡ o.. woḡena fiana be yewole kadede me kple ame aḡe gake wogaḡea woḡe ḡomedzui fiana ame si de wo xaxa me la hā

Mawuena nḡ anyi ḡe anyigba hele fefem kple fefenuwo. Fofoa nḡ flesre gḡme hele nyadzḡdzḡgbalē xlēm. Tete Mawuena fe asi tsi fefenu aḡe me eye wḡvee. Mawuena nyae be yefofo doa ḡli ḡe ye ta nenybe be yelevi fam. Esia ta meḡe efe seselelāme ḡe go o, erlḡo fofoa be heyi efe fefe la dzi.

4. kadede manyatalenui

ḡevi siwo nḡ kadede manyatalenui me la, kpḡa wo ḡokuiwo abe ame siwo wogblē ḡi le xaxawo me ene eye wokpḡa ame si erju woaku ḡo la abe ame si menaa dedienḡḡo ame o la ene. Wometsḡa ḡeke le eme na ḡevi siawo o eye wowḡa vḡ ḡe wo erju gḡ hā. Ame si erju woaku ḡo ate zu vḡvḡdonu na wo faa. Le seselelāme nḡḡḡmewo me la, (ne woklā wo kple ame si erju woaku ḡo la,), wotutu na kenken (kpḡ; wonḡa dzesi ḡeka ko fomevi wḡm)

ḡleti sia ḡleti la, Kḡwu fofo xḡlḡ Agbeko ḡia tsa vana egḡo. ḡleti aḡewo koe le Kḡwu si gake eya kple Agbeko fena edziedzi nenybe be eva fofoa gḡo. Egbea esi wole fefem la, Kḡwu dze avi fafa. Agbeko ble enu dokpoe. Esi fofoa va kḡe la, ezi ḡḡqui

Nuḡeḡo: Seselelāme fomeviwo³⁷

Seselelām e	Vevinyenye	Nukpɔkpɔ	Nɔnɔmefiafia	Nuwɔna ḡeḡefia
Dzidzo	Dzidzo xɔa dzi na ame enumake eye wonye nu si hea zikpui	Ne dzi le ame dzɔm la, woléa ŋku ḡe nuwo ŋu nyuie eye nu sue siwo ŋu womeléa ŋku ḡo tsā o la, wɔa nuku na ame.	Kpakpa foa ame eye woyina uīi, wokoā nu ye aḡewo yi gō, foa nu eye wofena gō hā.	Nuwɔna ḡeḡefia aḡeke meli koŋ o gake wodia be woama dzidzo la kple ame bubuwo hā.
Lɔlɔ	Seselelāme geḡe le lɔlɔ me abe amelɔlɔ, gbɔɔɔnyawo, kukuḡeamenju alo dzixɔsenyawo ene. Le afi sia miafo nu tso amelɔlɔ ŋu.	Miafe nukpɔkpɔ medea ŋɔ o elabe miekpɔa ame si lom miele fe akpa nyuiwo ko.	Kpeḡodzi aḡeke mele ŋutilā fe wɔna me o. ne miele ame lom la, miefona, agbe anɔ mia me eye uauā yɔa mia me.	Miedzea agbagba gogona ame si lom miele. Eye miedina be asixɔxɔ tɔhe nano mia si le amea ŋkume abe ale si wòle esi le mia ŋkume ene
Ameḡokui ŋudzedze	miekpɔa ŋudzedze nenye be mia ŋuto alo ame si ŋu miete ḡo la wɔ nu nyui aḡe la.	Ameḡokuiŋudze dea ame asixɔxɔnɔnɔme aḡe me ale be ŋusē ḡoa ame ŋu eye wodina be woagawɔ nu nyui wu ale si wòle tsāa.	Wofona le ameḡokui me, anɔ dzidzo me eye agbe anɔ ame ŋu. Dutilā dina be yeawo yeye eye yeadze ame ŋu	Ne wole ŋudzedze kpɔm la, wodia be woaḡe ameḡokui fia eye be amewo nadzesi ye.

³⁷ cf. (Bohus & Wolf, 2009, p. 200-244)

<p>nudzodzro kple didi “Craving”</p>	<p>Menye gbododo dzi ko dzodzro sē de o; ale, nuḍuḍu, hadzidzi, aḍitama, yeḍuḍu kple kametetewo hã hea dzodzro vana. Miekpoa gome le nu si ko ahe dzodzroa va mia me la me.</p>	<p>Nenye be miafe seselelāme dzodzroa de dzi la, miekpɔa nuwo nyuie o. miafe ametia katã trɔna de ḥudzedze si miakpo la ko gbo. Ate ḥu wɔe be miadji vlo alo awɔ nu vlui.</p>	<p>Dutilāwɔnawo toa vovo. uu sraa le lāme na ame kple dzo eye dzi foa uu kabakaba. ukawo vlona eye miade dzesii be fodome toa dzo na ame.</p>	<p>Nuwɔna tsoa nudzodzro si de nuwɔwɔ la tome gbo. Nenye be seselelāmea de dzi sɔgbo la, womegate ḥu léa amedokui o.</p>
<p>Vɔvɔ</p>	<p>Vɔvɔ nye agbetavliivi nyanyananamɔnu aḍe. ekpea de mía ḥu miade dzesi afoku ahadzrae do. evana nenye be miele afoku me alo ame aḍe si le miafe axa dzi la le afoku me</p>	<p>Miekua de afoku fe nuḍefiawo ḥu eye miekpɔa nu sue kekeakewo hã be wonye afoku nuwo. Míafe susuwo uua du eye miedoa ḥuku nu siwo me mievɔ le va yi la dzi.</p>	<p>Vɔvɔ nana be ḥutila vanã le nonome vovovo nu abe tidzedze (amekuku nonome), sisi Dzi fona na ame, heliheli tua ako na ame, lãsiwo uuuna eye aḍido toa ame, ame fe nufo me uuuna. Nenye be vɔvɔa de to la, wokpoa xexea me bubue.</p>	<p>Mieso gbe auli le kuxiwo ḥgo. Mieulina na sisi alo sitsofedidi. Nenye be miedze nonome sime xexea me trɔ bubui me la, wɔna vɔna le ame ḥu</p>
<p>ḥukpe</p>	<p>Du kpea ame nenye be miele vɔvɔm be hahoa natsri mi. Dukpea mí nenye be woḍe mía gome fia.</p>	<p>Miekuna de miafe gbodzɔgbodzɔw o ḥu eye miedoa ḥu ḥukpe siwo lé</p>	<p>Miafe ḥutilã dea seselelāmea fiana to ḥufo uuuu, modedaga, afo ḥoḥo me.</p>	<p>Miesina le amewo ḥkume. Miedina be miade aga alo miano ame aḍe te. Ele vie be</p>

	Miate ɲu kpe ɲu ɔe mía ɔokui ɲu alo ɔe mía <i>fe</i> amenyanyewo ɲu nenyeye be miewo nu nyui o.	mi va yi la dzi.		míade vovototo ɲukpe kple amedidikpɔto dome. ɔukpe tsoa mia ɲuto gbo eye amedidikpɔto tso ame tutowo gbo. Amedidiki kɔto ate ɲu ahe dzre va faa.
Fɔɔɔɔ	Abe ɲukpe ke enea, fɔɔɔɔ nye tsitrestiti ɔe nu nyuiwɔwɔ ɲuti. Le fɔɔɔɔ <i>fe</i> akpa dzi, miate ɲu ɔu wɔnawo dzi hafi. ye aɔewo yi hã míebua fɔ mia ɔokuiwo madzomadzɔtɔe: miebua fɔ mía ɔokuiwo le nu si dzi mía <i>fe</i> asi mate ɲu su o la me.	Miesusui be mienyo o eye miekpɔnae nenema ye sia yi. míesusunae be amewo drɔa uɔnu mi le agbe baɔa siawo nu eye míekpɔnae be woti mía yome	Dutilã ɔoa esiwɔ ɲu le go vovovvo me abe, helihelituako, nufo <i>fe</i> uuuu, lãsiwo <i>fe</i> kpekpe, dɔmesasra kple aɔidɔteame	Miehea tó na mía ɔokui alo míedina be míadɔ nua ɔo le esime mietsɔa mía ɔokiui saa vɔe.
Dubiã	Dubiã vana nenyeye be miesusu be nu si le ame aɔe si la, míawoe wɔdze na hafi. Miekpɔnae be	Megbetsinuwo ɲuti. Woawo susu be woakpe ako uiulia aɔu edzi.	Dutila <i>fe</i> nonome menyeya ɔeka o; lãsi akpe na ame, dɔme ave ame alo woadze aglã faa.	Wodina be nua nasu ye si alo be woagblẽe ale be houlila la hã nag aka asi edzi o.

	mele etefe o. ηubiā atso nɔnɔme alo nuanɔmesi alo ɔɔfe si le ame si gbo.			
Duvā	Duvā medidi le ηubiā gbo o. eya vana nenye be ame eve le du evɔ wosusui be yeedze nae hafi.	Wo susuna ale si woate ηu ɔu hoviulia dzi. Woate ηu di hā be woakpɔ ηusē le ame evelia dzi, eya ta woanɔ kpeɔɔdzinu dim.	Womedia be ηuvāa nadze o eya ta womekpɔa ηutilā fe nɔnɔme aɔeke o. lāsi ate ηu kpe na ame va sē ɔe ɔɔmedzui sesē kple mateηui dzi.	Wotua kadede tɔxɛ kple ame si dim wole la. Kukuɔeamenηu kplikpāa nana be ame si dim wole megavona na ame fe asitunɔ o eye woɔɔɔinae kpɔɔ.
ɔɔmedzui kple dzikudodo	Seselelāme siawo vana nenye be ame aɔe si hā fe taɔɔdzinu sɔ ɔe miatɔ ηu la le afɔkli dom na mi. wole vevie ale be miauli mia ɔokui ta ahakpɔ miafe taɔɔdzinua. Gake ele vevie be miakpɔ nyuie le dzrewɔna si ado tso eme la ηuti.	Wogea ɔe amedɔkui me eye woate ηu de abi ame bubuwo ηu faa. Wogadia kpeɔɔdzinu na ame ηuto fe nukpɔkpɔ; nu sia awɔe be miate ηu lé mīa ɔokuiwo o.	Ata kple glafui fe lāsiwo hena. Womlia kó kɔa abɔta dzi eye wodia be woafa avi alo ado yli. Woawo ηuvanu eye wohea nya ɔe ame ηu dzodzroe.	Ne ɔɔmedzuia sesē la, woate ηu de abi ame ηu faa le ηutilā me alo to amedzudzu me; wotsɔa nuwo fua gbe alo tua afɔ anyigba, tua uɔ sesiē, dina be woado le nɔnɔmea me. Susu vluiwo va tame na ame eye hlɔbiabia hā vana.

ɲunyɔnu	Dunyɔnu vana nenyɛ be miɛde ka kple nane si agblɛ nu le mɪa ɲu alo nye aɖinu kple dɔxɔleamenɲunu. Ame fe nu anyɔ ɲu na ame nenyɛ be efla ɔfe aɖe hesɔ ɔe mɪa gbo wu tsã.	Nenyɛ be mia ɲuto fe ɲutilã le ɲunyɔ dom na mi la, ewɔna abe eglɛ ene. Ke nu siwo nyɔa ɲu na mi ɔoa ɲku nɔnɔme aɖewo dzi na mi eye mɪesea ueuẽ kple vivisese trogbowo.	Tutru tsɔa ame, dzive, miédzea dɔ.	Ne ɲunyɔ ame la, tutru tsɔa ame, wodia be woale tsi, woaɔɔli nudodo, agbe nuɔɔɔ, asi, woaɖe nane dzo alo fu gbe.
Vlododo	Vlododo medidi le ɲunyɔdodo ɲu o. enye hahome ɲunyɔdodo. Edzɔna tso esime miesusuna be ame alo hatsotso aɖe mesɔ kpli mi alo mia nuwɔnawo o. emetsonu anye afɔkunu faa. Ame aɖewo hã doa vlo wo ɔkuiwo.	Ne wole vlo dom ame aɖe alo ame ɲuto ɔkui la, wokpɔa amea fe gbagbafewo ɔɔɔ ko. Ale be ame siwo tea ɔe nenem mea ɲu helɔnae la hã dzea vlododo ma ke me.	Dutilã fe nɔnɔme mele toxe o eye wòɔia ɲunyɔdonu toa. (tutru) kple ametsitsri (lãsi fe hehe).	Wodina be woaɖe vlodonua ɔa. nenema kee nye amɔkui vlododo hã wodia be woagblɛ amɔkui.
Blanuilélé	Mieléa blanui nenyɛ be miafe ame vevi aɖe ku alo miafe nane bu. Ate ɲu nye dedu alo lãmesẽ alo nu bubuwo hã.	Dzi ɔea le amefo, wotsakana, agbea bua efe vivisese. Nuawo dzena abe ɔee womagate ɲu	Woano nɔnɔme aɖe me hefaa avi geɔe; wotsakana eye gbogbo tsia xe na ame eye mɔtroe hã hona. Azɔli zua dɔ eye nufo hã	Le akpa aɖe la, wodina be yeano aga; womagate wo nu si doa dzidzo na amewo o eye woɔua

		dzudzɔ avifafa o ene	ano blewuu.	amedɔkui. Le go bubu me wodia amenyanyewo fe kpedɛɲu
Akogonɔɔ ɔ	Ame la hahomee wònɔna. Akogonɔɔ tsoa esime wobuna be yeto vo na ame mlɛawo eye be yemele haho la me o. kadede mele nye kple ame susɛawo dome o. seselelāme sia ate ɲu nyo le <i>fufɔfo</i> aɖe me hã faa.	Edziedzi la, nukpɔkpɔa menɔa ɖeka o; wokpɔa ame mlɛawo abe ɖee wole ɖeka hele dzidzɔ kpɔm eye womewɔa mɔnukpɔkpɔa ɲudɔ dea ka kple amewo o.	Dutilã meɖea nɔnɔme tɔxe aɖeke ɖe go o. nuwo tsakana.	Wodia kadede vavã alo le susume ko.
Bubu ɖe amedɔkui	Bubu ɖe amedɔkui nye nɔnɔme eye menye seselelāmee o elabena enɔa ame ɲu didie wu seselelāme eye menyɔna dɔwɔwɔ le ame me o. nu siwo na esiawoe nye dzre, agbaanɔmedzi, kablã kple	Xexea kple nu siwo doa dzidzɔ na mi tsãa megaɖoa asixɔɔ aɖeke o. womete ɲu léa amedɔkui <i>foa fu</i> o eye mienyaa miafe seselelāmewo o.	Dusẽ vɔa le ame ɲu kenkenɛ. Anɲuyaya aɖeke meansɔ ame me o eye nu suewo ko wote ɲu wɔna.	Anɲuyaya aɖeke meli o; naneke wɔwɔ medzroa ame o.

	blanuilé si womete nu de di kaba o.			
Gbɔdzɔgb ɔdzɔ	Gbɔdzɔgbɔdzɔ vana nenyé be miete naneke wɔm le kuxiawo ɲɔ o. esia vaa eme le seselāme nyuiwo kple baɖawo siāa me.	Gbɔdzɔgbɔdzɔ nye seelāme vovovo godofe eye wotrɔna kaba. Gbɔdzɔgbɔdzɔ, dɔmedzui kple nuxaxa. Woanɔ adā dzi eye woanɔ abe de afɔ tu le ame nu ene abe de wole dzadzra ɖo wɔm na uiuli mambea ene.	Dzi fona kabakaba, lāsiwo hena eye wotia gagaglā	Woawɔ de sia de be nonome sia nato ame nu ayi. Wodina be woahaya esia ta sisi alo uiuli alo asidelenu nu dzroa ame.
Tsakatsak a	Wotsakana nenyé be wode dzesii be hahoa fe didiwo meva eme nae o. tsakatsaka nye seselāme aɖe si tsoa asixɔɔ bubu gbɔ.	Womegakpɔa ame bubu nyuie o; wosusuna be wole uiuli kple dzre me eye wobua kadedewɔmɔnu wo.	Dutilā meɖea naneke fiana gobii o; wotia kpoo.	Edziedzi la, wodoa dɔmedzui eye wodia be woabia hlɔ atsi ame evelia nu eye woawɔ nu baɖa.

Nutata siwo de ka kple seselelāmewo

Dzidzo

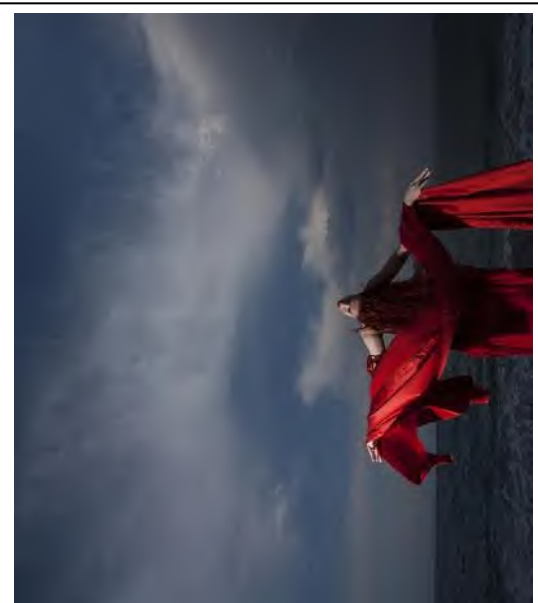
Lɔɔ

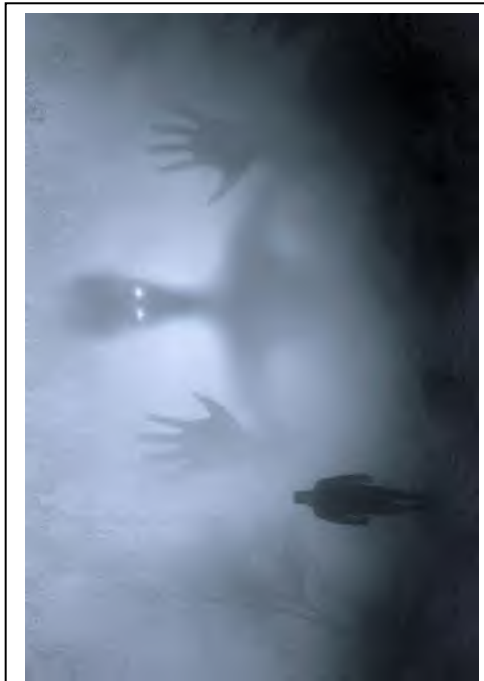
Amedokuiɲudzedze

Didi kple nudzodzro

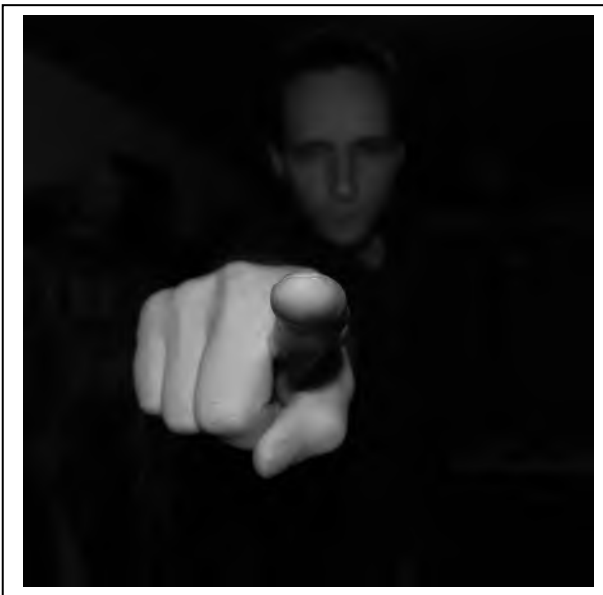
Vovõ

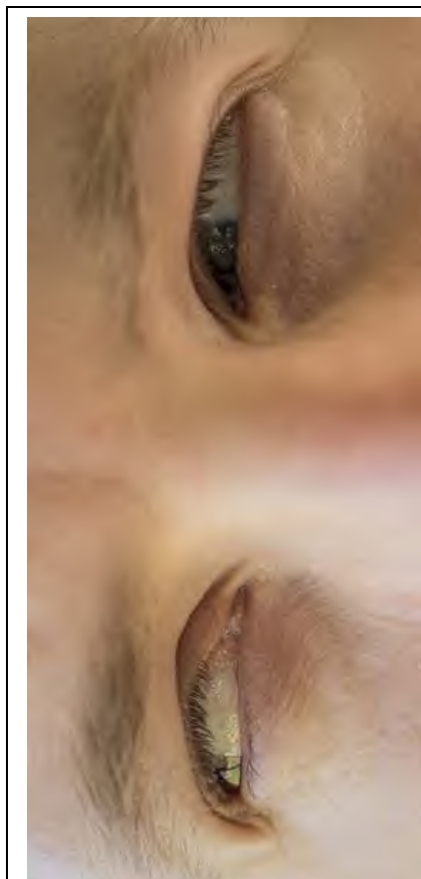
Nukpe

Fõdijq

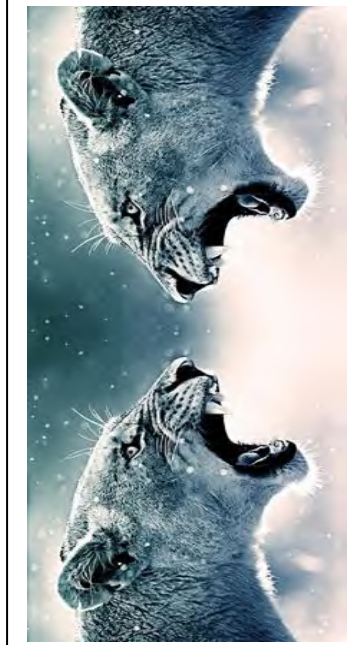
Nubiã

Nuuã

Domedzui kple dzikudodo

Nunyɔnu

Vlododo

Blanuilélé

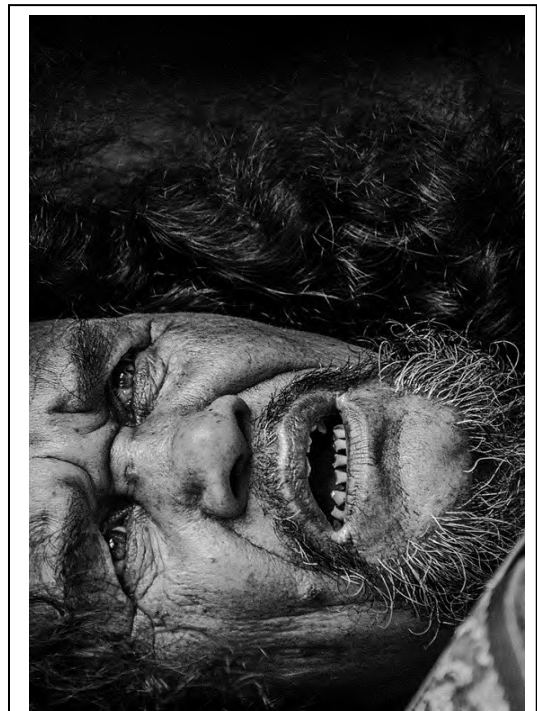
Akogoꞛꞛꞛ

Bubuꞛameꞛokui

Gbuꞛꞛgbuꞛꞛ

Tsakatsaka

Paul kple Hannah le du ɣeyiyi aɖewo koe nye esia. Wo xɔ̃ gedewo kple ame bubuwo kpɛ be wosɔ kple wo nɔewo. Esia do dzidzo na Paul eye wòdi be Hannah nadzesi yexɔ̃ Rebecca si wokplii nya wo nɔewo tso keke abɔsokpo ke. Esi wodo go le ahanɔfe hena sidzedze le Hannah kple Rebecca dome vo la, woyi ɖe afeme eye ame ɖe sia ɖe ɲɔ nu kuɖe ale si yetrɔa yi edzi ɖo la ɖe efe agbalẽ me.

Hannah fe nukpɔkpɔ

Agbalẽ ɔlɔtɔ,

Egbenkekea nɔ tɔxɛ nam elabena mego do kple Paul xɔlɔ̃ vevitɔ... nyemenya nu si tututu malé ɖi le gododo sia me o; Paul gblɔ nam be miayi yewofe ahanofe si yewolɔna; anye ne ebiam be afi ka madi be míayi mahã vɔa ewo tsatsiã xoxo. Esi Rebecca va la, medze abe ekpɔ dzidzo ene o; mele dokuinye biam be ɲutinyee loo ... míekpɔ mianɔewo kpɔ o gake mefia xɔlɔwɔwɔ aɖeke o. nyemenya ale si tututu maɖɔ esia o. meɖui be matrɔ esia eye mebia biabia geɖee gake ɲuɖoɖo sue sue adewo ko mexɔ tso esi.... nyemenɔ nyuie esime Paul yi asi de ge gome eye mí evea míenɔ anyi numafomafoe o... nyemenya nu si tututu magblɔ o. eye nya aɖewo la, ɖeko memi wo. Nyemenya nu si tututu malé ɖi le gododoa me o... Nenyɛ be Paul kple Rebecca wovivina nyuie alea, elebe nye hã mawɔ nenema kple Rebecca. Alo anye ne ele ɲu vame yea? Nyemenya nu si tututu mabu le eɲu o. maɲɔ nu na Paul abiaɛ be nu ka wòbu tso yetrɔa ɲu eye ne eya hã de dzesi esiawo ke la. Miado go!

Paul kple Hannah le du ɣeyiyi aɖewo koe nye esia. Wo xɔ̃ gedewo kple ame bubuwo kpɛ be wosɔ kple wo nɔewo. Esia do dzidzo na Paul eye wòdi be Hannah nadzesi yexɔ̃ Rebecca si wokplii nya wo nɔewo tso keke abɔsokpo ke. Esi wodo go le ahanɔfe hena sidzedze le Hannah kple Rebecca dome vo la, woyi ɖe afeme eye ame ɖe sia ɖe ɲɔ nu kuɖe ale si yetrɔa yi edzi ɖo la ɖe efe agbalẽ me.

Rebecca fe nukpɔkpɔ

Medo gbe na wo agbalẽ ɔlɔtɔ!

Egbe ɲkekea sesẽ na ɲutɔ. Ndime la, do sɔgbɔ nɔ fiasea me eye gawu la asisino vɔɖi aɖe va... esi nye ɖekae nɔ anyi elabena nye evelia dze do taa, mexɔ nyɔnu la eye nya fufluwo sɔɲ ko wògblɔ nam abe nu siwo medo la makpe ɖe ye ɲu o. dzidzɔm memlenu be mevaɖo afeme, kasia meɖo ɲui be mele go do ge kple Paul kpakple exɔlɔ̃ yeyea. Menɔ te nɔm kpɔ gododoa gake nu tikɔ nam ale gbegbe. gake meyi

tefea ɔoa menya ale si Paul nɔna nenye be wogli gododo aɔe la... Gododoa dze edzi nyuie eye Hanna bia biabia geɔewom eye egabia wo glo. Esia atso ale si nu ti ko nam eye nyemefo nu sɔgbɔ o la ta ... le esiawo katã nu, mekpɔ be Hannah lé dzi nam eye anyo be madidi oa miagado go, eye be gbe ma gbe ya la, manɔ nyuie. Azɔ mayi ɔadɔ alɔ. Míagado go!

Paul kple Hannah le du ɣeyiɣi aɔewo koe nye esia. Wo xɔ geɔewo kple ame bubuwo kpɔe be wosɔ kple wo nɔewo. Esia do dzidzɔ na Paul eye wòdi be Hannah nadzesi yexɔ Rebecca si wokplii nya wo nɔewo tso keke abɔsokpo ke. Esi wodo go le ahanɔfe hena sidzedze le Hannah kple Rebecca dome vɔ la, woyi ɔe afeme eye ame ɔe sia ɔe nɔ nu kuɔe ale si yetrɔa yi edzi ɔo la ɔe efe agbalɛ me.

Paul fe nukpɔkpɔ

Agbalɛ lɔlɔa,

Mafo nu na wo kuɔe nkeke nyui si egbeto nye nam la nɔ. Mekpɔ dzidzɔ nɔ. Enyae nyuie be xɔ yeye le asinye eye be melɔnae nɔ; egbea edo go kple Rebecca. Dkekea dze edzi na mi nyuie; miedo go le nye kple Rebecca fe ahanɔfe si mielɔna. Rebecca mefo nu sɔgbɔ o; nenema ko wònyena le egbo nenye be edogo ame yeye aɔe, gake menyae nyuie be Hannah fe nu do dzidzɔ nae eye wodze vivi xoxo. Esi metso vie la, mekpɔ ale si woyi nɔfo la dzi to egbo be nyemenɔ wo dome o, esia nɔ nɔ. Menye nenema oa? Hannah bia nya geɔewo si fia be edo dzidzɔ nae be woanya Rebecca nyuie. Esia do dzidzɔ nam elabena melɔnae eye wo kple vea wonya wo nɔewo azɔ. Fifia megale nane nɔm nae. Madidi o nagase nkeɔnye.

Nufiafia 4lia fe dɔwɔnuwo: hena avulélé

Seselelāmewo

Seselelāme adodoe le ɲudzedzekpɔkɔ na hiahiāwo me.	Seselelāme baɗa le ɲudzedze makpɔmakpɔ na hiahiāwo me.
<p>dzikukpɔkɔ wɔ nuku wɔ dɔ ɖe ame dzi kɔ dzidzɔ amedokui menɔnɔ akpedala dzidzɔkɔkɔ dzi ɖe ɖi dzidzɔkɔkɔ dzidzeme dzidzɔkɔkɔ si wodo ɲusɛ wɔ nuku kɔ dzidzɔ Le dzidzɔ me dzidzeme le dedié klalo kɔ dzidzɔ mo keklé mɔkɔkɔ manɔeme aɲuyaya agbe ɖi kokoe dzotsɔtsɔ ɖe nu ɲu ɖikabɛ mɔkɔkɔ bubudeamenɲutɔɛ dzimatimati ɖekematsɔleme dodo le xaxa me ɲudzɔnɔnɔ ɲudzedzekpɔkɔ le kakaɖedzi me</p>	<p>aglādzedze amedzidzedze hehetika vɔvɔ vevesese fuɖeneame agɔzelamenɲu amedɔɖikpɔtɔ/ amedaɖeanyigba tamebubu nuwɔnuku bubu ɖe amedokui tsakatsaka ɲusɛ akogogonɔnɔ si dzi nuwo woadɔ ɖe kaba si me dze ame ɲu o gbagba gbɔdzɔ nugbeamɲu gbɔdzɔ le ame ɲu gbɔdzɔ tsi ame fuɖename Gbɔdzɔgbɔdzɔ dɔmedzuikpɔkɔ ɖekematsɔleme nutikɔname ɲubiātɔnyenye vɔvɔléame vɔɖitɔnyenye vɔvɔnɔtɔ makaɖedzito lé blanui dzigbɔɖimaxo avigo</p>

(cf. Holler, 2016, p.71; Boyke, 2019)

nuhiāmewo

Tɔtro ɔe bu	Lāmesē	Tsɔtsɔdedɔwɔwɔ me
Dɔwɔwɔ	Dzidzemekpɔkpɔ	Ɖoɔokplikpā
Dzesidede nu	Sɔsɔɔɔnunu	Akɔfunudzi
Lɔlɔɔɔɔnudzɔ	Uiuli	Dedienɔɔ
Nyatefetoto	Gbesɔɔ	Ametaviuli
Numama	Fefenu	Kametete
Amedokuisinɔɔ	Nyenyɛ	Ɖokuitsɔnadu
Uavā	Dzidzeme	Ɖusē
Dzitsinya	Sɔsɔɔɔɔɔnɔ	Ɖoɔo
Hehenana	Gododo	Dɔwɔɔusē
Sedziwɔwɔ	Amedokuimeyiyi	Nublaniuikpɔkpɔ
Nutefewɔwɔ	Ɖusē	Megbedename
Dzidzedzekpɔkpɔ	Nukpapa	Akɔfunu/tɔnyenyɛ
Bɔbɔe	Agbeduɔu	Dzidzɔdonamenu
Vovokpɔkpɔ	Agbe	Kakaɔɔɔɔɔɔɔɔ
Do dzidzɔ na ame	Lɔlɔ	Nyatefetoto nɔnɔme
Xɔlɔwɔwɔ	Agbetɔfome	Nu vovo nyenyɛ
Ɖutifafa	Vevesename	Woakpɔ ame
Amedzroxɔɔ	Ɖusēdoame	Dzodzo
Dedienɔnɔme	Sɔsɔɔɔɔamegbɔ	Kpekpemenana axisɔɔ
Nyɛ nyawo sese	Ame fe nyenyɛ/agbenɔɔ	Ƴeyiyiɔɔɔɔwɔwɔ nyuie
Bɔbɔenyenyɛ	Amedokui uuu na ame	Nyagbɔgbɔ akpaakpamatɔe
Gomekpɔkpɔ	mɔkpɔkpɔ	Hamevinyenyɛ

(cf. Holler, 2016, p.85)

Dzesidede hiahiāwo

d̄deasigbalēvi : gbe fe kp̄deṅu	
F̄d̄iq̄i d̄idi na gbe fe kp̄deṅua le hiāhiāwo gome	
1. D̄w̄oḍ̄ed̄oḍ̄ziawo na be mele dzizizi te	Mele dzizizi te elabena dzidz̄ok̄ok̄ok̄o kple d̄iq̄iq̄eme ṅeyiṅi mele asinye o
2. Megb̄oḍ̄z̄o elabe nye ḍ̄oḍ̄oa medze afet̄onye ṅu o	
3. D̄ome le veyem elabena èle ṅeyiṅi geḍe zam	
4. Nyemele ḍ̄okuinye v̄um na wo o elabena mele nu si dim nèle la gbl̄om nam o.	
5. Mele d̄omedzui dom elabena miele to ḍ̄om o	
6. Medoa d̄omedzui ne ele didim be yeak̄o nuwo kat̄a ta le afi sia	
7. Mev̄ona ne mek̄o be ame sia ame le nu si droe la w̄om	

Tableau d'après: Holler, 2016, p.82

D̄uḍ̄oḍ̄o na d̄deasia: gbe fe kp̄deṅu	
1. D̄w̄oḍ̄ed̄oḍ̄ziawo na be mele dzizizi te	Mele dzizizi te elabena dzidz̄ok̄ok̄ok̄o kple d̄iq̄iq̄eme ṅeyiṅi mele asinye o
2. Megb̄oḍ̄z̄o elabe nye ḍ̄oḍ̄oa medze afet̄onye ṅu o	Megb̄oḍ̄z̄o elabe womele dzesi dem nye agbagbadzedze o
3. D̄ome le veyem elabena èle ṅeyiṅi geḍe zam	Mele domedzui dom elabena medina be maw̄o nye ṅeyiṅi ṅud̄o nyuie
4. Nyemele ḍ̄okuinye v̄um na wo o elabena mele nu si dim nèle la gbl̄om nam o.	Ne mele nyate fe tom nam oa, nyeh̄a man̄o v̄ov̄m na w̄o
5. Mele d̄omedzui dom elabena miele to ḍ̄om o	Medoa d̄omedzui elabe asix̄ox̄o si woats̄o nam la le vevie nam
6. Medoa d̄omedzui ne ele didim be yeak̄o nuwo kat̄a ta le afi sia	uliuli le amed̄okui si le vevie nam eya ta medoa ḍ̄omedzui ḍ̄o
7. Mev̄ona ne mek̄o be ame sia ame le nu si droe la w̄om	Mele v̄ov̄ elabena edze be miaw̄o d̄o asi le asime

Tabelle nach Holler, 2016, S.100

Nudoḡakpowo katã nye nḡḡḡḡowo; esia ta womagblo be nḡḡḡḡo aḡe mele etefe o ke woaxo wo ado wo kpɔ.

nḡtinya hena seselelãmewo gomesese

Esi medze mɔ gbɔna afi sia egbe la, mekpɔ nu geḡe. gbãa avu aḡe va nɔ nḡnye lilim, enyo nḡtɔ. Emegbe mefo nu kple ame aḡe tso ale si xexea me le egbea nḡ eye mieḡo kpe edzi be tsi le dzadza ge kɔsiḡa si gbɔna la me. Esi meyi azɔlia dzi gbɔna afii la, meko nu, mekpɔ dzidzo eye dome hã vem vie.

Woate nḡu atrɔ asi le nḡtinyaa nḡti ale si wodii faa. Evo madidi akpa bene nusrɔlawo malée ḡe tame o.

Description personne de Holler, 2016, p.96

Fefe tso dɔdeasia nḡ

Dɔdeasifefe 1tɔ: Xɔlɔwɔwɔ

A: “nu ka ta kɔsiḡa geḡee nye esia megale nu fom nam oa?”

B: “yeyiḡi menɔ asinye o”

A: “gake ekpɔ yeyiḡi fo nu kple Maria tso nḡnyee?” evɔ tsãa la mekpɔ yeyiḡi nae o hafi.

B: “nu ka dim nèle tso gbɔnye?”

A: “Maria susui be megadi be mianye xɔwo o”.

B: “Nyemegblo nya sia kpɔ o.”

Dɔdeasifefe 2lia: Megbetsitsi

A: „Dzɔgbevɔetɔe la, medze afɔku vi aḡe egbea esia ta metsi megbe ḡo”

B: “Taflatsedodo koe nye ema!”

A: „Ao, menye nenemae o; maḡe eme na wò nyuie.”

B: “Mezi dziwò o; nyemele kakam ḡe dzi wò o. dzedḡḡḡo tɔ ḡe afi sia!”

Dɔdeasifefe 3lia: Amenyagbɔgblo

A: .“Ale ke nate nḡu gblo le nḡnye be menye avatsokalaa?”

B: “Nyemegblo esia o”

A: “Tom be nègbloe”

B: “Tsɔe kem; kɔsiḡa aḡewoe nye esia, gbe ko fom nèle, esia menyo o.”

A: “Ate nḡu va biam faa, menye be nàno nyanye gbɔm le amewo gbɔ o ḡe.”

B: “nyatefee; mede kuku.”

(cf. Winter, Taubner und Krause, 1997, p.109-111)

Nuziamedziwo kple mokakawo

„Ega tso nyame ake esime megbloe nam o.“	„Kosida keme me ha ebe yete dzo“
„Medi be matso nyame ne aga va eme.“	„Nyematso nyame ne nyemebia wo do ngo o.“
“ Mele to domem o“	„Nye susu mele vevie o.“
“ Medi be magadze do afe gome ake.“	“ Gbowo wotso be dzre ko mewona ye sia yi.“

(cf. Holler, 2016, p.30)

Biabiawo tutuḡo

Dodeasigbalē: Biabia kae dze na afi sia?

Bu tame nyuie le nonḡeawo ḡu ahadi biabia siwo dze la.

<p>Wò ufofoa le diḡim sesié le nye xame, evò mehiã amedokuiemenḡo hena agbalé si ḡlḡm mele la.</p> 	1)
<p>Ebe nutatawo medo dzidzḡ na ye o, esia wḡ nuku nam eye medi be mase eme.</p> 	2)
<p>Kḡsidiḡa keme mea, ewḡa dḡ fiē sia fiē yi ḡe zã ga enyi eye miekpḡ ḡeyiyi na mfa nḡewo o; esia vem elabena dugbenḡo le vevie nam ḡutḡ.</p> 	3)
<p>Ḋoḡoa mele dḡ wḡm o. Nutikḡ nam eye mehiã kpekpeḡeḡu</p> 	4)

 <p>Nenye be flesrea le uvu dji alea la, dzika tsoa fonye elabena mele didim be magano lāmesē me.</p>	5)
 <p>Etsɔ dɛka ko mefle kotu sia gake egbe xoxoa egblē le abɔ ; esia medo dzidzo namo</p>	6)

Illustration de Holler, 2016, p. 107-108

Duɔɔɔ “ biabia kae dze na afi sia?”

- „1. Ale ke wònɔna na wò nenye be nèse esiae?
2. Meɔ kuku gbɔ nu si tutue medo dzidzo na wò le fotoawo ŋu la nam, esea?
3. Meɔ kuku gbɔ nenye be esɔ gbe be miafo nu tso ale si miaɔ esia ɔ la nam.
4. Meɔ kuku yetɔ kpadzi nāfia ale si made yavanuŋɔ fea nyaɔpanyia me lam.
5. Nenye be mieyi gbɔɔeme la, adzrom be miafo nu ku ɔ ale si miano flesrea uum la ŋu.(Holler, p.120)
6. Meɔ kuku medi be nātɔ afi si vu le awua fe abɔ ŋu la nam.

Dzre aḡe gomesese

Dodeasigbalē : dzre aḡe gomesese

ḡḡ nu siawo ku ḡe dzrea ḡu:

1. Nu kae le dzodzom? (nukpokpo)

2. (nenye woe ḡe ale ke nānḡ? (seselāmewo)

3. Hiāhiā kawoe de megbe na dzrea? (hiāhiāwo)

4. Nu ka ame evelia ate ḡu wo hena hiāhiāwo ḡuḡoḡo? (biabia)

Illustration d'après Holler, 2016, p.196

Dutinya si woate wo tso dzre gomesese nu

Xõ ewewo do go be yewoano du nkekea kata. Woqui be yewoadi tsa yetra kata. Fifi ame deka gblɔ na nɔvia be yemegavo o elabena ye le fofu ge le afeme. Le esia ta, gafɔfo deka megbea ele nae be wɔagbugbo ayi afeme eye be mele vevie be yewoato afi si yewoɔo dzi la o. Ame evelia gblɔ kple dɔmedzui be: ekem dzo fifi laa, tsadiɔia megahiã nto hã o.

1. Gododoa magate nu dze edzi abe ale si woqui dzi ene o elabena ame deka le afeme dzra ge ɔo. Evelia do dɔmedzui le esia ta.

2. Blanuilélé, dziku, dzigbagba... seselelãme siawoe xɔlõ evelia de fia le efe nufo la me le gododo si magava eme o la ta.

3. xɔlõwɔwɔ hamenɔɔ, amenyenye... hiãhiã siawo yla de ame evelia fe nyaa me elabe esiawoe wòle mo kpom na le wofo gododoa me.

4. Ado dzidzo nam nenye be nãgblɔe nam do ngo eye nenye be miate nu ano du yeyiɔ didi aɔe.

Futsotso

					X	
			x	x		
		x				
		x				
			x	x		
				x		
	x					
			x			
		x	x	x		
					x	
				x		
			x			
			x			
		x				
			x			
			x			
				x		
			x			
		x				
		x				

Agbalē siwo me wode ŋku hafi wɔ dɔ lae (tsiatsiã) (wometro asi le agbalēwo ŋkɔ ŋu o ; wole nenema hena dɔa fe blibonyenye)

Abarello, F.; Crocetti, E. & Rubini, M. (2017): I and Us: A Longitudinal Study on the Interplay of Personal and Social Identity in Adolescence. Springer Science + Business Media

Abels, H., König, A. (2010). Sigmund Freud: Über-Ich und Einschränkung der Triebbedürfnisse

Albert Scherr: Anti Aggressionstraining und Coolness Training:

[https://www.researchgate.net/profile/Albert-](https://www.researchgate.net/profile/Albert-Scherr/publication/242675979_Mit_Haerte_gegen_Gewalt_Kritische_Anmerkungen_zum_Anti-Aggressivitaets-_und_Coolness_Training/links/0a85e537b356e14a3f000000/Mit-Haerte-gegen-Gewalt-Kritische-Anmerkungen-zum-Anti-Aggressivitaets-und-Coolness-Training.pdf)

[Scherr/publication/242675979_Mit_Haerte_gegen_Gewalt_Kritische_Anmerkungen_zum_Anti-Aggressivitaets-](https://www.researchgate.net/profile/Albert-Scherr/publication/242675979_Mit_Haerte_gegen_Gewalt_Kritische_Anmerkungen_zum_Anti-Aggressivitaets-_und_Coolness_Training/links/0a85e537b356e14a3f000000/Mit-Haerte-gegen-Gewalt-Kritische-Anmerkungen-zum-Anti-Aggressivitaets-und-Coolness-Training.pdf)

[_und_Coolness_Training/links/0a85e537b356e14a3f000000/Mit-Haerte-gegen-](https://www.researchgate.net/profile/Albert-Scherr/publication/242675979_Mit_Haerte_gegen_Gewalt_Kritische_Anmerkungen_zum_Anti-Aggressivitaets-_und_Coolness_Training/links/0a85e537b356e14a3f000000/Mit-Haerte-gegen-Gewalt-Kritische-Anmerkungen-zum-Anti-Aggressivitaets-und-Coolness-Training.pdf)

[Gewalt-Kritische-Anmerkungen-zum-Anti-Aggressivitaets-und-Coolness-Training.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Albert-Scherr/publication/242675979_Mit_Haerte_gegen_Gewalt_Kritische_Anmerkungen_zum_Anti-Aggressivitaets-_und_Coolness_Training/links/0a85e537b356e14a3f000000/Mit-Haerte-gegen-Gewalt-Kritische-Anmerkungen-zum-Anti-Aggressivitaets-und-Coolness-Training.pdf)

(letzter Zugriff 28.02.22)

Altmann, T. (2021). Empathie. In M. A. Wirtz, Dorsch Lexikon der Psychologie. Bern: Hogrefe

Arten von Gewalt: <https://bayern-gegen-gewalt.de/gewalt-infos-und-einblicke/formen-von-gewalt/> (letzter Zugriff: 28.02.22)

Basu, A. & Faust, L. (2015). Gewaltfreie Kommunikation (3. Aufl.). Freiburg: Haufe Verlag

Berger, J. (2018). Liebe, die immer noch schöner wird: Wie Paare ihr Potential besser ausschöpfen. Berlin, Heidelberg: Springer

Bierhoff, H. (2019). Dorsch Lexikon der Psychologie. Von Kommunikation: <https://dorsch.hogrefe.com/stichwort/kommunikation> abgerufen

Bmfsfj: Projekte zur Prävention von Rassismus und rassistische Diskriminierung: <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/130892/7230b66ab6286c1784b3abb79ace884d/projekte-zur-praevention-von-rassismus-und-rassistischer-diskriminierung-data.pdf> (abgerufen am 26.02.2022)

Bohus, M., & Wolf, M. (2009). Interaktives Skillstraining für Borderline-Patienten im Set: Manual zur CD-ROM für die therapeutische Arbeit. Akkreditiert vom Deutschen Dachverband DBT: Schattauer Verlag

Bpb (o.D.): Rassismus, bpb, (online) <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/lexikon-in-einfacher-sprache/322448/rassismus/> (abgerufen am 28.02.2022)

Brown, Juanita (2001): „The World Café: Living Knowledge through Conversations that Matter“, unter www.theworldcafe.com/key-concepts-resouces/world-cafe-methode/# letzter Zugriff 27.08.2021

Bundesministerium für Arbeit und Soziales (2020): Behindertenrechtskonvention der vereinten Nationen. Im Yavala:< <https://www.bmas.de/DE/Soziales/Teilhabe-und-Inklusion/Politik-fuer-Menschen-mit-Behinderungen/un-behindertenrechtskonvention-rechte-von-menschen-mit-behinderungen.html>> (Aufruf: 6.12.2021)

Bundesverwaltungsamt (2012): „Handbuch für Organisationsuntersuchungen und Personalbedarfsermittlung“ Hrsg.: Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, unter https://www.orghandbuch.de/OHB/DE/Organisationshandbuch/6_MethodenTechniken/64_Kreativtechniken/643_MindMapping/mindmapping-node.html;sessionid=BA77F2ADFC0B370B3E4293B24A24236D.2_cid322#Start letzter Zugriff 30.08.2021

Bundeszentrale für politische Bildung (2009): Allgemeine Erklärung der Menschenrechte. Im Yavala: <<https://www.bpb.de/internationales/weltweit/menschenrechte/38624/erklaerung-der-menschenrechte?p=all>> (Aufruf: 16.12.2021)

Camerin, M. (2017). Mit Dienstleistungen wachsen - Wie Sie mit der 5-Schritte-Methodik die Wettbewerbsposition ihres Unternehmens spürbar verbessern. Wiesbaden: Springer

CIA (2021): Explore All Countries-Burkina Faso. Im Yavala: <<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/burkina-faso/>> (Aufruf: 6.12.2021)

CIA (2021): Explore All Countries-Cameroon. Im Yavala: <<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/cameroon/>> (Aufruf: 6.12.2021)

CIA (2021): Explore All Countries-Niger. Im Yavala: <<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/niger/>> (Aufruf: 6.12.2021)

CIA (2021): Explore All Countries-Togo. Im Yavala: <<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/togo/>> (Aufruf: 6.12.2021)

Composito: <https://www.composito-zmrb.ch/> (Letzter Zugriff: 17.02.22)

Collatz, A. (2019). Lebensbalance finden - Wege für mehr Zufriedenheit in Beruf und Privatleben - ein Ratgeber. Göttingen: Hogerfe Verlag

Dahm, M. H. (2021). Kooperationsmanagement in der Praxis. Lösungsansätze und Beispiele erfolgreicher Kooperationsgestaltung. Essen: Springer Gabler Verlag

Däfler, M. N. (2018). Gib mir Geduld - aber flott! - 222 Anregungen für mehr Gelassenheit und weniger Stress. (2. Aufl.). Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH

Diaconu, Monica (2008): „Der Dialog als Unterrichtsmethode, Neue Didaktik“ Hrsg.: peDOCS, Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung (DIFF), Frankfurt am Main, unter

Dühlmeier, Bernd/ Sandfuchs, Uwe (2015): interkulturelles Lernen im Sachunterricht. In: Kahlert et. al. (Hrsg.): Handbuch Didaktik des Sachunterrichts, 2. Auflage. Verlag Justus Klinghardt. S.179-183

Eder, A., & Brosch, T. (2017). Emotionen. In J. Müsseler, & M. Rieger, Allgemeine Psychologie. Berlin, Heidelberg: Springer

Edmüller, A. & Jinranek, H. (2021). Konfliktmanagement. Konflikte vorbeugen, sie erkennen und lösen (6. Aufl.), Freiburg: Haufe Verlag

Erpenbeck, J. (2018). Wertungen, Werte - Das Buch der Grundlagen für Bildung und Organisationsentwicklung. Berlin: Springer-Verlag GmbH

Franke, M. (2020): Manipulation im Job: So durchschauen Sie die fiesen Psycho-Tricks der Chefs

Gebbert, Heidi (2007): Ansätze internationaler Schülerbegegnungsprojekte und interkulturelles Lernen, Oldenburg, Deutschland: BIS-Verlag: (online) <http://oops.uni-oldenburg.de/818/1/gebans07.pdf> (abgerufen am 21.02.2022)

Georg, Eva (2021): Haltung zeigen: reagieren auf Diskriminierung, Rechtspopulismus und Rassismus in der Schule, Frankfurt, Deutschland: Wochenschau Verlag (online)

Gerstner, T. (2013). con-Sept - Übungen für ein verändertes Leben ... zu Klarheit und Lebensfreude finden - mit Konzept. Norderstedt: Books on Demand

Grossmann, K., & Grossmann, K. (2012). Bindungen - das Gefüge psychischer Sicherheit. Stuttgart: Klett-Cotta

Gesang, Johanna/ Besa, Kris-Stephen/ Röhrig, Ernst-Daniel (2021): Inklusionsdidaktik. Inklusionsdidaktik – eine eigene Didaktik?. In: Hericks, Nicola (Hrsg.): Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive. Springer VS: Wiesbaden. S. 225-240

Hammel, S., Hürzeler, A., Lamprecht, K., & Niedermann, M. (2016). Wie das Krokodil zum Fliegen kam. München: Ernst Reinhard Verlag

Heidenreich, T. (2013). Die "dritte Welle" der Verhaltenstherapie: Grundlagen und Praxis. Weinheim, Basel: Beltz.

Henzinger, U. (2017). Bindung und Autonomie in der frühen Kindheit: humanethologische Perpektiven für Bindungstheorie und klinische Praxis. Gießen: Psychosozial-verlag

Hempel, Marlies/ Coers, Linya (2015): Gender in Lehr-Lernprozessen. In: Kahlert et. al. (Hrsg.): Handbuch Didaktik des Sachunterrichts, 2. Auflage. Verlag Justus Klinghardt. S. 366-371.

Hericks, Nicola (2021): Einleitung. In: Hericks, Nicola (Hrsg.): Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive. Springer VS: Wiesbaden. S. 1-10

<https://pixabay.com>

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/hsvechta-ebooks/reader.action?docID=6564646> (abgerufen am 24.02.2022)

<https://www.sos-kinderdoerfer.de/informieren/wo-wir-helfen/afrika/armut-in-afrika>
abgerufen

https://pedocs.de/volltexte/2013/7330/pdf/NeueDidaktik_1_2008_Diaconu_Dialog_als_Unterrichtsmethode.pdf letzter Zugriff 28.08.2021

<https://www.gemeinsam-fuer-afrika.de/afrikas-zukunft-ist-jung/>. [gemeinsam-fuer-afrika.de](https://www.gemeinsam-fuer-afrika.de). abgerufen

<https://www.gfk-info.de/wp-content/uploads/2018/07/GFK-845x321.jpg>

<https://blog.codecentric.de/2018/11/konflikte-in-teams-loesen/>

<https://www.in-stability.de/de/entwicklungsberatung/leistungen/konfliktmanagement-und-meditation/>

<https://selam.berlin/gewalt-im-kontext-schule/>

<https://dorsch.hogrefe.com/stichwort/nicht-verbale-kommunikation-nonverbale-kommunikation> abgerufen

<http://www.locker-bleiben-online.de/spielesammlung/64-namensduell> [abgerufen am 28.02.2022]

<https://www.fundmate.com/kennenlernspiele-gruppenspiele-jugendgruppen#spinnennetz> [abgerufen am 24.02.2022]

<https://www.gruppenspiele-hits.de/index.html> [abgerufen am 28.02.2022]

<https://workshop-helden.de/teambuilding-spiele/#namensimpuls> [abgerufen am 28.02.2022]

<https://www.gruppenspiele-hits.de/kennenlernspiele/Namensball.html> [abgerufen am 28.02.2022]

<https://www.meinunterricht.de/blog/kennenlernspiele-schule-ersten-stunden-ferien-neue-klasse/> [abgerufen am 28.02.2022]

<https://www.workingoffice.de/motivationsspiele/> [abgerufen am 24.02.2022]

<https://www.workingoffice.de/motivationsspiele/> [abgerufen am 24.02.2022]

https://www.spielwiki.org/wiki/Schwebende_Stange [abgerufen am 28.02.2022]

<https://schnitzeljagd-ideen.de/kooperationsspiele/> [abgerufen am 25.02.2022]

<https://www.praxis-jugendarbeit.de/jugendleiter-schulung/spiele-paedagogik.html>
[abgerufen am 28.02.2022]

https://www.kljb-muenster.de/site/assets/files/7816/das_kljb-gruppenspiele-alphabet_web.pdf

https://www.internationale-katholische-jugendarbeit.de/fileadmin/jugendarbeit/VHA_IJA_Methodenkoffer_Gesamt_Digital_2021_FINAL.pdf

<https://www.noel22.at/feuerwehrjugend-ausbildung/fj-gruppen-und-kooperationsspiele-2017.pdf>

<https://www.liveworksheets.com/zt531279je> letzter Zugriff 06.09.2021

https://schulportal.de/064305-051974/alle_Bundeslaender/Gymnasium_FOS/Katholische_Religionslehre-Klasse_7-Arbeitsblatt.html letzter Zugriff 06.09.2021

<https://www.bpb.de/veranstaltungen/netzwerke/teamglobal/67631/warm-up-wer-bin-ich> letzter Zugriff 26.08.2021

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/konfliktmanagement-41409> (letzte Abfrage 04.06.2021)

<https://www.super-sozi.de/das-spinnennetz-2/> (Zuletzt aufgerufen: 30.08.2021)

<https://17ziele.de/info/was-sind-die-17-ziele.html>. (Zuletzt aufgerufen: 09.06.2021)

http://www.theater-in-der-schule.de/spieluebungen/Spieluebungen_fuer_Theatergruppen.pdf (Zuletzt aufgerufen: 16.08.2021)

<https://www.bpb.de/lernen/digitale-bildung/werkstatt/296913/bildung-fuer-nachhaltige-entwicklung-eine-einfuehrung>. (Zuletzt aufgerufen: 09.06.2021)

<https://www.kinderweltreise.de/kontinente/afrika/togo/alltag-kinder/kinder-in-togo/>(Zuletzt aufgerufen: 30.08.2021)

<https://lexikon.stangl.eu/8073/beziehungsfahigkeit>

<https://www.welt.de/kmpkt/article189216139/Psychologie-Wie-sich-Lebensziele-im-Laufe-der-Zeit-veraendern.html>. welt.de

<https://www.pixelio.de/index.php>

<https://karrierebibel.de/4-ohren-modell>

[https://jrk-](https://jrk-bayern.de/sites/default/files/downloads/03_methodenheft_wir_sind_vielfalt.pdf)

[bayern.de/sites/default/files/downloads/03_methodenheft_wir_sind_vielfalt.pdf](https://jrk-bayern.de/sites/default/files/downloads/03_methodenheft_wir_sind_vielfalt.pdf),
Zuletzt besucht 23.08.2021

https://socius.diebildungspartner.de/schnecken-selbstvertrauen-und-vorbilder/1912_schnecke-selbstvertrauen_00/ zuletzt zugegriffen am 26.08.2021

[https://ssl2.cms.fu-berlin.de/ewi-](https://ssl2.cms.fu-berlin.de/ewi-psy/einrichtungen/arbeitsbereiche/entwicklungswissenschaft/media/media_pw/lehre_pw/PM_2005_06/12526/entwicklung_identitaet_praesentation_ws0506.pdf)

[psy/einrichtungen/arbeitsbereiche/entwicklungswissenschaft/media/media_pw/lehre_pw/PM_2005_06/12526/entwicklung_identitaet_praesentation_ws0506.pdf](https://ssl2.cms.fu-berlin.de/ewi-psy/einrichtungen/arbeitsbereiche/entwicklungswissenschaft/media/media_pw/lehre_pw/PM_2005_06/12526/entwicklung_identitaet_praesentation_ws0506.pdf)

<https://selbstlaut.org/wp-content/uploads/2016/11/modul02.pdf>, zuletzt aufgerufen am 23.08.21

https://api.politischbilden.de/documents/5dd501b5d92c3_Methode%20Identit%C3%A4tswiebel.pdf, zuletzt aufgerufen am 23.08.2021

<http://www.buntstattbraun.de/wp-content/uploads/2017/06/A.pdf>, zuletzt aufgerufen am 20.08.2021

<https://www.bpb.de/veranstaltungen/netzwerke/teamglobal/67628/warm-up-meetgreet>, zuletzt besucht am 25.08.2021

<https://www.wissensagentur.net/wie-du-dich-vom-einfluss-anderer-befreien-kannst-und-wieso-das-dein-leben-in-hoechstem-masse-veraendern-wird-2663.html>

<https://g-wie-gastro.de/mitarbeiter/probleme-konflikte-streit/die-kontrolle-zurueckerlangen-.html>

Julius, H., Gasteiger-Klicpera, B., & Kißgen, R. (2009). Bindung im Kindesalter: Diagnostik und Intervention. Hogrefe Verlag

Jennewein, A. (2021). Wege aus dem Konflikt: Geschichten, Impulse und Übungen für erfolgreiches Konfliktmanagement, Heidelberg: Springer Verlag

Klaus, Hans/ von Kajdacsy, Sylvia/ Heverbier, Jana (2015): Einstellungen Personalverantwortlicher zur Beschäftigung von Menschen mit Behinderungen. Springer VS: Wiesbaden.

Kopp, Bärbel/ Martschinke, Sabine (2015): heterogene Lernvoraussetzungen. In: Kahlert et. al. (Hrsg.): Handbuch Didaktik des Sachunterrichts, 2. Auflage. Verlag Justus Klinghardt. S. 361-366

Lengning, A., & Lüpschen, N. (2019). Bindung. München: Ernst Reinhardt Verlag

Lohenschreit, Claudia, 2009: Unterrichtsmaterialien für die Menschenrechtsbildung an Schulen, 2. Aufl. Berlin, Deutschland: Deutsches Institut für Menschenrechte (online) https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/fileadmin/Redaktion/Publikationen/unterrichtsmaterialien_zweite_fassung_2009.pdf (abgerufen am 27.02.2022)
https://brainworker.at/wp-content/uploads/brainworker-Whitepaper_Interkultureller_Methodenkoffer.pdf

Lorenz, Susanne (2019): „Transaktionsanalyse nach Eric Berne“ unter <https://wirksam-kommunizieren.de/transaktionsanalyse-nach-eric-berne/> letzter Zugriff 26.08.2021

Maaß, Christiane/ Rink, Isabell (2020): Barrierefreiheit. In: Hartwig, Susanne (Hrsg.): Behinderung. Kulturwissenschaftliches Handbuch. J.B. Metzler Verlag: Berlin. S. 39-43.

Mahnert, Judith (2017): Performative und ambigüose Konstruktionen von Behinderung. In: Puhr, Kirsten/ Geldner, Jens (Hrsg.): Eine inklusionsorientierte Schule. Erzählungen von Teilhabe und Ausgrenzungen, Verschiedenheiten und Behinderungen. Springer VS: Wiesbaden. S. 269- 287

Marcia, James E. (1993): „The status of the statuses,“Hsrg.: Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L., Ego Identity, A Handbook for Psychosocial Research, S.22-41, Springer

Markowetz, Reinhard (2021): Freizeitpädagogik. Freizeit inklusiv? In: Hericks, Nicola (Hrsg.): Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive. Springer VS: Wiesbaden. S. 135-158

Markowetz, R. (2020): Soziale Identität. Erschienen In: Hartwig, S. (2020): Behinderung, kulturwissenschaftliches Handbuch. Berlin: J.B. Metzler, S. 64

Meinert, Sascha; Stollt, Michael (2009): „Wer bin ich und wenn ja wie viele?“ Team-GLOBAL – Ausbildungsworkshop Teikyo-Campus Berlin, Bundeszentrale für politische Bildung, unter <https://www.bpb.de/veranstaltungen/netzwerke/teamglobal/67631/warm-up-wer-bin-ich> letzter Zugriff 26.08.2021

Meyer, B. (2011): Konfliktregelung und Friedensstrategien, VS Verlag

Nießeler, Andreas (2015): Lebenswelt/Heimat als didaktische Kategorie In: Kahlert et. al. (Hrsg.): Handbuch Didaktik des Sachunterrichts, 2. Auflage. Verlag Justus Klinghardt. S. 27-30.

Polis aktuell, Transkulturelles und Interkulturelles Lernen: https://www.politiklernen.at/dl/qOINJMJKomLNIJqx4KJK/pa_2016_2_trans_interkulturelles_lernen_web.pdf (abgerufen am 25.02.2022)

Puhr, Kirsten (2017): Verhältnisse von Teilhabe und Ausgrenzungen, Verschiedenheiten und Behinderungen. In: Puhr, Kirsten/ Geldner, Jens (Hrsg.): Eine inklusionsorientierte Schule. Erzählungen von Teilhabe und Ausgrenzungen, Verschiedenheiten und Behinderungen. Springer VS: Wiesbaden. S. 288-324

Rogge, K. E. (2016). Systemkompetenz und Dynamiken in Partnerschaften: Fähigkeiten zum Aufbau und Erhalt von Paarbeziehungen. Berlin, Heidelberg: Springer

Rosenberg, M.B. (2012). Konflikte lösen durch Gewaltfreie Kommunikation. Freiburg im Breisgau: Herder Verlag

Rosenberg, M.B. (2016). Gewaltfreie Kommunikation. Eine Sprache des Lebens (12. Aufl.). Paderborn: Junfermann Verlag

Scherr, Albert (2016): Diskriminierung/Antidiskriminierung – Begriffe und Grundlagen. Im Yavala: <<https://www.bpb.de/apuz/221573/diskriminierung-antidiskriminierung-begriffe-und-grundlagen>> (Aufruf:16.12.2021)

Schneider, S. (2000): Mein Körper ist mein Haus. Christophorus Verlag, Freiburg i. Breisgau

Soier, M. (2015). Wege zur Selbstverwirklichung: Wo Wohin Wie. Deutschland: Books on Demand

Sawizki, E. R. (2011). 30 Minuten NLP im Alltag (5. Aufl.), Offenbach: GABAL Verlag

Schäfer, C.D. (2017). Einführung in die Mediation. Ein Leitfaden für die gelingende Konfliktbearbeitung, Wiesbaden: Springer Verlag

Schildberg, C.: Politische Identität und Soziales Europa. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 47-59

Schmitz, B. Handout. Grundlagen Konfliktbearbeitung/Konfliktmanagement. Stuttgart: EFAS. https://www.efas-web.de/files/teges/Teges_Handout_Konflikt_FINAL_SCREEN.pdf

Schultheis, Claudia (2015): erfahrungsorientierter Sachunterricht. In: Kahlert et. al. (Hrsg.): Handbuch Didaktik des Sachunterrichts 2. Auflage. Verlag Justus Klinghardt. S. 393-397.

Vereinte Nationen (2020): UN-Mitgliedsstaaten. Im Yavala: <<https://unric.org/de/mitgliedstaaten/>> (Aufruf: 6.12.2021)

Thiel, A. (2003): Soziale Konflikte, transcript Verlag

von Thun, F. S., Zach, K., Zoller, K. (2012). Miteinander reden von A bis Z. Lexikon der Kommunikationspsychologie (4. Aufl.). Rowohlt Verlag

Wellenbrecher e.V: hler, Lars: Diplom Sportwissenschaftler, systemischer Berater, Anti-Gewalt-Trainer; Fachbereichsleiter Prävention/Training/Beratung bei Wellenbrecher e.V., Euskirchen, mehler@wellenbrecher.de. (aus den Bereitgestellten Unterlagen entnommen)

Westphal, Manuela (2010): Gender und Heterogenität in der politischen Bildung mit eingewanderten Frauen und Männern. In: Hagedorn, Jörg et al. (Hrsg.): Ethnizität, Geschlecht, Familie und Schule. Heterogenität als erziehungswissenschaftliche Herausforderung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 189-216

Wiemann, Caroline (2019): „Arm an Rechten, Chancen, Macht“. Im Yavala: <
<https://www.spiegel.de/politik/ausland/geschlechtergerechtigkeit-frauen-werden-weltweit-benachteiligt-a-1280543.html>> (Aufruf: 16.12.2021)

Wirtschaftslexikon Definition Konflikt:

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/konflikt-41120> (Letzter Zugriff: 27.02.22)

Wirtschaftslexikon Definition Konfliktmanagement:

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/konfliktmanagement-41409> (letzter Zugriff: 27.02.22)

Wirtschaftslexikon Definition Gewalt:

<https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/gewalt-33514> (letzter Zugriff 27.02.22)

World Health Organization (2011): World Report on Disability Summary

Yousefi, Hamid Reza/Braun, Ina (2011): Interkulturalität: eine interdisziplinäre Einführung, Darmstadt, Deutschland: WBG, (online)

https://content-select.com/media/moz_viewer/5e4d0005-6a98-450f-b980-1897b0dd2d03/language:de (abgerufen am 20.02.2022)

Zips, Werner/ Marte, Angelica V. (2021): Inklusion: (Sprach)Spiel, Satz und Gewinn? Zur notwendigen Theoretisierung eines populären Begriffes. In: Hericks, Nicola (Hrsg.): Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive. Springer VS: Wiesbaden. S. 11-42